

לחיות את הסליחות

ביאור לעומקן של י"ג מידות הרחמים
וברכת כהנים

מהדורה מחודשת תשפ"ד - תשפ"ה

לעילוי נשמת

אבי מורי אליהו נח שבח בן ישראל זצ"ל הכ"מ

נחמה מינדל בת יוסף דוב ע"ה

לאה חיה בת גודוין ע"ה

הופץ לזיכוי הרבים - אפשר לקחת

ספרים נוספים שראו אור על ידי המחבר:

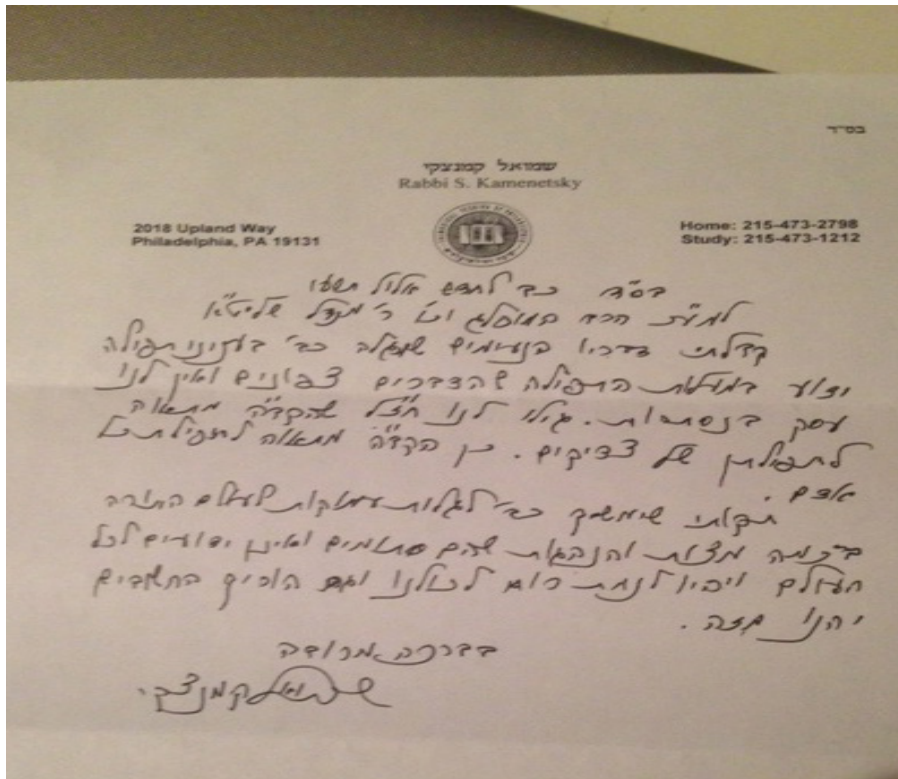
The Living Marriage
Living Tefillah
Living the Pesach Seder
Living Selichos
(חוברת) לחיות את התפילה
(חוברת) לחיות את ראש השנה
(חוברת) לחיות את סדר הפסח

תרגום - יהודה אנשטיין
y0527178725@gmail.com
תרגום ועריכת ההוספות שבמהדורת תשפ"ה על-ידי נתנאל אדיר
madirim@gmail.com

עיצוב ועימוד:
סופריא הוצאה לאור
office@sofrayo.co.il

לשאלות, הערות ובקשות
ולקבלת חוברות נוספות
ניתן לשלוח לכתובת
livingtorah24.7@gmail.com

המלצת הגאון הרה"ג שמואל קמנצקי שליט"א על ספר "Living Tefillah"

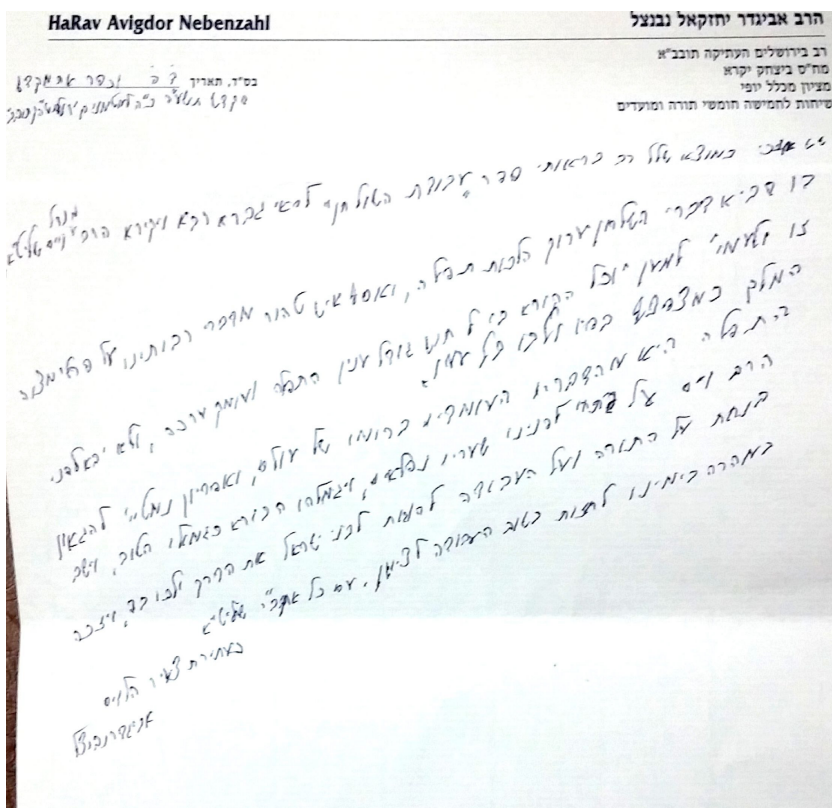
המלצת

הגאון הרה"ג אביגדור נבנצל שליט"א

על ספר עבודת השולחן

שש אנוכי כמוצא שלל רב בראותי ספר "עבודת השולחן" להאי גברא רבא ויקירא הרב מנדל וייס שליט"א, בו הביא דברי השולחן ערוך הלכות תפילה, ואסף איש טהור מדברי רבותינו על פרטי מצוה זו וטעמי' למען יוכל הקורא בו לחוש גודל ענין התפילה ועומק ערכה, ולא יבוא לפני המלך כמצפצף בפיו וליבו בל עימו.

התפילה היא מהדברים העומדים ברומו של עולם, ואפיריון נמטייה להגאון הרב וייס על פותחו לפנינו שערים נפלאים, ויגמלוהו הבורא כגמולו הטוב, וישב בנחת על התורה ועל העבודה להורות לבני ישראל את הדרך ילכו בה, ויזכה במהרה בימינו לחזות בשוב העבודה לציון, עם כל אהב"י שליט"א. בעתירת צעיר הלויים אביגדור נבנצל

הגאון הרה"ג יהושע אייכנשטיין שליט"א והצטרפות הגאון הרה"ג משה הלל הירש שליט"א

מיסוד המוסד התורני על שם אהרן ורחל חיות ירושלים ע.ר. 580020246

בס"ד

2/6 20/20

הסו' לפני הדי'ים רבי' מנח' ויס' של'ה' וד' קור'ט'ס
א' ה'ה' מ'ד'ו'ת ה'ד'ת'ת'ת' ו'ל'ה' מ'ח'ו'ת ה'ד'ת'ת'ת' י'ט' ב'ו'
ט'ו'ן א'ז'ק ב'לו' י'ט'ה'ל' ב'ו'ר' א'ר'ת'ה' א'ד'ו'נ'ה' א'ר'ת'
פ' א'י'ן ח'ו'ז' ח'י'ת'ם ו'ו'ד' ט'ז' ד'פ'ר' א'י'ק' א'ד'ו'ד'
א' ת'ק'ו'ן ה'ע'ד'ו'ת ו'מ'ח'י'ו' ד'ל'ה' א'ז' ב'ל' א'
ט'מ'ע'ד'י'ר' א' מ'ח'ו'ז'ו' מ'ע'ד'י'ת'ו'ן א'ל' פ'ט'ר'ן. ה'ד'ו'ס'
ל'כ'ת'ר' מ'ח'ו'ז' א'ד'ם ו'ד'ע'ת' ו'מ'ל'א'ת' א'ד'ק' א'ר'ת'ת'
מ'ח'ל'ה' ו'כ'ן א'י'ק' א'ד'ו'ד' א' ת'ק'ו'ן ה'מ'ח'ו'ת ו'ד'ו'ל'ו'ת' ו'ב'
א'ר'י'ב'ן ת'ו'ל'ת' מ'ח'ו'ל' ל'כ'ו' א' ש'מ'ע'ן ב'ו' ו'ח'י'ב'ו'ן
ל'ד'ו'י'ת'ו'ן ה'ח'ו'ל' ו'י'ט'ר'ה' ה'כ'ו'ת' ו'ו'ד'ר' כ'י'ס'ת' א'
ה'ד'ת'ת'ת'ת' ו'כ'ן י'ע'ד'ו' י'ו'ת' א' ת'ק'ו'ן ה'מ'ח'ו'ת

במסגרת פרויקט הכפר הירוק
היו שני מינוטים

שני מנהלים של
ארגון החינוך והיחידים
של המועצה המקומית
לדוגמה אלו שהיו
עובדים במסגרת
המועצה המקומית
לדוגמה אלו שהיו
עובדים במסגרת
המועצה המקומית

רח' חזקיהו המלך 25, ירושלים מיקוד 93190 ת.ד. 4685 טל. 02-5639922 טל. לבחורים 02-5619900/9 פקס. 02-5667467

תוכן העניינים

הקדמה.....	ט
חלק ראשון: היבט מעמיק בברית י"ג המידות.....	יב
פרק א: ברית הפלאות.....	יב
פרק ב: ברית האהבה.....	טז
חלק שני: ה' ה'.....	יט
הקדמה: מנין י"ג המידות.....	יט
פרק א: האזכרה הראשונה של שם הוי"ה.....	כא
פרק ב: האזכרה השניה של שם הוי"ה.....	כג
פרק ג: ראשית ואחרית.....	כה
חלק שלישי: הכניסה לברית - פנים בפנים.....	כט
פרק א: רחמים ואור פני ה'.....	כט
פרק ב: מומעמקים קראתיך וגילוי כבוד מלכותו.....	לג
פרק ג: עומק התשובה.....	לט
חלק רביעי - ביאור י"ג המידות בפרטיות.....	מג
הקדמה.....	מג
ביאור המידה הראשונה - 'א-ל' ו'מי א-ל כמוך'.....	מד

המידה השניה - 'רחום' ו'נושא עוון'.....מז
 המידה השלישית - 'חנון' ו'עובר על פשע'.....מט
 המידה הרביעית - 'ארך' ו'לשארית נחלתו' והמידה החמישית - 'אפים' ו'לא
 החזיק לעד אפו'.....נג
 המידה הששית - 'ורב חסד' ו'חפץ חסד הוא'.....נו
 המידה השביעית - 'ואמת' ו'ישוב ירחמנו'.....נח
 המידה השמינית - 'נוצר חסד' ו'יכבש עוונותינו' והמידה התשיעית -
 'לאלפים' ו'תשליך במצולות ים כל חטאתם'.....נט
 הקדמות לשלושת המידות הבאות.....סג
 המידה העשירית - 'נושא עון' ו'תתן אמת ליעקב'.....סד
 המידה האחת-עשרה - 'נושא פשע' ו'חסד לאברהם'.....סו
 המידה השתיים-עשרה - 'נושא חטאה' ו'אשר נשבעת לאבותינו'.....סח
 המידה השלוש-עשרה - 'ונקה' ו'מימי קדם'.....סט

נספח: סיכום קצר ל"ג מידות.....עב

נספח: התגלמות י"ג המידות בברכת הכהנים.....עו

ביאור שלושת הברכות של ברכת הכהנים בדרך כללית.....עז
 ביאור כוונת ברכת הכהנים בפרטות והקשר ל"ג המידות.....עט
 הברכה השלישית - השגחת ה' להביא את האדם לתכלית השלימות של
 עולם הבא.....פה
 קיצור כוונת ברכת כהנים בהקבלה ל"ג מדות הרחמים.....פט

הקדמה

על סף פתחה של כל שנה, כשראש השנה ממשמש ובא, נהגו ישראל לומר סליחות לפני ה' על-מנת שישלח לנו לפני בוא יום הדין. רבותינו אשר קבעו את סדר אמירת הסליחות, הציבו את האמירה החוזרת ונשנית של "ג' מידות הרחמים במרכז אמירת הסליחות, והמהלך הזה נמשך ואף מתגבר יותר ויותר ככל שקרבים ליום הכיפורים.

והנה ידועים דברי חז"ל שאמירת י"ג המידות כוללת הבטחה שמי שיקרא לה' בדרך זו, תפילתו לא תחזור ריקם:

אמר רב יהודה: ברית כרותה לשלש עשרה מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר, הנה אנכי כרת ברית" (ראש השנה י"ז ע"ב)

ומבואר שם שחלק מהבטחה זו היא גם מחילה מהקב"ה:

אמר רבי יוחנן: אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה, אמר לו - כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם.

והנה, אף שהדברים מפורשים בדברי חז"ל, עדיין מוטל עלינו החיוב להתבונן ולהפנים נקודה אחת בדבריהם, בה מתגלה היבט ייחודי ביחס שבין ברית י"ג המידות לשאר התפילות.

אדם העומד להתפלל באמונה שלימה - הוא מקוה להיענות, אבל אין לו הבטחה שהקב"ה באמת יענה לתפילתו. אמנם, ביחס לאותה ברית שהקב"ה נתן

לנו באמירת י"ג המידות, גילו לנו חז"ל כי היא כוללת הבטחה מלאה ללא תנאי שהקב"ה יענה למי שיקרא לעזרתו באמת מכח המידות האלו, משום שהן 'אינן חוזרות ריקם'.

לכאורה ההבטחה הזו מאת הקב"ה למחול למי שקורא אליו באמת בדרך הזו צריכה לעורר שמחה רבה בכל מי שנזכר בכך שימי הסליחות מתקרבים.

אמנם, למעשה יש הרבה אנשים שאינם מתעוררים בהתלהבות יתרה עם התקרב מועד הסליחות ותהליך הטהרה המתלווה אליהן.

ואף אלו שבאמת מצליחים להתחבר לענין ברמה מסוימת - עדיין הם מתקשים לשמור את התלהבותם במשך החזרות המרובות על אותן י"ג מידות. וככל שמתארכת תקופת הסליחות, הם עלולים אף להגיע למצב בו החזרה שוב ושוב על אותן י"ג מידות עלולה להחשב כמשוי וכנטל, וממילא גם כדבר חסר תועלת ומשמעות.

לדאבונו, ישנם גם כאלו אשר אפילו המחשבה על כך שימי הסליחות מתקרבים עוד פעם מכבידה על ליבם מאוד, ואילו היה הדבר תלוי בבחירתם הם היו שמחים לדלג על כל התהליך.

מתנה שלא תסולא בפז

הספר הקדוש שערי אורה מסביר שההבטחה הזו היא "מתנה" מאת הקב"ה, שיש בכוחה לפתוח את "עולם הרחמים" ו"להפוך כל מידת הדין לרחמים גמורים", עד כדי כך שהקב"ה סולח לעוונותינו. דהיינו, הכוח העצום של המידות האלו אינו רק גילוי של רחמים שיש בכוחם להתגבר על הדין, אלא יש בכוחם להפוך את מידת הדין למידת רחמים, וזה לשונו:

"והשם יתברך בשעה שנתרצה למשה לכפר על עוונותיהם של ישראל מסר לו מתנה, לפתוח עולם הרחמים בעת הכעס ולהפוך כל מידת הדין לרחמים גמורים, ומסר לו י"ג מידות של רחמים.

וזה שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ה י"ז ב'), ברית כרותה לי"ג מידות שאינן חוזרות ריקם. ובזמן שמזכירים אותן לפני חוזרת מידת הדין לרחמים וסולח עוונותיהם..."

והנה אף שהבטחה זו ניתנה בלא תנאי, מבואר בדברי רבינו בחיי שעל כל פנים על מנת לזכות להבטחת ה' צריכים אנו לומר אותן בכוונה, ורק אז תתקיים בנו ההבטחה של 'אין תפילתו חוזרת ריקם', וזה לשונו:

"צריך אתה לדעת, כי כל המבין שלש עשרה מדות ויודע פירושן ועקרן ומתפלל בהם בכוונה, אין תפלתו חוזרת ריקם..."

חיבור זה שלפניכם נועד לקרב לתפיסתנו את הכח האדיר והיחודי של י"ג המידות, ולהציע דרך בה נוכל לגשת אל הקודש, להתחבר לי"ג המידות בצורה שתעניק לנו משמעות, ותעורר אותנו לקירבה גדולה יותר לאבינו רוענו, ובכך לזכות מאתו למחילה וליחס של ידידות וטהרה.

אחר שהכח הפנימי שבנו יעורר בנו דבקות בה' בעת קריאתנו לה' בצורה זו, יתכן ונזכה לכך שאחר יום הכיפורים, כשתקופת אמירת י"ג המידות תגיע לסיומה, ניחל בלבנו לשוב לאותה תחושה מרוממת לה זכינו, גם בשנה הבאה.

חלק ראשון: היבט מעמיק בברית י"ג המידות

פרק א: ברית הפלאות

הכח האדיר של י"ג המידות ניכר לעין כבר בעת שהתורה מתארת כיצד מסר אותן ה' למשה אחר שקיבל את תחנוניו וסלח להם על חטא העגל:

"ויאמר הנה אנכי כרת ברית נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים" (שמות ל"ד י').

הספורנו על הפסוק מסביר כי אותן 'נפלאות' האמורות בפסוק אינן אלא כוחו של ה' אשר יתגלה בעת שבניו יתפללו אליו ויזכירו בתפילתם את אותן י"ג מידות.^א והנה המפרשים עומדים על כך, שברית חדשה זו נכרתה אחר חטא העגל, שהיה אחר כל הניסים שה' כבר עשה ביציאת מצרים - עשר המכות, קריעת ים סוף וכו'. על-כן לא מובן, לכאורה, מזה אותן 'נפלאות' שברית זו תחדש בעולם, ואשר התורה מעידה כי טרם נתגלו עד אז.^ב

א. ו"הברית" שמוזכרת בפסוק היא הברית שהקב"ה כרת על י"ג המידות, כמו שמובא בהקדמה בשם רב יהודה.

ב. הקשר הזה מבואר גם בדרשות הר"ן (הדורש הרביעי'), וז"ל, ואמר הנה אנכי כורת ברית, כל' שתהיה ברית כרותה ביני וביניכם שלא תחזור ריקם לעולם. זהו דעת רז"ל שאמרו, ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ואמר, נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר וגו', כי אע"פ שנעשו להם נפלאות גדולות בארץ מצרים ועל הים, אמנם הנפלאות ההם היו כאשר רצה השי"ת בהם לא כאשר ירצו ישראל בהם. אבל פליאת זה הברית יותר פליאה גדולה מהם, שיהיה הדבר נתלה ברצון ישראל, שכל זמן שיעשו כסדר הזה לא יחזור ריקם לעולם, עכ"ל.

בכדי להבין את מהותן של אותן 'נפלאות', אשר טרם נראו ואשר חודשו על-ידי ברית זו, נתבונן בדברי רבינו הרמח"ל^ג -

**"א-ל אחד יחיד ומיוחד, הרי רחום אתה שאתה כובש מדת הדין
בי"ג מדות של רחמים כלל שלהם אח"ד",**

שהרי בחסד בנית את העולם ונתפשט מדריגות שלך, אל ודאי, ואח"כ רצית בדין להקים כל דבר בתחומו, ומפני התחתונים שיהיו מקבלים שכר ועונש לפי מעשיהם, וברחמנותך אתה מגביר חסד על דין ומתמלא רחמים על ברואיך. שאתה שליט על כל, וייחודך אנחנו יודעים במדה זאת שהיא רחום שאתה יכול על כל היכולות, ואין שום חוק עומד לפניך, שאתה למעלה מן כל חוק.

ובשעה שאתה רוצה אתה עובר עליהם לרחם על עמך בי"ג מדות אלה בסוד ייחודך, אח"כ ודאי - רבון כל העולמים כמו שאנו מקוים ליחודך באמת כן תגלה לנו את אמתך:..."

בדברי הרמח"ל כאן אמנם מתבארים יסודות רבים, אך נעמוד לעת עתה על נקודה אחת שנאמרה כאן ביחס לטבען של אותן י"ג מידות. אף שבדרך-כלל מנהיג ה' את עולמו כפועל יוצא של מעשינו, מכל מקום ביכולתו, כאשר הוא חפץ בכך, להנהיג את העולם בכוחו הבלתי בעל תכלית שנקרא בלשון הרמח"ל 'סוד ייחודו', אשר מאפשר לו לעשות ככל העולה על רצונו ובכך להפר כל כלל שעשוי היה להתקיים בהנהגה הרגילה של העולם.

וביאור הענין הוא, שכפי שבמציאות החומרית העולם מונהג על-פי כללים מסוימים, אשר מולידים מציאות עקבית למדי, בה הונח האדם, ושעליו לחיות במסגרתה - כך גם העולמות הרוחניים נבראו בצורה מאד מסוימת על-פי כללים ברורים. כאשר האדם חוטא, הוא גורם נזק מומשי ביותר בעולמות העליונים, נזק

ג. ספר תקט"ו תפילות לרמח"ל, (תפילה שפ"ח).

ד. כלומה אח"ד בגמטריא עולה שלוש עשרה, כמנין המדות, ודבר זה מרמז לכוחן של המידות, הנובעות מנחם היחוד של הקב"ה.

אשר יוצר השלכות ממשיות ביותר עבור מי שגרם אותו. כך לדוגמא, מחלל שבת, אפילו בשוגג, אינו יכול להפטר באמירת "סליחה, אשתדל יותר מכאן ולהבא". עליו להביא קרבן חטאת, ורק בדרך זו הוא יכול באמת לתקן את הנזק שגרם. מי שחלל שבת במזיד - אף קרבן לא יכפר על מעשיו, ותיקונו יהיה כרוך בדרכים אחרות, קשות בהרבה.

באמצעות אותן י"ג מידות הרחמים, המושרשות בכח יחודו המוחלט של ה', הוא מבטא את יכולתו המוחלטת אשר נמצאת מעל ומעבר לכל הכללים הרגילים, וביכולתו להביא טהרה וכפרה לאדם גם ללא שמירה על הכללים הרגילים שצריך היה לעמוד בהם בזמנים רגילים (כפי שנראה בהרחבה להלן).^ה

מעתה יובן, כי בעוד שה'נפלאות' שהקב"ה גילה עד כה - ביציאת מצרים - בטאו את יכולתו לגבור על כללי העולם החומריים, הרי שבאמצעות 'נפלאות' חדשות אלו, שיגלה כעת - י"ג מידות הרחמים שנתגלו אחר חטא העגל - הוא יפגין כיצד ביכולתו להתעלות אף מעבר לכללים הרוחניים של העולם, אשר נוצרו עבור העיקרון של שכר ועונש, ולגבור אף עליהם.

ה. ונשאלת השאלה, שכן אם י"ג מידות הרחמים טומנות בחובן כוח שיש ביכולתו לטהר את האדם מכל פשעיו, מדוע אם כן למרות הכל הוא עדיין חייב להביא קרבן חטאת על איסורים הדורשים קרבן לכפרתם. ונראה שהתשובה לשאלה הזו תובן על פי דברי חז"ל, שאפילו מי שעבר את יום הכיפורים [ואפילו בהצלחה, שהלשון של זהויות התהפכה ללבן להראות שכלל ישראל קבלו כפרה וסליחה] אינו פטור מקרבן חטאת שהתחייב בו. והיינו דהגם שיש כפרה על ידי יום הכיפורים, הוא עדיין אינו עוקר את החיובים הבסיסיים של התורה. והנה מבואר בדברי רב יצחק אייזיק חבר בכמה מקומות שהכוח של יום הכיפורים עצמו נובע מי"ג המידות עצמם, ובפרט מהמידה אחרונה שהיא "ונקה". אמנם עדיין יש להבין את היחס בין טהרת המידות ובין חיובי הקרבן.

ונראה לבאר את הגדרת הדברים, בדומה לאשה שחייבת כמה קרבנות של יולדת, והיא כבר מותרת באכילת קדשים לאחר הקרבן הראשון, והשאר נשארו בתורת חובה להביא (כריתות פ"א מ"ו). ובגמרא בכריתות (ח"ע"ב) מבואר, שאף על פי שעיקר הקרבן בא כדי להטיר אותה לאכילת קדשים, ואחרי הקרבן הראשון היא כבר מותרת כמי שהלך למקוה, אך עדיין היא חייבת להביא את שאר הקרבנות כחוב המוטל עליה. ונראה שכן הענין גם כאן בכפרה על חטא שנוצרה מחוץ למערכת הקרבנות, שאפילו שישנה דרך לקבל כפרה ומחילה מחוץ למערכת של הקרבנות, עדיין הקרבן נשאר עליו כחוב.

משל קצר

ניתן לדמות זאת באופן מסוים [אף כי אין המשל תואם לגמרי לנמשל] לבנק, ובו מחלקת הלוואות, אשר לה רשימה ארוכה של תנאים, בהם צריך לעמוד בכדי לקבל הלוואה. נתאר לעצמנו מצב בו אנו יושבים שם בבנק, ורואים אדם שניגש למחלקת ההלוואות ומבקש הלוואה גדולה מאד, לה הוא נצרך למחרת. הפקיד מסביר לו בסבלנות כי הבנק אינו מעניק הלוואות תוך יום אחד מהגשת הבקשה; אמנם, הוא אומר לו, אם ימלא את הטפסים הנכונים, הוא יוכל לצפות למתן תשובה מהבנק בתוך חודש. לשמע תשובה זו, מעלה התובע את הטון ותובע בתקיפות שיתנו לו הלוואה, ומוסיף שאין לו זמן לבזבז, ושהפקיד עוד יתחרט על סרובו אם לא יעתר לבקשתו במהרה! כמובן, שהפקיד אינו מתרשם יתר על המידה, ועונה שוב מתוך קור-רוח, כי ישנם כללים מאד נוקשים ביחס להלוואות שהבנק מעניק, ושאין זאת כלל בסמכותו לחרוג מהכללים ולהעניק הלוואה מיידית, גם אילו רצה בכך. בשומעו זאת, הלקוח מוציא מכשיר טלפון מכיסו, מדבר עם מישהו מספר דקות, ומושיט את הטלפון לפקיד, שאינו מבין מה קורה. הפקיד אינו אומר מילה, אלא מקשיב לדובר מהעבר השני של הקו, מחזיר את הטלפון ללקוח ומבקש ממנו לחכות דקה בעוד הוא מבצע את ההלוואה.

בראותנו את ההתרחשות, קשה לנו לעצור בעד סקרנותנו, ואנו ניגשים לשאול את הפקיד מה גרם לו לשנות את החלטתו? הרי סוף סוף הוא הבהיר היטב, כי ישנם כללים בבנק. הפקיד משיב כי אמנם ישנם כללים, אך האיש שביקש את ההלוואה היה לא אחר מאשר בנו של הבעלים של הבנק, אשר התקשר לאביו, וזה הורה לתת לבנו כל מה שיבקש, והוא ידאג אישית לפרטים הקטנים לאחר מכן. על הבעלים של הבנק לא חלים הכללים הרגילים - הוא קובע את הכללים!

אף כאן, "ברית הפלאות" מאפשרת לנו לגשת לפני בורא העולם בעצמו ללא שום אמצעי תיווך, שכן הבטיח לנו שיגלה את הכוח האין סופי שלו לשבור את כללי הבריאה כדי להיטיב עמנו בכל עת שנפנה אליו באמת.

פרק ב: ברית האהבה

רחמים ואחדות

חשוב להבין, כי על-מנת להבין בצורה נכונה את אותן הנהגות הקרויות י"ג מידות הרחמים, עלינו להגדיר תחילה את המושג 'רחמים' לכשעצמו.

המהר"ל (נצח ישראל פרק נ"ב) מבאר, כי רחמים משמעם אחדות פנימית שמרגיש אדם כלפי חברו, ואשר גורמים לו לחוש את צרכי הזולת כאילו היו צרכיו שלו. זו הסיבה, שבגללה המילה 'רחמים' בארמית משמעה 'אהבה'. כלומר, אהבה עניינה קשר של אחדות פנימית שניתן להבחין בו בין האוהבים, ואותה אחדות מולידה רגישות עבור כאבם וצרכיהם, אשר מולידה רחמים.

באופן זה, מסביר המהר"ל, רחמיו של ה' כלפינו הם ביטוי ישיר של הקשר הפנימי והאחדותי שיש לו עם כלל ישראל בניו. פרוש הדבר, שכאשר הוא מתמלא רחמים כלפינו, אין הדבר דומה לחנווני שמחלק מזון בחינם לכל דכפין, אלא יש כאן גילוי במקצת של הקשר הפנימי העמוק בינו לבינינו, שהוא כעין קשר בין אב לבנו.

על יסוד זה ניתן להבין, כי י"ג מידות הרחמים מהוות ביטוי ישיר של הקשר האחדותי העמוק יותר שבין ה' לעם ישראל. הדבר רמוז גם במספר שלוש-עשרה, אשר ערכו המספרי הוא כמו המילה "אחד" [א, 1-ח, 8-ד, 4-סה"כ 13] מה שמשקף את אחדותנו הפנימית עם ה'.

בשלב זה מתבאר כי קריאתנו לקב"ה לטהר אותנו מכח י"ג מידות הרחמים, היא בקשתנו לפניו שייגלה את עומק הקשר הפנימי שבינינו, אותו קשר של אהבה שהעניק לנו, כדי להציל אותנו מעומק סכנת הדין וכדי לטהר אותנו בכדי שנוכל להתקרב אליו ללא חציצתם של מסכי הטומאה.

האהבה שאינה תלויה בדבר

אנסה להסביר את הרעיון ביתר עמקות על-ידי משל קצר:

פעם היה מלך שאהב את בנו מאד. בממלכה היתה קבוצה של אנשים, ששנאו את המלך. על-מנת לפגוע במלך, הם שקרו לבנו ושכנעו אותו שאביו הוא אדם רע. האב-המלך המשיך לאהוב את בנו עד מאד, והוא ידע שבנו פשוט רומה. בעוד שהמלך יכול היה להציל את בנו בכל עת שהיה רוצה, הוא החליט שאם יעשה כן, הבן יתבייש עד מאד.

על-כן, ביודעו שהבן עצמו אינו טיפש גמור [שהרי סוף כל סוף הוא בנו של מלך], הוא עדיין איפשר לבן להמשיך בדרכו, ביודעו שללא ספק בנקודה מסוימת הבן יבין את טעותו והוא יחזור הביתה מרצונו, תוך שהוא מביא את אויבי המלך להיכנע לפניו, או שלכל הפחות יקרא לאביו להילחם באויב. באופן כזה, הבן לא יתבייש עד כדי כך לראות את פני אביו, שכן על-אף ששגה - הוא בעצמו הבין ששגה וחזר מיוזמתו אל אביו.

ככל שחלף הזמן, אהבתו של המלך לבנו לא פחתה ולו לרגע, משום שידע שהבן רומה, ובכל יום הוא המתין בסבלנות לשוב של הבן הביתה.

הרעיון הטמון במשל זה מגלה שדווקא בגלל האהבה האיסופית של ה' ית' אלינו הוא רוצה שההתעוררות לתשובה תבוא מצידנו, והוא מצידו ממתין ומייחל לרגע שרק נפנה אליו ונבקש את עזרתו לשוב אליו.

עומק הקשר הזה בא לידי ביטוי גם בדברי הנביא ישעיהו (נ"ה, ו) - "כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממוחשבותיכם".

למה מתכוון הנביא באומרו שמחשבות ה' גבהו ממוחשבות בני-האדם כפי שגבהו השמים מהארץ? רש"י מסביר את הדימוי באומרו, כי בו בזמן שהאדם חושב כיצד למרוד בה' - בדיוק באותו הזמן ה' חושב כיצד להשיבו אליו.

באותה מידה, ישנם רגעים בהם היהודי מרגיש מרוחק מה' בשל מעשיו הרעים,

אולם עליו להבין כי על אף שעשה טעויות הדבר אינו משנה את אהבתו של ה' כלפיו ולו במקצת, וכל מגמתו היא להשיבו אליו. כלומר, אף שמי שסוטה מדרך ה' פוגע ביכולתו להנות מאור פניו, הרי שמנקודת הסתכלותו של ה' - האור מומשיך להאיר, והוא מעוניין להביא את האדם לנקודה בה יוכל שוב לזכות לקירבה שמושפעת דרך אור פניו.

כמו שהמלך (במשל לעיל) חיכה בכל יום שבנו ישוב הביתה, כך הקב"ה מחכה לנו, והברית של י"ג מידות הרחמים מגלה את ההתחייבות שלו לעזור לבניו בכל עת כאשר הם מכירים בטעות שלהם, וקוראים לעזרתו לשוב ולחדש את אותו קשר פנימי.

חלק שני: ה' ה'

הקדמה: מנין י"ג המידות

זה לשון הפסוקים שבהם מפורטות י"ג המידות -

"ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' א-ל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת. נצר חסד לאלפים נשא עון ופשע וחטאה ונקה..."

בחיבור זה אנו מונים את המידות על-פי שיטת רבינו האר"י ז"ל, אשר לומד על-פי הזוהר, כי למעשה המנין מתחיל במילה 'א-ל', בעוד ששני השמות הראשונים [ה' ה'] חשובים כשורשים הרוחניים של כל המידות הבאות בפסוקים אחריהם.

בדרך זו, אף כי בפועל אנו אכן אומרים את שני השמות הראשונים - ה' ה' - בתחילת אמירת הי"ג מידות, אין זו אלא קריאה כפולה לשתי הבחינות של שם ה', קריאה שנועדה להביא אותו לנהוג כלפינו באמצעות י"ג מידות הרחמים הבאות מיד אחרי כן [ואשר מתחילות ב'א-ל'].

פרוש הדבר הוא, ששם הוי"ה מתייחס ביחוד למידת הרחמים של ה', וקריאתנו הכפולה באותו שם היא האופן שבו אנו פונים לשתי בחינות נפרדות של רחמיו, אשר מהוות את השורש ל"ג מידות הרחמים, האמורות בהמשך על-פי מנין זה.

ונראה להוסיף, שכפי שנראה להלן בדבריו של השל"ה הקדוש, שם הוי"ה מתייחס ביחוד למידת הרחמים ולהארת פניו של ה'. כעת ביכולתנו להבין יותר לעומק, כי קריאת הפתיחה - ה' ה' - היא קריאה אליו לגלות את אור פניו אלינו,

ולגבור על הסתר הפנים שנגרם על ידי החטא. גילוי מחודש זה מתבטא בהמשך באמצעות אותן י"ג מידות הרחמים שבאות אחר אותה פתיחה.¹

כמה שאלות

הגמרא (ראש השנה י"ז ע"ב) מבארת את משמעות שני השמות האלו בלשון זו-

"ויעבור ה' על פניו ויקרא" - אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור והראה לו למשה סדר תפלה.

אמר לו, כל זמן שישראל חוטאין יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ה' ה' - אני הוא קודם שיחטא האדם, ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (ראש השנה י"ז ע"ב)

בקריאת דברי הגמרא עולות מספר שאלות. ביחס לשם הראשון מבואר בגמרא כי הוא תקף "קודם שיחטא האדם". ומוטל עלינו להבין, איזה צורך יש ברחמים מרובים [השייכים לברית המיוחדת של י"ג מידות] לפני שהאדם יחטא. מעבר לכך יש לשאול, כיצד יכול שם זה לשמש כשורש לכל הי"ג מידות, אשר על-פניו נראה כי עניינן קשור לאדם שכבר חטא, וכמו שכתוב בפרוש - "כל זמן שישראל חוטאים וכו'".

כמו-כן, חז"ל מלמדים אותנו כי שם הוי"ה השני שמובא מורה על כך שעדיין יהיו לו רחמים [הרמוזים בשם הוי"ה] אחר שעשה האדם תשובה. אך מעתה צריך להבין, הרי אם השם הראשון של ה' מתיחס למצב בו טרם חטא האדם, ואילו השם השני נוגע לאדם שכבר חטא ועשה תשובה, אזי נראה שי"ג מידות כולן [אשר מושרשות באותם שני שמות ראשונים] אינן נוגעות כלל לאדם שחטא ועדיין לא עשה תשובה!

מסקנה כזו נראית משונה על-פניה, שכן דווקא אחר שאדם חטא וטרם עשה

1. הדברים יבוארו ביתר הרחבה בהמשך הדיון.

תשובה, דוקא אז הוא זקוק לרחמים יותר מבכל זמן אחר. אך מתאורם של חז"ל את אותם שני שורשים של י"ג המידות משתמע לכאורה כי מידות אלו נוהגות רק בטרם חטא האדם או לאחר ששב מחטאו. ממילא קשה, שאם בכל אופן מוטל על האדם לשוב בתשובה - אזי לא מובן מה הועילו לו אותן י"ג מידות!

מעבר לכך, נשאלת השאלה מדוע שלא ירחם ה' על אדם שכבר שב בתשובה. ללא ספק, הכח והיכולת לשוב בתשובה מושרשים ביסודות הבריאה, והוא אינו מהווה את החידוש העיקרי, ואף לא המשני, שנתחדש בברית המיוחדת של י"ג מידות הרחמים.

בהמשך החלק הזה יבואר בעה"י מה עומק כוונת חז"ל בביאור שני השמות, וכיצד שני השמות מגלים שני פנים שונים של רחמים המיוחדים יותר מהרחמים הרגילים המוכרים לנו.

פרק א: האזכרה הראשונה של שם הוי"ה

ננסה לעמוד על המשמעות של דברי חז"ל, ולפיה השם הראשון של ה' רומז לרחמיו 'קודם שיחטא האדם'.

הסבא מסלבודקה בספרו 'אור הצפון' מסביר, כי השם הראשון מרמז על אותו גילוי של רחמים שהקב"ה הטביע בבריאה באופן שיבטיח את קיום העולם והבאתו לידי תכליתו על-אף חסרונותיו של האדם. לפי דרך זו מתבארת כוונת חז"ל, ולפיה השורש של י"ג המידות מצד שם הוי"ה הראשון, נובע מגילוי כח הרחמים שטמון בתחילת הבריאה - "קודם שיחטא האדם".¹

והנה הגם שהקב"ה הנהיג בבריאה הנהגה של רחמים כדי שהעולם לא יאבד לגמרי, עדיין יכול הדין להתגבר - על-אף הנהגת הרחמים - ולבוא לידי מדרגה של

1. הענין הזה מובא ברש"י על הפסוק הראשון בתורה - "ברא א-להים - ולא אמר 'ברא ה'", שבתחילה עלה במחשבה לבראותו במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים והקדים מדת רחמים ושתפה למדת הדין, והיינו דכתיב 'ביום עשות ה' א-להים ארץ ושמים'.

קושי גדול, וכמו שמתגלה בקללות שבתורה, אשר נכתבו אף אחר שהקב"ה הנהיג את רחמיו בתוך הבריאה.

כאן גילה הקב"ה, כי עוצמת כוח הרחמים שהטביע בתוך מערכת ההנהגה לא הסתכמה רק ביכולת להציל את העולם מאבדון, אלא נוספה כאן מערכת של רחמים כה גדולה, עד שביכולתה להתגבר על הדין ולבטל את השלכותיו בכל מצב שיהיה, כפי רצונו יתברך, והכח הזה מתבטא דוקא על ידי "ברית הפלאות".

ואם נרד לעומק משמעות הדברים, נראה לבאר כי הגילוי בתורה של מידת הרחמים בעוצמה הזו מושרש בשינוי שחל משם "אלקים" [המוזכר בפרשה הראשונה של מעשה בראשית (בראשית א')], לשם "הוי"ה אלקים", המוזכר בתחילת הפרשה השניה (כמובא ברש"י).

שינוי זה בשם ה' יתבאר על-פי האמור בדברי הרמח"ל שהובאו לעיל, שיי"ג המידות מבטאות את כוח יחודו של הקב"ה. תוספת זו של הנהגת שם הוי"ה אין בה רק גילוי בעלמא של מידת הרחמים, אלא לאמיתו של דבר שם הוי"ה עצמו מרמז על כח היחוד של הקב"ה, השולט על כל בחינת דין שלא תהיה.^ח

והנה ידועים דברי הרמח"ל, שמבחינה מסוימת העולם כולו לא נברא אלא על-מנת לגלות את עוצם יחודו של הבורא.^ט ובדרך הזו יובן היטב, שמצד זה עצמו הטביע הקב"ה בתוך המערכת על הנהגת העולם גם "קודם שיחטא האדם" את האפשרות לגלות את רחמיו יתברך באופן שביכולתו לבטל את כל הדינים בכדי לגלות את עוצם יחודו.

ח. וזו מקצת לשון הרמח"ל בספר קל"ח פתחי חכמה (פתח ל"א), "... אך בסוד קשר כל הדברים האלה לבוא ליחוד - הוא אילן שם הוי"ה ב"ה. וזה מה שעילת על כל העילות מגלה היחוד שלו, ומקשר כל ההנהגות בדרך אחת, בסוד החזרת הרע לטוב..."

ט. וזה מקצת לשונו בספר דעת תבונות, בביאור האופן בו הייחוד מתגלה על ידי ביטול הדינים, "ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק - כולם תלויים ברצונו, ולא שהוא מוכרח בהם כלל. הנה כשרוצה - משעבד רצונו, כביכול, למעשי בני האדם, כענין ששינוי (אבות פ"ג מ"ט), "והכל לפי רוב המעשה"; וכשהוא רוצה - אינו חושש לכל המעשים, ומטיב בטוב למי שרוצה, וכמו שאמר למשה רבינו ע"ה (ברכות ז ע"א), "וחנותי את אשר אחון - אע"פ שאינו הגון וכו'".

כעת ניתן להבין ביתר עומק, שהצירוף של שם הוי"ה עם הנהגת המשפט [המרומוזת בשם אלקים] לא נועד רק כדי לקיים את העולם, וגם לא רק כדי לשמור על בניו מתוקף מידת הדין, אלא הוא קשור לתכלית העולם המושגת על ידי כך שהקב"ה מגלה את יחודו בזה שיש בכוחו לנהוג במידת הדין או לעקרה כרצונו, ואינו משועבד לשום חוק והנהגה!

וא"כ על פי דברי הרמח"ל ש"ג המידות מהווות גילוי ישיר של הנהגת היחוד, כעת ניתן להבין את עומק כוונת דברי חז"ל "אני הוי"ה לפני שהאדם חוטא". דהיינו, "אני ה'" - כוח ייחודי שולט על הכל, ובראתי את האדם באופן שהוא יכול לחטוא [דהיינו לפני שהאדם חטא], כדי שאוכל לגלות את עוצם כוח היחוד שלי על ידי שאתגבר ואכבוש את הדין שהאדם מעורר על ידי איזה חטא שהוא יעשה!

חשוב לציין שמהלך זה אינו סותר את הרעיון שהקב"ה צירף את מידת הרחמים להנהגת העולם, אלא הוא מגלה את הרובד הפנימי יותר- והוא שע"י ההנהגה של מידת הרחמים מתגלה ייחודו שיכול לכפות את הדין כרצונו הטוב!

מעתה קל להבין, כי שמו הראשון של ה' הוא מקור לכל י"ג המידות, אשר מבטאות כולן את כוח יחודו הבלתי מוגבל אשר מגלה את מידת הרחמים בכך שביכולתו לגבור על כל הדינים המאיימים לפגוע בעם ישראל. כשאנו קוראים אל שם הוי"ה הזה, אנו מבטאים את אמונתנו בכחו האינסופי של הקב"ה, הטמון בתוך י"ג המידות, שבכוחו להתגבר ולבטל כל דין שיהיה.^י

פרק ב: האזכרה השניה של שם הוי"ה

האזכרה השניה של שם הוי"ה מגלה בחינה אחרת של רחמים. המבי"ט (בבית אלוקים) פירש את השם השני של הוי"ה וז"ל -

"אני הוא לאחר שיחטא וישוב, כי מי ששב בתשובה על חטאתיו

י. האופן שבו שם זה מתגלה בתוך י"ג המידות יבואר בפרטיות בפרק הבא בע"ה.

יא. תוספת ביאור בעומק הקריאה הזו תובא בהמשך הדין.

הש"י מעביר עליהם והיו כלא היו, ומתרצה אליו כאלו לא חטא מעולם, כי היה מספיק כשיעבור על חטאותיו ולא יענישהו עליהם במידת רחמים שלו, אבל לא יהיה מהעומדים לפניו ומרוצים אצלו כבתחלה..."
(בית אלקים שער תשובה פרק א)

בעוד שהאזכרה הראשונה של שם ה' הוציאה אל הפועל את הכח להגביל את הדין הקשה שעלול היה להביא לתוצאות בלתי-רצויות, הרי שהאזכרה השניה של שם ה' מחדשת איכות חדשה של רחמים, אשר לה היכולת לטהר אותנו מכל ההשלכות השליליות של החטא, ואף לתקן את השורש הרוחני של קלקול החטא עצמו הגורם ריחוק מהקב"ה.

יסוד ההבדל בין שתי המערכות האלו מתבאר על פי דברי האר"י ז"ל, שפירש ש"ג המידות המוזכרות בפסוקי ספר מיכה (הנאמרים בתשליך) מקבילות באופן מלא ל"ג המידות שאנו מזכירים בקריאתנו (המוזכרת בתורה), **אלא שבמיכה מתואר הרובד הפנימי יותר, בעוד התורה מתארת את הרובד היותר חיצוני.**

ניתן להבין את הרעיון על פי דברי הרמח"ל שביאר את הכוח של י"ג המידות המוזכרות בתשליך [שהן הכוח הפנימי של י"ג המידות המוזכרות בתורה], וזה לשונו -

ענין מנהג אמירת פסוקי מי א-ל כמוך וכו' ומתכוין לקבוע הטוב שבהם שישאר לנצח ולדחות הרע שבהם עד שתטהר הבריאה ממנו ותהיה ראויה ליאור באור פניו לנצח נצחים.
והנה ברחמי ית' נושא העונות ועובר על הפשעים כפי מה שאפשר לפי נימוס צדקתו, למי שזוכה לזה, וכל הרע שנתגבר בבריאה - דוחה אותו ומעבירו מן המציאות.

ניכר מדברי הרמח"ל כי תכונות אלו, המצויות בי"ג מידות הרחמים, אינן רק דרך להתחמק מהדין עד שאדם יעשה תשובה, אלא הן מתייחסות לכוחו של ה' להעביר את הרע ולהסיר אותו מעל פניה של הבריאה.

ונראה לבאר שהרובד החיצוני שהתגלה בתורה מתייחס בעיקר **לכחו של ה' להציל את האדם מהעונש**, והרובד הפנימי יותר שהתגלה בספר מיכה מתייחס לכחו של ה' **ית' לטהר את האדם ולהביאו למצב שהוא כאילו לא חטא**.

ולפ"ז ניתן להבין שהשם השני, שהוא השורש לכח הטהרה של האדם (כדברי המבי"ט למעלה), הוא בעצם השורש לרובד הפנימי יותר שהתגלה במידות שבספר מיכה, שהרי שני הרבדים בשורשם הם אותם מידות ממש, רק שהתורה מתארת את הפן היותר חיצוני ובאמת ה"שם" השני מהוה שורש לפן הפנימי שהתגלה במיכה.

פרק ג: ראשית ואחרית

אחר שזכינו להבין כי י"ג המידות כולן מושרשות בשתי הבחינות השונות של יחסו של ה' כלפינו במידת הרחמים, ניתן לירד יותר לעומקן של דברים כדי להבין בפרוטרוט את היחסים שבין אותן שתי בחינות.

ניתן לעמוד על ההבדל שביניהן כאשר מתבוננים בהבדל שבין יחסו של ה' לבריאה בתחילתה, לבין היחס שיתגלה בסופו של דבר באחרית הימים. בתחילת הבריאה הסתיר ה' את היחס האמיתי שיש לו כלפי האדם, ותוך כך הטיל על האנושות את התפקיד לגלות את אותו יחס אחדותי חובק-כל אשר חפץ שבני-האדם יגלו.

המהר"ל מסביר, כי בעתיד יתגלה אותו קשר באופן מוחלט, וז"ל -

"והרי הוא מבואר ענין החבור לעתיד שיהיה לישראל עם השם יתברך, שיהיה החבור נצחי, ויהיה בכל מדותיו, ויהיה חבור גמור, שאלו מעלות כוללות הכל.

כאשר תבין דברי חכמה עמוקה מאד, תדע כי אי אפשר להיות לעתיד פירוד בין השם יתברך, שהוא העילה, ובין ישראל, הם עלולים, מן השם יתברך:"
(נצח ישראל פרק מ"ז)

המהר"ל מרחיב שם לבאר, כי בעולמנו זה, בו קיימת בחירה חופשית, לא ניתן לגלות באופן מוחלט את אותו קשר אחדותי.

לאור מה שנתבאר לעיל, ביכולתנו לתפוס כי אותן שתי אזכרות של שם ה' מבטאות שתי 'מערכות' שונות של רחמים. **האזכרה הראשונה** היא ביטוי של כח הנהגת היחוד מבחינת ה'ראשית', ואילו **האזכרה השניה** - של כח היחוד מצד הקירבה בין הקב"ה וכלל ישראל שתתגלה ב'אחרית'. ונבאר את משמעות ההבדל ביניהם.

האזכרה הראשונה – כוח הראשית

שמו הראשון של ה' מגלה את כח הרחמים שטבע ה' בבריאה בתחילתה. משמעות הדבר, שה' ברא את העולם באופן בו יש מקום לתשובה, וניתן לחוטא זמן לשוב באמצעות מידת הרחמים, והוא לא בהכרח יהיה חייב לשאת מיידית בתוצאות השליליות של מעשיו הרעים.

והנה, כבר בארנו (בשם הרמח"ל), שמבחינה מסוימת כל העולם כולו לא נברא אלא על-מנת לגלות את עוצם כח יחודו של הקב"ה, ובדרך זו כבר הטביע הקב"ה בראשית הבריאה את האפשרות לגלות את כח יחודו על ידי רחמיו האין סופיים, אשר ביכולתם לכבוש את כל הנהגת הדין שעומדת כנגד רצונו הבלתי בעל תכלית.

בבחינה הזו מתגלה בחינת היחוד ששייכת ל'ראשית', משום שעל-ידה מגלה הקב"ה שהוא השורש של כל הכחות כולם, ואין שום כח או חוק שיכול לעמוד כנגד רצונו המוחלט ולו לרגע אחד. במסגרת הנהגה זו, מעוררות י"ג המידות כולן את ה' להאריך אפו ולדחות את מימוש הדין כדי להעניק לאדם זמן לתקן את מעשיו, וגם להקל על חומר העונש כרצונו הטוב המוחלט של הקב"ה מכח יחודו.

האזכרה השניה – כוח האחרית

הנה הבאנו לעיל מספר "בית אלוקים" למבי"ט שהאזכרה השניה שלפני

י"ג המידות מרמזות על הכוח של י"ג המידות לטהר את האדם כאילו הוא לא חטא מעולם.^{יב}

ונראה לבאר ששורש הכוח הנורא שיש בכוחו לטהר את ישראל, נובע מהחיבור הגמור שישנו בין הקב"ה וכלל ישראל, חיבור שיתגלה לעתיד לבא באחרית הימים. והענין יובן על פי דברי הנביא שממשיל את הקב"ה ל"מקוה" של כלל ישראל, ומובא במשנה בסוף מסכת יומא (פ"ח מ"ט) -

"אמר רבי עקיבא, אשריכם ישראל, לפני מי אתם מטהרין, ומי מטהר אתכם, אביכם שבשמים, שנאמר, (יחזקאל ל"ו) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם. ואומר, (ירמיה י"ז) מקוה ישראל ה', מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקדוש ברוך הוא מטהר את ישראל."

המהר"ל מסביר שהכח של הקב"ה לטהר את ישראל כמו מקוה נובע מהדביקות הגמורה שיש ביניהם, שהיא מעבירה את הכוח של החטא ומטהרת אותם, וזה מקצת לשונו -

"ודבר זה רוצה לומר, כי מאחר שישאל אין להם אמצעי כלל, והם דבקים בו יתברך בלי אמצעי ובלי שום פירוד ובלי שום חציצה כלל, והוא יתברך בעצמו צורה אחרונה להם, לכך השם יתברך מסלק ומטהר חטאם... ואף כי חטאו, דבר זה היה מצד כי יש בחינה בישראל שהם נבדלים מן השם יתברך... אבל מצד בחינת אמיתתם הם אל השם יתברך, ובצד הזה יש להם סלוק חטא לגמרי. כי הוא יתברך מקוה טהרה, ואין כאן הבדל מאתו, ובזה הוא מטהר ישראל אשר הם דבקים בו. וכדכתיב (ירמיה י"ז י"ג) "מקוה ישראל ה'"

יב. ומבואר גם בדברי הרמח"ל (הובאו לעיל) שיש כוח ב"ג מידות אלו לטהר את העולם ולדחות את הרע מן המציאות.

ואמרו זכרונם לברכה במסכת יומא (פה:), מה מקוה מטהר טמאים,
אף הקב"ה מטהר את ישראל: יי

דהיינו, הדביקות העצומה שבין כלל ישראל להקב"ה מטהרת אותם כמו מקוה, משום שבמצב הזה לא שייך פגם של חטא שנובע מהפירוד שבין ישראל ובינו ית'. והנה כבר הובאו לעיל דברי המהר"ל, שלעתיד לבא יתגלה החיבור הגמור שבין הקב"ה לכלל ישראל, וממילא נבין שכוח האחרית הזה כולל בתוכו בחינה של טהרה מגופו של החטא.

וע"פ זה ניתן להבין שהברית של י"ג המידות - ובפרט מצד האזכרה השניה שכוללת את הכוח לטהר את האדם לגמרי - מגלה גם עכשיו את אפס קצהו של עומק הקשר והדבקות שעתידים להתגלות במלואם רק באחרית הימים. ומהכח הכללי הזה אנו מקבלים כבר כעת כוח של כפרה וטהרה מפגם החטא, כוח המתגלה על ידי י"ג המידות.

לסיכום, שתי האזכרות שלפני י"ג המידות מגלות שתי מערכות של רחמים -

האזכרה הראשונה מגלה את הרחמים שמצד הראשית, שהם הכוח של יחוד הקב"ה לשלוט במידת הדין ולהכניע אותה כדי שכלל ישראל אכן יגיעו לתכליתם הסופית. עיקר הכוח הזה נותן לכלל ישראל זמן לשוב, והוא גם ממתיק את הדין כדי שהדין לא יהרוס את העולם.

האזכרה השניה מגלה בחינה של רחמים מצד אחרית הימים, שהיא גילוי הקשר והחיבור הגמור שבין הקב"ה לכלל ישראל. הגילוי הזה כולל בתוכו גם את הכוח לטהר את כלל ישראל מהחטא, ולא רק לתת להם זמן לשוב.

חלק שלישי: הכניסה לברית - פנים בפנים

פרק א: רחמים ואור פני ה'

הנה ידוע, שהמהות של ברית היא התחייבות של שני בעלי הברית לקיים את הצד שלהם בברית. וכך גם בברית שה' כרת איתנו - המחויבות מצד ה' תלויה באופן בו אנו מקיימים את המחויבות שלנו.

ויש לשאול אם כן, מה היא ההתחייבות שלנו בברית של י"ג המידות? ניתן להבין את המחויבות שלנו על ידי הבנה מעמיקה יותר בשורש גילוי הרחמים והקירבה של ה' ית' בהנהגת העולם.

השל"ה הקדוש מסביר כי האופן בו ה' מנהיג את עולמו - בדין או ברחמים - מושרש בסופו של דבר במושג עמוק יותר- המושג של 'אור פניו' יתברך", וזה מקצת לשונו:

"אומר לה' מחסי" - שם ה' [שם הוי"ה] הוא רחמים, ובאור פני מלך חיים, יאר ה' פניו אלינו, ושם א-להים דין והוא יתברך בהסתר פנים. וזהו שאמר, "אני אומר לה' שהוא מחסי ומצודתי".^{יד}

נבאר במקצת את דבריו הקדושים. ניתן להבחין כי קיימות שתי בחינות ביחסו של ה' עם ישראל- מצד אחד ה' מנהל את העולם באופן בו האדם מקבל את

יד. המושג 'אור פני ה'" מוזכר בפרוש בברכת כהנים, בה מבקשים שה' יאיר פניו אלינו (במדבר ו' כ"ה). על אותה הדרך, מתוארת בתורה 'הסתרת אור פני ה'" כמקור הרע (דברים ל"א י"ח ועוד). ועיין בנספח "ברכת כהנים וי"ג המידות" לגבי הקשר שבין שתי המערכות של גילוי פניו יתברך.

טז. השל"ה (תורה אור משפטים ד"ה לה).

מה שמגיע לו. הנהגה זו קרויה 'הנהגת המשפט והדין', והיא קשורה יותר לשם "אלקים". השל"ה גילה שבחינה זו קשורה באופן ישיר למושג של "הסתר פנים".^{טז} מאידך, באותו הזמן קיים קשר עמוק יותר בין ה' לעמו ישראל, אשר מכח קשר זה אנו קרויים 'בנים למקום'. השל"ה מבאה, כי צורת קשר זו מתייחסת בפרט לשם הוי"ה ברוך הוא, והוא מתגלה עלינו מכוח "**הארת פנים**". ואף שלא תמיד אנו ראויים מצד מעשינו שאותה מעלה תצא לפועל, מכל מקום עצם קיומה הוא מציאות שקיימת תמיד מתחת לפני השטח.

ונשאלת השאלה, מה הקשר בין רחמים ואהבה ל'אור פני ה'?"

מובן לכל כי לה' אין באמת פנים במובן הרגיל, אולם התורה משתמשת במושג 'פנים' כמשל להתגלות הקשר הפנימי. משל זה יהיה קל יותר להבנה אם נשער בנפשנו כיצד מרגיש אדם כאשר מישהו מדבר אליו תוך שהוא מפנה אליו את גבו. כאשר אדם מדבר אתך ישירות, כאשר הוא יוצר קשר-עין, אז ניתן להתחבר לאני הפנימי שלו ונוצר מצע לבנית קשר. מאידך, הדיבור עם מישהו שמפנה את פניו לכיוון אחר יוצר מילים שאין בהן יכולת לבנות קשר. הן יכולות לכל היותר להעביר מידע לשומע, אך באופן כללי הוא נותר עם תחושת ריקנות.

המילה 'פָּנִים' באה מאותו שורש של המילה 'פָּנִים'. זאת, משום שפניו של אדם הן החלון לביטוי פנימיות אישיותו. כאשר שני אנשים מביטים האחד בעיניו של חברו - באופן מיידי נוצר קשר בין הלבבות.

ובאופן זה מושג הפנים משמש כמשל **המביע את שורש הרוחניות הפנימית של הבריאה הנובע מאיתו ית'.**^{יז}

טז. יסוד מוסד בכל ענייני ההנהגה שמחובתנו להבינו הוא, שבכל מצב ה' אוהב כל יהודי ויהודי, אפילו אם חטא וגרם להסתור פני ה'. אמנם, כיוון פניו של ה' הוא הקובע את הביטוי החיצוני של היחס כלפי אותו יהודי. על-פי עקרון זה, כאשר אדם חוטא, הוא מביא את ה' לנהוג כלפיו במידת הדין, אף שבמהות הפנימית מטרת הדין היא בסופו של דבר ביטוי לאהבתו של ה' כלפי היהודי, כמו אב המעניש את בנו. הרמח"ל מבאר עקרון זה בברור בדרך ה' (חלק ב' פרק ח). אמנם, מטרת י"ג המידות היא לגבור אף על מידת הדין באופן שיתקן את הקלקול שנגרם, ויבטל את הצורך בענישה כלל וכלל. יז. וכן מבואר בדברי הרמח"ל בתחילת דרך ה' (חלק א' פרק ב'), שכל ענייני השלימות מושרשים בגילוי אור

וכעת מובן שתוספת הארת הפנים מחזקת את גילוי הפנימיות והרחמים שמורה על האחדות שבין הקב"ה לכלל ישראל [באופן כללי], ומבטלת את כוח הדין המתנגד לגילוי השלימות הזה.

והנה אחרי שהתבאר שהארת הפנים מחזקת את התפשטות הרחמים לבטל את הדין, ניתן להבין ששני שמות ההו"ה [ה' ה'] מבטאים שתי דרגות של הארת פנים: א. השם הראשון מאיר בכוח הארת פניו יתברך לבטל את כוחה של מערכת הדין כדי לשמור עלינו מסכנת הדין.

ב. השם השני מבטא הארה יותר פנימית, שאף היא בכוחה לשלוט במערכת הדין, אך לא רק כדי למנוע ענישה אלא אף לתקן את הפגמים שנגרמו ע"י החטא, ולטהר את האדם ולקרבו לה' ית'."

ההנהגה בידינו

כעת יש לשאול, על-פי מה קובע ה' את רמת הארת הפנים שהוא מאיר על בריאתו ועל חייו של כל אחד ואחד מאתנו? אחד הגורמים העיקריים הוא בוודאי מידת הקירבה שאנו נוקטים ביחסנו כלפיו. ה' מנהיג את עולמו באופן המאפשר לאדם לפעול בהשפעה ממשית, וגם לקבל את המגיע לו. על-כן העניק לבניו את 'הגה השליטה' כביכול - אם ינהגו כראוי וישתדלו להתקרב אליו אזי גם הוא ינהג באופן דומה, ויגלה יותר מאורו.

אולם במידה ויבחרו להפנות את גבם אליו משום שאינם מעוניינים בקשר עמו, גם הוא בתמורה ינהג כלפיהם באותו אופן ויסתיר את אור פניו, ואז הדבר יהיה קשה הרבה יותר לשוב ולקיים עמו קשר, גם כאשר ירצו בכך.

פניו יתברך, "והנהגה תראה כי השלימות האמיתי הנה הוא מציאותו ית', וכל חסרון אינו אלא העלם טובו ית' והסתר פניו. ונמצא שהארת פניו ית' וקרבתו תהיה השורש והסבה לכל שלימות שיהיה. והסתר פניו השרש והסבה לכל חסרון, אשר כשיעור ההסתר כך יהיה שיעור החסרון הנמשך ממנו."

יח. ולפי זה מובן שהשם השני כרוך בתשובה, משום שע"מ לזכות לחיקון של הקירבה לה' צריך לפחות לשוב מהחטא ולרצות לחזור לקרבת ה'. ענין זה יתבאר עוד בהמשך החיבור.

אנחנו זוכים לעורר את 'הארת פניו' בפנותנו אליו באמצעות 'פנינו'. כאשר אנו פונים אליו מתוך פנימיותנו, ובכך אנו מקיימים קשר של פנים-אל-פנים - אז הוא מאיר עלינו חזרה מאור פניו. מאידך, יחס לה' שהוא נטול כל קשר פנימי, יעורר מעט מאד מאורו להתגלות עלינו.

כפי שראינו לעיל, התורה מוסרת לנו כי ברית י"ג מידות הרחמים גילתה היבט נוסף של כח ה', אשר תואר כ'נפלאות', אשר עד אז "לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים". כעת ניתן להעריך את עוצמת החידוש הטמון בי"ג מידות הרחמים כתהליך מחודש לגילוי אור פני ה' על-אף העובדה שמעשיו הרעים של האדם כבר גרמו לה' להסתיר את פניו. באופן זה, הוא מסוגל לגלות קירבה יתרה לבניו, ולהעביר את הסתר הפנים שנגרם עקב מעשיהם הרעים.

בדרך זו, מתגלות טהרה וקרבת ה' ברמה שלא ניתן היה להשיגה על-פי החוקים הרגילים של העולמות הרוחניים.

כעת ניתן להבין שבקוראנו אל ה' מתוך פנימיותנו, שזהו החלק מרכזי שלנו בברית (כפי שיבואר להלן), הוא מגלה את אור פניו, ובכך מתגלים אהבתו ורחמיו, אשר מצדם גוברים על הסתר הפנים אשר נגרם מהתרשלותנו בעבודתו". בדרך הזו הוא יכול להתגבר על כל התוצאות השליליות שהיו אמורות לנבוע ממידת המשפט והסתר פניו אשר הבאנו על עצמנו, וביכולתנו לתקן את כל הנזקים הרוחניים שנגרמו עקב חטאינו.

קריאה כפולה

הנה התבאר שיש שתי בחינות של הברית, כאשר למעשה שתיהן באות לתקן את הדין, רק שהבחינה הראשונה והחיצונית באה להגן מהעונש (כדברי השל"ה לעיל), והבחינה השנייה, הפנימית יותר, באה לתקן את עצם הקשר עם ה' ית'.

ונראה לבאר שלכל בחינה יש גישה ייחודית מצדינו. הגישה הבסיסית, מושרשת

יט. יודוע מספרים הקדושים שעיקר התיקון של י"ג המידות תלוי בגילוי של הדיקנא, והוא עצם הגילוי של הארת הפנים, והן הן הדברים.

באזכרה הראשונה, היא שהאדם פונה לה' ית' מתוך אמון מלא שהוא ישתמש בכח יחודו להציל אותו מעונשי הדין. אמנם לבחינה השניה, המושרשת בכוח האזכרה השניה, נצרכת גישה פנימית יותר - לפנות לה' מתוך כאב פנימי על הריחוק ממנו. שהרי ע"מ לזכות לקירבה אל ה' יתברך צריך לחפוז ולהשתוקק אליה. בפרקים הבאים יתבארו שתי הגישות האלו ביתר עומק.

פרק ב: ממעמקים קראתיך וגילוי כבוד מלכותו

הנה יתכן שאדם יבין את המשמעות העמוקה של כל המידות האלו ואף יכוון בהם למען שבח האל, אך הוא יהיה עדיין רחוק מעיקר התכלית של הברית הזאת. חלקינו בברית כולל פניה לה' יתברך מתוך הכרה שאין לנו יכולת להתקיים בלי רחמיו האינסופיים שהוא גילה לנו בברית זו, וכלשון חז"ל "כל זמן שישראל חוטאים וכו'". מי שאינו חושב שיש לו בעיה, והוא מסודה, לא יוכל לקרוא להקב"ה מעומק ליבו להציל אותו.

ולכן העבודה המוקדמת המוטלת על האדם בגישתו אל "עבודת י"ג המידות" היא להתבונן ולהפנים שהוא בסיכון ממשי, ואין שום כוח בעולם שיכול לעזור לו. זה גם יחייה את ליבו לפנות לבוראו להציל אותו על ידי המידות האלו.

והנה כאשר אדם פונה לה' יתברך בתקוה גמורה ושם את בטחונו על ה' לבדו, זה עצמו סיבה לכך שה' במידה כנגד מידה - ימלא את משאלות ליבו ויצילהו מכל רע אע"פ שאינו ראוי לזה מכח מעשיו, שזהו כבוד המלך לשמור על הבוטחים בו, כמבואר ברמח"ל במאמר הקיווי -

"המקוה, אע"פ שיש לו מעט מעשים טובים, לא יבוש, שנאמר "וידעת כי אני ה' אשר לא יבשו קווי" וזה כי יש לדל תקוה, ומי שהוא דל ממעשים טובים יש לו תקוה כי השם מתגלה עליו ומעביר כל פשעים...

וזה סוף התיקון - מגודל תקות כל ישראל באורך הגלות ובוטחים

באמונה שיגאלו. וסוף התקוה, "ומשתי את עון הארץ" וזה, "לשועתך קייתי" כי זהו כבוד המלך שבוטחים בו וכו', בא חבקוק והעמידה על אחת - אמונה - תקוה."

והנה בסוף דבריו הרמח"ל התבאר שכבוד המלך מתגלה כשבוטחים בו. ומתוך דבריו הקדושים ניתן להבין עוד פן בעומק הקריאה של "ג המידות, שהיא מגלה את כבודו יתברך על ידי כך שאנו פונים אליו בביטחון שהוא יציל אותנו.

הברית וגילוי כבודו יתברך

עומק הקשר שבין הברית הזו עם גילוי כבודו יתברך יתבאר על פי תיאור התורה כיצד ה' בא לגלות את המידות האלו למשה רבינו. אחר חטא העגל, הצליח משה לרצות את ה' באופן שיסלח לעם ישראל. בנקודה זו - אחר שמצא חן בעיני ה' - הבין משה כי נקריית לפניו הזדמנות לבקש בקשות נוספות למען עם ישראל. התורה מספרת כי משה ביקש שה' יגלה את 'כבודו' - וה' הסכים ואמר למשה, כי יראה לו את 'כל טובו'. וכך מתארת התורה -

"ויאמר הראני נא את כבודך. ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחסיתי את אשר אחז ורחמתי את אשר ארחם". (שמות ל"ג י"ח - י"ט)

רש"י מסביר את תשובתו של ה', לפיה יגלה את 'כבודו', שהגיעה השעה בה יש ללמד את משה כיצד יש לפנות אל ה' בבקשת רחמים בצורה היעילה ביותר. עד כה משה התחנן לפני ה' בזכות האבות, אך כעת מגלה לו ה' כי בסופו של דבר תכלה זכות אבות, ועל-כן דרך הגישה הנכונה ביותר היא לקרוא בשם ה' ביחוד באמצעות "ג מידות הרחמים, אשר מרמזות לרחמי הבלתי-נגמרים של הקב"ה [עיין בהערה³ לדברים נחוצים להבנת ענין זה].

כ. וזה לשון רש"י (שם) "וקראתי בשם ה' לפניך - ללמדך סדר בקשת רחמים אף אם תכלה זכות אבות ר"ה וי, וכסדר זה שאתה רואה אותי מעוטף וקורא "ג מידות הוי מלמד את ישראל לעשות כן, וע"י שיזכיר לפני רחום וחנן יהיו נענין, כי רחמי לא כלים".

והנה אף שאין כאן המקום להיכנס לעומק הסוגיה של גילוי כבודו יתברך, אבל לפי ההבנה הפשוטה כבודו הוא גילוי טובו, ומבחינה מסוימת כל העולם וכל עבודתו בעולם מיוסדים על הענין הזה.^{כא} כעת אנו מבינים שעצם פניתינו לקב"ה לגלות את כוח יחודו למעננו מכילה בתוכה את גילוי כבודו יתברך. וזה מבואר בדברי הרמח"ל שכבודו של המלך מתגלה על ידי "שבוטחים בו!"^{כב}

הנה מדברי רש"י אלו יש ללמוד יסוד עמוק בכל הבנת אמירת י"ג המידות. וזה לשון הגמרא בראש השנה (י"ז ע"ב), "ויעבר ה' על פניו ויקרא, אמר רבי יוחנן, אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקדוש ברוך הוא כשליח צבור, והראה לו למשה סדר תפלה. אמר לו כל זמן שישראל חוטאים - יעשו לפני כסדר הזה, ואני מוחל להם". יש ששאלו מהי משמעות הלשון "יעשו לפני כסדר הזה". נראה שרש"י פירש שהלשון "יעשו לפני" חוזרת על המראה שהקב"ה הראה למשה - שנתעטף בטלית המראה על "סדר בקשת רחמים". דהיינו, הקריאה של י"ג המידות עצמן אינה רק עדות שיש להקב"ה את המידות האלו, אלא התעוררות לבקשת רחמים. ולכן, כדי לקיים את הצד הזה שבקריאה, האדם צריך להבין שהוא באמת בסכנה, כדי לעורר את ליבו לבקש רחמים כראוי. ועל פי היסוד הזה כתבתי בסוף הפרק ('הכנת הלב למעשה') כמה דברים שבכוונתם לעזור לאדם להכין את ליבו לקיים את הקריאה הזו למעשה.

כא. וזה לשון הרמח"ל בדעת תבונות, "כל מה שברא הקב"ה בעולמו - לא בראו אלא לכבודו. והכבוד הוא - שיהיה הוא ית"ש שמח בכל מעשיו, ויהיה לו מקום, כביכול, להנאות את כל מעשיו בטובו. והנהגה בכל המעשים אינה אלא להביא הכל אל התיקון הגמור, שלא יהיה עוד מציאות לרע כלל".

כב. הנה על פי ההבנה שי"ג המידות קשורות לגילוי כבוד שמים, יש מקום להבין את דברי ספר שערי אורה (המובאים בהקדמה) שיש כוח במידות האלו ל"הפוך את הדין לרחמים". ע"פ המתבאר כאן ניתן להבין שבאמת עיקר שורש הדין נובע מכך שעומק הדין תובע את הכבוד של הקב"ה להתגלות בעולם, משום שהעולם נברא לכבודו. לכן מי שמחלל כבוד שמים על ידי העבירות מקבל עונש, וזה עצמו מגלה את כבודו יתברך שהעובר על דבר המלך מקבל עונש. אמנם, אותו דין שמחייב גילוי כבוד שמים על ידי העונש למי שעבר על דבר מלך, יכול להתהפך על ידי התעוררות יותר עמוקה [מכוח יחודו יתברך] עד **שהדין עצמו** תובע גילוי כבוד שמים באופן אחר, וזאת על ידי שהקב"ה מגלה את רחמיו להציל את עמו, ולתת משוב לבניו.

וצריך להבין, שאף על פי שיש גילוי של כבודו יתברך בכך שהעובר על דבריו יקבל את עינו, מצד שני כאשר הרשעים מצליחים בעולם וכלל ישראל מקבלים את עונשם שנגרם על ידי העבירות, גם זה גורם חילול ה', משום שהדברים נראים כביכול שהקב"ה אינו יכול לשמור על עמו. ולכן גילוי הכבוד הוא יותר טוב כאשר הוא על ידי הרחמים עצמם, וכמו שכתוב (תהילים קט"ו א'), "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד על חסדך על אמתך. למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם".

אמנם, הגילוי הזה הוא על חשבון השכר שכלל ישראל יכולים לקבל, משום שתכלית ההשלמה הגיע מאת הקב"ה ולא ע"י מעשיהם. ובכל זאת, על ידי הברית של י"ג המידות הקב"ה נתן לנו זכות להשתתף בגילוי הזה, ולכן הוא לא מתנת חינוך לגמרי. ובאמת הדברים עמוקים, ואין כאן המקום לבאר את הענין עד סופו.

אמנם כאמור, עצם הקריאה הזו צריכה לנבוע רק מההכרה שיש לנו צורך של הצלה, ואין שום כוח בעולם שיכול לעזור חוץ מהקב"ה בעצמו.

כעת, בעזרת ה' יתברך גילינו תוספת הבנה במשמעות הברית של ה"פלאות". אנו מגלים את כבודו יתברך על ידי שאנו קוראים לו מתוך הביטחון שהוא יעזור לנו, והוא מגלה את ה"פלאות" שלו למעננו.^כ

הכנת הלב למעשה

כפי מה שנתברר, שהחלק שלנו בברית של י"ג המידות הוא להשתתף בגילוי כבוד שמים על ידי קריאתנו להקב"ה להציל אותנו, נפתח עוד נקודה הנחוצה להכנת הלב כדי שנוכל לקיים את החלק שלנו בברית.

והוא שהאדם צריך להאמין בעומק ליבו שהקב"ה באמת יענה לו, ויגלה את עוצם כוח היחוד שלו כדי לעזור לו. ובלשון אחר, י"ג המידות של רחמים הן מתנה ענקית שיכולה לשנות את כל חייו של האדם. הקב"ה נתן לנו הבטחה שאם נקרא אליו באמת בכדי שיגלה את המידות האלו עלינו, הבקשה הזאת **לא תחזור ריקם**. ויש להן כוח לכפר על כל העבירות שלנו, ובנוסף להביא עלינו התחדשות רוחנית וקירבה להקב"ה.

אמנם, אם האדם אינו מאמין בעומק ליבו שהקב"ה יעשה את הצד שלו בברית לכפר על חטאיו ולקרוב אותו אליו, אז הוא לא יוכל לקרוא להקב"ה באמת, ואין כאן שום גילוי של כבודו יתברך. כאמור לעיל, הכבוד של המלך מתגלה על ידי שהעם בוטח בו, אבל אם הם קוראים אליו רק מהשפה ולחוץ, וליבם אינו מאמין באמת שהוא יעזור - אין בזה שום כבוד למלך. ואדרבה - האדם שאומר את המידות האלו ולא מאמין באמת שהן יעזרו לו, ירגיש בליבו שהוא מבזבז את זמנו בכך שהוא חוזר על אותן מילים פעם אחר פעם, ואין בזה שום גילוי כבוד שמים.

כל אחד יכול לבדוק את עצמו אם הוא מוכן לקיים את החלק שלו בברית הזו

כ. ובדרך פנימית זו בדיוק הנקודה של "יקרא דדיקנא", שהוא גילוי כבוד.

על ידי התבוננות קלה, שבה יוכל להבחין אם הוא באמת מאמין שהקב"ה יעזור לו. הדרך לבצע את הבדיקה הזו הוא פשוט.

ונציע שני משלים מתוכם נוכל להבין איך האדם יכול לבדוק את עצמו.

משל ראשון - בשכונה של ראובן היה עני ידוע. יום אחד העני ניגש לראובן, וביקש ממנו לבא לביתו למחרת משום שהוא רוצה לתת לו מתנה כספית גדולה שיכולה לשנות את חייו. ראובן השתומם - רק לפני כמה רגעים האדם הזה עבר בבית הכנסת וביקש מאנשים לתת לו כסף לצדקה - ואם כן איך הוא רוצה לתת לי כסף בכמות שיכולה לשנות את חיי? העני הביט בפניו של ראובן וראה שהוא לא מאמין לו כלל. הוא המשיך לדחוק בראובן להבטיח לו שהוא אכן יבא לביתו למחרת. ראובן לא התרגש כלל, והוא אפילו חש קצת מוטרד מכך שהוא התחייב לטרוח ולהגיע לביתו של העני. ראובן אפילו לא חשב לשאול את העני למה הוא רוצה לתת לו מתנה, משום שהוא כלל לא האמין שהוא יתן לו שום דבר בעל ערך.

משל שני - עשיר מפורסם בעיר ניגש לראובן, ואמר שהוא רוצה לתת לו מתנה כספית עצומה שיכולה לשנות את חייו, והוא ביקש מראובן לבוא לביתו למחר ולקבל את המתנה. ראובן השתומם, ושאל אותו "למה אתה רוצה לתת לי מתנה?!" העשיר ענה - "תסמוך עלי - תבוא לביתי מחר ואני אסביר לך את הכל". ראובן היה נרגש מאוד, והוא כמעט לא הצליח להרדם מרוב הדמיונות והמחשבות על מה בדיוק העשיר רוצה לתת לו.

וכמו במשלים, כן גם כאן - האדם יכול לבדוק את עצמו איך הוא מרגיש כשעולה בו המחשבה שזמן הסליחות מגיע. האם הוא מרגיש כמו ראובן שבמשל הראשון, שהיה צריך לטרוח לבא לביתו של העני ובאמת לא ציפה לדבר. כי יש אנשים שמתקרבים לאמירת הסליחות כעול שנתי כבד, שפשוט אין דרך לצאת ממנו.

מי שנמצא במצב הזה, אפילו לא עוברת במוחו המחשבה לשאול מה הוא יקבל תמורת כל האמירות האלו, משום שבליבו הוא לא מאמין שהוא באמת יקבל עבורן דבר מה שיכול לשנות את חייו. הוא עשה עבירות, ובעזרת ה' אחרי כל אמירת הסליחות והצום של יום הכיפורים הוא מאמין שהקב"ה יסלח לו.

האפשרות השניה היא שאתה מרגיש כמו ראובן במשל השני, שישנה שמחה עצומה בליבך שמגיע הזמן שבו יש לך אפשרות לבא לפני מלך מלכי המלכים, שהבטיח שהוא יגלה את כוח יחודו האין סופי לכפר על כל העוונות שלך, ולקרב אותך אליו כאילו לא חטאת כלל.

והנה באמת כל ישראל נכללים בשם "מאמינים בני מאמינים", ובדרך כלל יש ליהודי כוח להאמין להבטחות של הקב"ה. אמנם לפעמים מכיון שהוא אינו מתחבר לרעיון של התיקון וההבטחה, ממילא הוא לא מצליח לחבר את הלב שלו לאמונה הזאת.

כאמור, התכלית של החיבור הזה היא לעזור לאדם להבין את הענין של הברית הזו, כדי לפתוח את ליבו באופן שהוא יוכל לעורר את הגילוי של הברית מאת הקב"ה.

לכן כל אחד צריך להפנים בליבו שהקב"ה באמת ישתמש עם הכוח של עוצם ייחודו האין סופי כדי לכפר על עוונותיו, ואחרי זה להתבונן איך הוא יכול לעורר את ליבו לקרוא להקב"ה באמת לגלות את המידות האלו אליו ועל כל העולם.

ויש כמה סוגי התעוררות.

יש שמתעוררים מגודל המתנה שהקב"ה נתן לנו, שמאפשרת לנו לפתוח את עולם הרחמים ולקבל כפרה על עוונותינו, ולקבל דין טוב לשנה הבאה (כלשון הספר שערי אורה המובאת בהקדמה).

ויש שמתעוררים מהאפשרות להצטרף להקב"ה ברצונו לנקות את הרע מהעולם (כמו שמבואר בדברי הרמח"ל שהובאו בחלק א' פרק א').

ויש שליבים מתעורר יותר על ידי ההזדמנות לגלות את כבודו יתברך בתוך

העולם, וזאת על ידי שהוא מוציא את הטוב שבעולם לפועל על ידי גילוי יחודו (כמו שביארנו בפרק הזה).^{כד}

פרק ג: עומק התשובה

אחרי שביארנו את החלק שלנו בברית מצד האזכרה הראשונה (בפרק ב'), נבאר גם את החלק שלנו מצד האזכרה השניה. כאמור, הקריאה לעורר את שם ההוי"ה השני דורשת מאתנו התעוררות יותר פנימית.^{כה} ונראה שצורת עומק הקריאה הזו מבוארת בדברי המוהר"ל על דברי חז"ל המתארים איך הקב"ה יבוא לטהר את בניו באחרית הימים.

הגמרא (שבת פ"ט ע"ב) אומרת, כי באחרית הימים הקב"ה יתגלה אל כלל ישראל, ויאמר להם שעליהם ללכת לאבותיהם הקדושים לקבל תוכחה. ישראל עונים שהם סומכים רק על אהבת הקב"ה, ואינם נשענים על שום כח אחר, אפילו לא על האבות, שהיו ההתחלה והשורש של כלל ישראל. כשהקב"ה שומע שהם בוטחים רק בו, הוא אומר להם שאפילו אם חטאיהם הם "כשנים", הוא יטהר אותם עד שיהיו "כשלג" (ראה ישעיהו א' י"ח). מה שמתרשש כאן אינו רק התגברות הנהגת הרחמים לכפות את הדין כדי למנוע ענישה, אלא יש כאן התחדשות של טהרה וקרבת ה' על ידי רחמיו.^{כו}

כד. הנה שאלנו בהקדמה שלפעמים קשה לשמר את ההתלהבות באמירת י"ג המידות מחמת ריבוי החזרות עליהן. וכאן יש פתח להבין, שבאמת אמירת המידות האלו אינה מכוונת רק על האדם עצמו בכדי לכפר עליו, אלא היא שייכת להצטרפות שלנו לתיקונו של כל העולם - שבכלל זה הסרת כל הרע, מחילה כללית, השפעת קרבת השם, וגם גילוי כבודו יתברך על ידי התעוררות הכוח של יחודו של הקב"ה. תיקונים אלו יתבארו בהמשך בביאור המידות בפרטיות. ולכן ניתן להבין שהעבודה רבה, וכל חזרה עושה פעולה חשובה בתהליך הזה, וחבל לנו לפספס אפילו חזרה אחת של המידות האלו.

כה. וחינוי להבין שההתעוררות הזאת אינה מהווה פנייה חדשה שאינה נמצאת בתוך הקריאה של שם ההוי"ה הראשון. דהיינו, גם כאן יש פנייה של אמון וקיווי מעומק הלב לעזרת הקב"ה, אבל שורש הפנייה עצמו כולל גם כאב מהריחוק והרצון לשוב.

כו. ויש לציין שודאי צריך לכפות את הדין כדי לטהר את העולם ולקרר את האדם, שאם הדין מעכב אין כוח לטהר ולקרר. אמנם, הכוונה בזה שיש כוח לכפות את הדין כדי שהוא לא יקטר על האדם ויאבד אותו [זהו בעיקרו מצד המערכת הראשונה], ויש כוח לכפות את הדין כדי שהוא לא יפריע לגילוי

המהר"ל מסביר את המקור לכח מיוחד זה, המורכב לא רק מאמון אלא אף מרצון לשוב ולחדש את הקשר הפנימי והנצחי של ה' יתברך איתנו -

"בדבר זו בארו לך כי ישראל תלויים בו יתברך בעצמו, ולא יהיה להם סלוק חטא בשביל האבות. כי האבות, אף שהם התחלה לישראל, הם התחלה במה. אבל שיהיו האבות התחלה מצד אמתת ישראל, דבר זה אינו כלל. רק כי ישראל הם דביקים בו יתברך בלי אמצעי כלל, כי הם דביקים בעצמו יתברך...

וזה שאמר כי לעתיד יאמר השם 'לכו נא אצל האבות ויזכחו אתכם'. ורוצה לומר כי גם אצל האבות לא ימצא לכם זכות... וזה כמו שהתבאר למעלה, כי השם יתברך בעצמו הוא צורת ישראל, כמו שחתם בשם שם 'אל', לומר כי הוא יתברך צורה אחרונה להם. ולכך אמר הקב"ה 'הואיל ותליתם עצמכם בי' "אם יהיו חטאיכם כשנים וגו'",

ודבר זה רוצה לומר, כי מאחר שישראל אין להם אמצעי כלל, והם דביקים בו יתברך בלי אמצעי ובלי שום פירוד ובלי שום חציצה כלל, והוא יתברך בעצמו צורה אחרונה להם, לכך השם יתברך מסלק ומטהר חטאם. אף אם חטאו כבר, הרי יש לישראל השבה אל השם יתברך בעצמו, מבלי הפרד מאתו כלל, ואין כאן עוד חטא להם במדריגה זאת.

ואף כי חטאו, דבר זה היה מצד כי יש בחינה בישראל שהם נבדלים מן השם יתברך... אבל מצד בחינת אמתתם הם אל השם יתברך, ובצד הזה יש להם סלוק חטא לגמרי.

כי הוא יתברך מקוה טהרה, ואין כאן הבדל מאתו, ובזה הוא מטהר ישראל אשר הם דביקים בו. וכדכתיב (ירמיה י"ז י"ג) "מקוה ישראל ה'",

ואמרו זכרונם לברכה במסכת יומא (פה:), מה מקוה מטהר טמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל.
וזה כי המקוה נקרא בשם הזה, מפני שנקוים ונאספים המים לתוכו. והוא יתברך נקוים אליו כל המציאות... וישראל נקוים בפרט אל השם יתברך כמו שאמרנו, לכך מטהר אותם... ולפיכך לעתיד כאשר יהיו ישראל דבוקים בו יתברך, יהיו מסולקים מן החטא, וכאילו לא חטאו..." (נצח ישראל פרק ג"ו)

מדברי המהר"ל נמצאנו למדים באופן ברוה, כי מהותם העצמית של עם ישראל קשורה ישירות לה', ואין בכח חטאיו של אדם לעקור מן השורש את המהות של אותה אחדות פנימית. כאשר יהודי מגלה את אותה מהות פנימית שבתוכו ופונה אל ה' מתוך כמיהה שיסייע בעדו לשוב, אזי ה' מתגלה בכל-יכולתו האחדותית באופן המאפשר טהרה רוחנית בדומה לטהרה ההלכתית שזוכה לה הטובל במקוה. הקשר הישיר שבין אותה אחדות פנימית לבין מידת הרחמים מובן לנוכח העובדה, כי הרחמים אינם אלא גילוי של אחדותו הפנימית של ה' איתנו (כפי שהוסבר לעיל בחלק א' פרק ב' 'ברית אהבה').

מסבירה הגמרא על-פי אותו עיקרון, כי באחרית הימים, כאשר יקראו היהודים אל ה' מתוך עומק פנימיותם, שהם משוועים לשוב אליו ויבטחו בכך שיסייע בעדם, אזי ה' בנאמנותו יגלה את הקשר הפנימי האמיתי של הרחמים, אשר קושר אותם אליו באופן כה חזק, עד שהוא יטוהר לחלוטין מכל ההשפעות השליליות שהחטא גרם לו.

ומכך ניתן ללמוד שגם כיום עיקר הטהרה שבאה מכח י"ג המידות נובעת מההתאחדות עם ה' יתברך כל אחד לפי דרגתו, וזה תלוי ברמת ההשתוקקות והרצון להשיג את הקירבה הזאת.¹²

כז. בספרים מבואר שהטהרה לעתיד לבא [שבכך עוסקת הגמ'] נובעת מכח י"ג המידות (ועיין בזה לקמן בביאור מידת 'ונקה').

אמנם כאמור, שורש הכוח הזה מושרש בשם השני, והוא טמון בכל המידות שבכוחן לטהר ולקרב את כלל ישראל, כל מידה לפי תכונתה, וכפי שיבואר בפרק הבא.

חלק רביעי: ביאור י"ג המידות בפרטיות

הקדמה

אחר שלמדנו, כי שני השמות - ה' ה' - מרמזות לשתי השפעות של הארת פנים שמאירות דרך הי"ג מידות כולן, ניתן כעת להבין כי בכל אחת מי"ג המידות קיימות אותן שתי אבחנות, וניתן להבין אותן בשתי דרכים שונות, המקבילות לשני המהלכים בהם נקטנו בשלב ההבנה.

על-מנת לעמוד היטב על מהלך זה, הדיון שלנו יציג את האופן בו שני מהלכים אלו מקבלים ביטוי דרך רוב המידות הללו [גם אם לא דרך כולן].

בהקשר הזה, אותם דיונים שיתמקדו במהלך הראשון של הרחמים המתבטא באזכרה הראשונה של השם, אשר בעיקרו של דבר ממתק את הדין ומגן מפני העונש - נכנה אותם כדיוני 'המהלך הראשון'.

דיונים שיתמקדו על הוצאתה לפועל של האזכרה השניה של השם, אשר מסירה את נזק החטאים עצמם ומביאה לידי צמיחה רוחנית מחודשת - יכוננו כדיונים של 'המהלך השני'.

כבר הובא לעיל (חלק ב' פרק ב') מהאר"י ז"ל, כי אף שאנו קוראים אל ה' תוך הזכרת י"ג מידות כפי שהן מופיעות בתורה, הרי שהכוח הפנימי הטמון באותן י"ג מידות הרחמים רמז גם ב"ג התכונות של ה' המוזכרות בדברי הנביא מיכה [אותם אנו נוהגים לומר בעת קיום מנהג ה'תשליך' בראש השנה]. להלן נעמוד מקרוב על הקשר היותר עמוק שבין שני תיאורים שונים אלו, ונבין את מהות היחס שביניהם.

גם חשוב להבין שי"ג המידות כוללות בתוכן שני נושאים:

מצד אחד הן המידות שהקב"ה משתמש בהם תמיד כדי למנוע ממידת הדין לצאת מהגבול של רצונו יתברך, ואין זה קשור לברית של י"ג המידות עצמה.

מצד שני, הקב"ה גם נתן לנו ברית, ואם אנו קוראים אליו לעזור לנו במידות אלו, אז הוא מבטיח שהוא יהיה לעזרנו.

ולכן, בהמשך הדיון תבואר כל מידה מצד עצמה, וגם עיקר הקריאה שבה אנו מקיימים את הצד שלנו בברית הזו.

בין כך ובין כך, חשוב שנהיה מודעים לעובדה שהתועלת העיקרית שניתן להפיק מאותן מידות מושגת רק כאשר אדם קורא לה' מעמקי ליבו, וכאשר מידה מסוימת מבטאת כוונות שונות קשה לעיתים להתרכז בכולן. על-כן מומלץ, שאחר שלומדים את משמעותן של אותן י"ג מידות, בעת שאדם קורא לה' באמצעותן מוטב שיתמקד על היבט אחד שבכל מידה, אשר מבטא בצורה החזקה ביותר את רחשי לבו.

המידה הראשונה – 'א-ל' ו'מי א-ל כמוד'

המידה הראשונה בה אנו פונים היא 'א-ל', המקבילה ל'מי א-ל כמוד' בפסוק במיכה. המילה 'א-ל' היא משמות הקודש של ה', ומציינת חוזק, כפי שניתן ללמוד מהפסוק בשירת הים – 'מי כמכה באלם ה'" (שמות ט"ו י"א), ופרש"י שם – "באלם - בחזקים, כמו 'ואת אילי הארץ לקח' (יחזקאל י"ז י"ג), 'אילותי לעזרתי חושה' (תהלים כ"ב כ').

אמנם בד בבד, משמש שם זה ביחוד להביע את מידת חסדו של ה'. הדבר שמקשר בין חסדו של ה' לחוזק שלו הוא, שחסדו הבלתי-מוגבל אינו ניתן לעצירה כאשר ברצונו להמשיך ולהעניק משפע זה.

דבר זה ניכר לעין בכל יום ובכל רגע, באשר הוא ממשיך להעניק חיים לבריאה שיצר על-אף העובדה שהברואים אינם מכבדים אותו כראוי, ולעיתים הם אף מנסים בפועל להרוס את עולמו. כפי שהשמש זורחת מדי בוקר, כך גם ה' מעניק

חיים לכל בריותיו. אנו מבטאים היבט זה של חסד ה' מדי יום בתפילה בברכת 'מודים' באמרנו - 'כי לא תמו חסדיך'.

המהלך הראשון - א-ל

המידה של ה' אשר מבטאת חסד אינסופי כלולה גם בעקרון, ולפיו ה' ברא את העולם באופן המאפשר את החטא. כלומר, אף שה' ברא את העולם עם בחירה חופשית באמת, מכל מקום 'שמר לעצמו את הזכות' להמשיך להרעיף על האדם חסד גם כאשר הוא אינו ראוי לזה כלל מצד מעשיו.

עקרון זה מבוטא בצורה ברורה בדברי התומר דבורה, אשר מתאר תכונה זו בצורה הבאה -

"המדה הזאת מורה על היות הקב"ה מלך נעלב, סובל עלבון, מה שלא יכילהו רעיון. הרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, ועוד אין רגע שלא יהיה האדם ניזון ומתקיים מכח עליון השופע בו עליו; והרי תמצא שמעולם לא חטא אדם נגדו שלא יהיה הוא באותו הרגע ממש שופע שפע קיומו ותנועת אבריו, ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מנעו ממנו כלל, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה... והוא מוציא אותו כח באותו רגע בחטא ועון ומכעיס והקב"ה סובל..."

כאשר אדם סוטה מדרך ה', משורת הדין היה מגיע לו שה' יסיר ממנו את השגחתו המיוחדת, ובכך יוותר האדם ללא שום דבר כלל, אף ללא חייו. כאשר אנו קוראים ל'א-ל', אנו מבקשים מה' שימשיך לקיים אותנו באמצעות חסדו הבלתי-מוגבל, אשר אינו תלוי במעשינו כלל.

ניתן לומר באופן כללי, כי האדם חי את חייו מתוך שפע אדיר של ברכה וחסד חנים מאת ה' [הן בגשמיות והן ברוחניות]. בקוראנו אליו במידה הזו, אנו מבקשים

שימשיך להשפיע את ברכותיו המיוחדות, ושלא יאפשר לחטאינו לגרום לכך שיסיר מחיינו את השגחתו ואת ברכותיו המיוחדות.^כ

המהלך השני – מי א-ל כמוך

האריז"ל מבאה, כי מידה ראשונה זו מכילה כח שבעקרון אינו ניתן לעצירה, וביכולתו 'לכבוש' [ולתקן] את שורשי הדינים כולם, אשר היו יכולים לעכב בעדנו מלצמוח ברוחניות. על-כן קרויה מידה זו 'מי א-ל כמוך' על-שם כוחו, שאין לו גבול כלל.^{כט}

כך או אחרת, ה' אינו מבטא את כחו האינסופי באופן מלא, משום שרצונו הוא שגם לנו יהיה חלק בעל משמעות בהבאת העולם לתכליתו, ושלא יהיה הדבר חשוב כמתנת חנים מכחו האינסופי, בבחינת 'נהמא דכיסופא'.^ל

על-כן בנקודה זו, בקראנו אל ה' תוך שימוש במידה של 'א-ל', היא אינה משמשת אלא כשורש למידות הבאות, אשר שואבות כח ממנה על-מנת להתגבר על כוחות הרע של הדין אשר מסכנים את קיומנו.

קריאתנו במידה זו מבטאת את אמונתנו בכך שכוח זה קיים אצל ה', והוא עתיד לבטא אותו כאשר יבחר בכך, וביטוי זה של אמונתנו מניח את התשתית לביטויים הבאים של שלימות, אותם נראה באמצעות המידות אשר תבואנה בהמשך.

כ. אמנם חיוני להבין כי מידה זו אינה מסירה את החטא שחטא האדם מהמציאות, ובכל מקרה יצטרך כל אחד להתמודד עם ההשלכות השליליות שיצרו חטאיו, אלא שמידה זו מבטאת קריאה לה' שימשיך למלא את חיינו בטוב כדי שנוכל להמשיך לשרת אותו כראוי ולעבוד על עצמנו עד שנזכה לשוב אליו בשלימות.

כט. מוסדות האמונה היהודית היא ההבנה, כי אף שעם ישראל עלול לסטות מדרך ה', הרי שבסופו של דבר, כאשר יעלה רצון מלפניו, הוא יגלה לעולם כי בכחו להביא את הבריה כולה ואת עם ישראל בפרט לידי תכליתם השלימה בכל עת שירצה. וכן מבואר בדברי הרמח"ל בדעת תבונות בכמה מקומות (לדוגמה - עיין בסימן ל"ה).

ל. האריז"ל אף מבאה, כי מידה זו יצאה לפועל בהסתר (כלומר בעולמות הרוחניים) בעת יציאת מצרים, כאשר ה' התעלם לחלוטין משורשי הרע אשר העניקו את הכח לעם המצרי ולפרעה. והוא גם יגלה כי הביטוי העיקרי של מדה זו נמצא במידה השביעית [שהרי המספר שבע מסמל תמיד שלימות] שהיא 'אמת', אשר גם היא מתמקדת בהבאת צמיחה רוחנית, כפי שיתבאר במקומו.

המידה השניה – 'רחום' ו'נושא עון'

המהלך הראשון – רחום

באמצעות המידה השניה אנו קוראים לה' מתוך בטחון שיהיה רחום. הריב"א בפרשו על התורה מבאר, כי 'רחום' משמעו שה' יגן את האדם מיסורים בטרם יבואו עליו. כאמור, הגילוי היותר חיצוני [דהיינו, המהלך הראשון] שמתואר בתורה מתייחס לתהליך המשפט. על-מנת להבין כיצד הדברים האמורים קשורים למידת 'רחום', נרחיב תחילה בהסבר כיצד באופן כללי משפיעה מדת הרחמים על מערכת הדין.

הרעיון שעומד ביסוד הדברים הוא שהרחמים אינם מבטלים את הדין לגמרי. תחת זאת, הם ממתקים את הדין, כדי שלא ישבור לגמרי את העומד למשפט. כאשר, לדוגמא, אדם עושה דבר שעל-פי הדין היבש מגיע לו עונש מוות בעבורו - מידת הרחמים מאפשרת לאדם לאבד את ממונו במקום למות, משום שמבחינה מסוימת, מלמדים אותנו חז"ל, עני חשוב כמות. רחמים גדולים אף יותר עשויים לגרום שאדם ישבור את רגלו ובכך ימתק את הדין, שכן גם מצב כזה מגביל את יכולתו של האדם לפעול בעולם, ובכך יש בחינה מסוימת של מיתה.^{לא}

באמצעות המידה הזו אנו קוראים לה' להמתיק את הדינים ברחמים, כדי לשמור עלינו מפני ההשלכות של דין קשה, אשר באמת היה מגיע לנו מכוח מעשינו.

המהלך השני – נושא עון

כאמור, הביטוי העמוק יותר שמתואר בספר מיכה, מתייחס לכוחה של אותה מידה לגרום שהקב"ה שלא יסתכל על הפשעים של האדם. וזה לשון הגמרא ביומא (כג.):

”אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו,

לא. הפרטים אודות אופן הליך הדין עמוקים הם עד מאד, ואין בדיון שלנו בכדי לרדת לעומקם.

שנאמר 'נושא עון ועובר על פשע' - למי נושא עון למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרב יהושע חלש, על רב פפא לשילולי ביה, חזא דתקיף ליה עלמא. אמר עבידו ליה זוודתא. לסוף איתפח... ואמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקי במיליה לא תוקמיה בהדיה."

הגמרא מספרת שהקב"ה לא היה נכנס לדין עם רב הונא בריה דרב יהושע כיון שלא היה מקפיד על מידותיו, ולכן ניצל ממוות. המהר"ל מסביר כי מידה זו פועלת בדיוק מידה כנגד מידה, וזה לשונו:

"וזה נושא, שהוא נושא חלקו ומוותר הש"י חלקו, כמו שאמרינן לקמן כי נושא עון יאמר הכתוב חלקי מחול לך פייס חבירך, ה"נ פי' נושא והקב"ה מוותר חלקו, ומכל מקום העון הוא חקוק על עצמותו שהוא איש עון וחסר השלימות."^{לב}

(חידושי אגדות ראש השנה י"ז ע"ב)

מדבריו מבואר כי מידה זו אינה מנקה את העבירה לגמרי, אלא הקב"ה אינו מקפיד עליו לדון אותו, בדיוק כשם שהאדם עצמו לא היה מקפיד על חברו. ובדרך זו, הקב"ה מתקרב אל האדם בדיוק כמו האדם שוויתר לחברו וע"י כך חזר לקרבתו. אולם, כשם שהאדם שמוותר לחברו אינו מתקן את עיוות האדם שנהג שלא כהוגן, כך גם במידה זו אינו מתקן את הקלקול שהאדם גרם לעצמו.

וצריך להבין שמידה זו מבטאת גילוי יותר פנימי של רחמים. דהיינו, יש כאן גילוי של אהבה וקירבה יתירה, שאינו מסתכל על העוון אלא הוא נושא אותו ומתעלם ממנו, כך שהוא לא יפריע לקשר הפנימי ביניהם. ובדבר זה, הקריאה שלנו למידת "נושא עוון" - שהקב"ה יגלה את אהבתו עלינו ויוותר לנו כמו שאנו מוותרים לאחרים, ומתקרבים גם למי שנהג שלא כהוגן כלפינו.

וכאן הבן שואל - כיון שמידה כנגד מידה זוהי מדתו של הקב"ה תמיד, לשם מה

לב. וכן מבואר בדברי הרב יצחק אייזיק חבר (בית עולמים דף קל"ג ע"א), שאין משמעות מידה זו שה' מוחל לאדם לגמרי, אלא שהקב"ה מונע את הדין ממנו עד שהוא חוזר בתשובה.

אנו צריכים לקרא לו במידה זו? לכאורה גם בלי הקריאה, ה' היה מוכן למחול למי שמוותה, מידה כנגד מידה [כמו שהוא ויותר לרב הונא]?^ל

התשובה לכך היא, שעל-אף שכל דרכי ה' הן מידה כנגד מידה, הרי מובן וידוע כי דבר זה עצמו יכול להתפרש בדרגות שונות.^{לז} למשל, מי שמוותר פעם אחת גורם לכך שהקב"ה מוותר לו על עוון אחד מתוך אלפי העבירות שיש בידו.

הקריאה למידת "נושא עוון" מכוח ברית של רחמים מביאה לידי מחילה גדולה במקום שהדין לא היה מאפשר זאת מצד עצמו.

המידה השלישית – 'חנן' ו'עובר על פשע'

המשמעות של 'חנן' היא נתינת מתנת חיים עבור סיבה מסוימת אשר אינה חייבת בהכרח להיות שוות-ערך למתנה שמוענקת בעבורה. כך לדוגמא, כאשר אדם מוצא חן [מלשון 'חנן'] בעיני המלך, יכול המלך להעניק לו כל מה שירצה, גם דבר שערכו גדול בהרבה ממה שאותו אדם עשה עבור המלך. הנהגה זו אינה קרויה 'מתנת חיים', משום שסוף סוף האיש שמצא חן בעיני המלך אכן עמל בעבורה.^{לח}

הגר"א מלמדנו, כי מידת 'חנן' אף מתארת תכונה של רחמים האופיינית ליחסי אב ובן. כאשר האב רואה דבר מסוים אצל בנו שמוצא חן בעיניו, הדבר מוליד רגש חיובי מיוחד בלבו, אשר גדל עקב עובדת היותו של הבן תולדה של האב.^{לז}

ל. צריך גם להבין, כי הרי הדין הוא גם מדה כנגד מדה, ועיקר הדין מחייב שהחוטא יקבל את העונש על כל הקלקולים שגרם. ובאמת כל אותו תהליך, שבמסגרתו מוותר הקב"ה לאדם משום שהוא ויתר - תהליך זה נכלל בדרכי רחמים גדולים שנמצא בתוך מערכת המשפט.

לד. והיינו שביחס לערך המתנה היא כמו מתנת חיים, כי אינה מגיעה לו כלל מצד הדין, אבל מצד שני היא אינה חיים בלי שום סיבה כלל, משום שאנו צריכים לזכות בה על ידי כך שנמצא חן בעיני המלך.

לה. והנה הבאתי כאן את דברי הגר"א לבאר את המידה של 'חנן', ובמקומות אחרים הבאתי שיטות אחרות - לפעמים כדברי הריב"א, התומר דבורה, והרמח"ל. וצריך לדעת שבתוך דברי הראשונים והאחרונים יש הרבה דרכים שונות לבאר את משמעות י"ג המידות, כל אחד כפי הבנתו. ואין ספק ש'אלו ואלו דברי אלוקים חיים', ואין המכוון בחיבור הזה להכריע על כוונה מסוימת שהיא הנכונה ולא כוונות אחרות, ח"ו. אמנם החיבור הזה מטרותו היא לבאר את הדרך של האר"י הקדוש ז"ל, שלימד שיש קשר ישיר בין המערכת של י"ג המידות הכתובה בתורה ובין י"ג המידות שכתובות בספר מיכה.

המהלך הראשון – חנון

הריב"א מבאה, בהתבססו על השימוש של מילה זו בפסוקים אחרים, כי מידה זו מקבלת את ביטוייה כאשר אדם קורא לה' לעזרה מסבלו, וה' בעקבות זאת עוזר לו משום שהוא עוזר לקוראים אליו אף כשאינם ראויים לכך. כלומר, הם אינם זכאים לרחמי ה' על-פי מעשיהם.¹⁰

ה' אוהב את בניו כולם, והוא אינו מעוניין שאף אחד מהם יסבול כלל. כך או אחרת, אפילו אם הם גרמו במעשיהם לסבל שלהם ואינם ראויים לעזרתו, הוא עדיין רוצה שידעו כי תמיד יעמוד לעזרתם אם יפנו אליו לעזרה. כאשר אדם מוצא חן בעיני ה' משום שפנה אליו לעזרה, הוא זוכה אז לרחמים ברמה מיוחדת, המגנים על האדם ממידת הדין אף כשאינו ראוי לכך.

המהלך השני – עובר על פשע

בספר מיכה מתוארת המידה המקבילה כ'עובר על פשע'. על-פי ההבנה הפשוטה של המילה 'עובר', מובן כי ה' 'עובר' מעל העבירה וכביכול לא יתיחס אליה, כעין הפסיחה שפסח על בתי ישראל במצרים.

כפי שאדם שאוהב באמת את בנו אינו מתמקד בחסרונותיו, כך ה' בהשתמשו במידה זו אינו בוחן את האדם בדקדוק, אף כשהעבירה על רצונו היא משמעותית.

ה'תומר דבורה' מביא גישה יחודית להסבר הרעיון העמוק שעומד מאחורי מדת 'עובר על פשע' ששייך ש'מהלך השני' שגלה את הכוח של המידות לטהר את

מטרה נוספת היא גם לעזור ללומד להבין את הקשר הזה בדרך שתתקבל על ליבו, בכדי לעזור לו לקרוא להקב"ה בכוונת הלב וממילא לעורר את הכוח של המידות האלו. לכן בחרתי מדברי המפרשים השונים [שבכולם יש בחינה של אמת] את מה שהיה יכול לעזור לחיבור הזה להגיע לתכליתו ולמלא את יעודו.

10. על-פי זה מידת 'חנון' כוללת יותר מאשר 'רחום', משום שה' אמנם מרחם על כל מי שמגיע לו רחמים בדרך זו או אחרת, ולו במשהו, אך 'וחנון' מייסד אבחנה חדשה של רחמים, אף עבור אלו שאינם זכאים לכך.

אדם. לדבריו מדובר בכך שה' מוחה את העבירה וגורם לה שתעלם' בשעה שהוא מנקה את האדם מההשלכות השליליות של העבירה:

"זו מדה גדולה, שהרי אין המחילה על-ידי שליח, אלא על-ידו ממש של הקב"ה, כדכתיב (תהלים ק"ל ד) - "כי עמך הסליחה וכו'", ומה היא הסליחה? שהוא רוחץ העון, כדכתיב "וזרקתי עליכם מים טהורים וגו'". והיינו "עובר על פשע", שולח מימי רחיצה ועובר רוחץ הפשע.

והנה ממש כדמות זה צריך להיות האדם, שלא יאמר, וכי אני מתקן מה שפלוגי חטא או השחית? לא יאמר כך! שהרי האדם חוטא והקב"ה בעצמו, שלא על-ידי שליח, מתקן את מעוותיו".

בהקשר זה, אנו מביעים את היותנו סמוכים על הקב"ה ובטוחים, כי בכחו פשוט לנקות את כל ההשלכות השליליות של עבירותיו של האדם, אם רק ירצה ה' בכך. כלומר, יש כאן בקשה מאת ה' שיתיחס אלינו באופן שנמצא חן בעיניו, ושבוזכות מידתו המיוחדת הוא יסיר בפועל את הטומאה השלילית, אשר אוטמת את לבנו.

קריאה זו מגיעה מתוך כמיהה וכיסופין לקרבת ה'. אנו מקווים למצוא חן בעיניו כדי שירצה לנקות אותנו מעוונותינו, וכתוצאה מכך נוכל להתקרב אליו יותר, כי הטומאה שמרחיקה אותנו ממנו תתנקה.

מהי בדיוק משמעות ה"חן" הזה? נראה לבאר את שורש הענין על פי דברי הרמח"ל בספר דרך ה', שגילה שהקב"ה מנהיג את עולמו בדרך מידה כנגד מידה בכדי לעזור לאדם להגיע לשלימות כפי המגיע לו [עיין מקצת לשון הרמח"ל בהערה¹⁷].

---

17. ספר דרך ה' (חלק ב' פרק ג' אות ד'): "ואמנם עוד סבה אחרת נמצאת להם על פי דרכי המשפט והגמול, והוא כי הנה גזר השופט העליון שמתולדת מעשה האדם עצמו יהיה העזרו ממנו ית' להקל לו השגת שלימותו והצילו מן המכשולים, כענין שנאמר, רגלי חסידיו ישמור. ואולם ודאי שגם בזה מדריגות מדריגות יש, כי ימצא אחד ששורת הדין תתן כפי מעשיו שכבר עשה, שיעזרהו הבורא ית' עזר מעט. ואחרי שדינו יהיה שיעזרהו עזר יותר גדול, ויקל עליו השגת השלימות קלות רב. ואחרי שיהיה ראוי להעזר עזר יותר גדול. וכן בהפך... והנה נמצא, שאפשר יזכה האדם ויוגזרו עליו הצלחות בעוה"ז

הרמח"ל מדבר על דרכי המשפט של הקב"ה בהנהגת עולמו. אכן כאן אנו עוסקים ברחמים עליונים שהם מעבר למערכת הרגילה של הנהגת המשפט כפי המובן הפשוט שלה. ע"פ זה, ניתן להבין שבכוח המידה הזו ('חנן') האדם יכול לעורר ולהמשיך עליו תוספת סיוע מאת הקב"ה לטהר אותו מחטאיו אם הוא ימצא חן בעיני המלך כפי מעשיו. וע"פ הדרך הזו יובן שמציאות "חן" לפני ה' אינו דבר מוחלט, אלא הוא תלוי רק ברצונו יתברך.

וכדי להוסיף ביאור, נזכיר את הסיפור הנפלא המובא בגמ' עירובין על רבי פרידא שלימד את תלמידו דבר מסוים ארבע מאות פעמים, ומחמת זה יצאה בת קול ואמרה לו שהוא יכול לקבל ארבע מאות שנה של חיים, או שכל הדור שלו יכנסו ישר לגן עדן בזכותו. בסוף הוא בחר שהוא ודורו יכנסו ישר לגן עדן, ולבסוף הקב"ה אמר לתת לו את שתי המתנות.^{לח} בסיפור הזה, רבי פרידא עשה מעשה שמצא חן בעיני הקב"ה, וכתוצאה מזה הקב"ה נתן לו מתנת חיים [ביחס לערך של המעשה הזה שהוא עשה].

וכמו כן גם כאן אנו קוראים להקב"ה לחפש גם במעשינו הטובים דרך למצוא בעיניו, כדי לעורר את עזרתו המיוחדת לטהר אותנו מפגמי החטא.

לסייעו בעבודתו, למען יהיה נקל לו השיגו את השלימות המבוקש, ולא ימצאו לו עיכובים. ואפשר שיהיה נגזר עליו כפי מעשיו, הפסדים וצרות שיעמדו כחומה לפניו ויפסיקו בינו ובין השלימות, עד שיצטרך לו יותר עמל ויותר טורח לבקוע את המחיצה ההיא, ולהתאמץ עם כל טרדותיו להיות משיג את שלימותו על כל פנים..."

לח. תלמוד בבלי מסכת עירובין דף נ"ד ע"ב "רבי פרידא הוה ליה ההוא תלמידא דהוה תני ליה ארבע מאה זימני וגמר יומא חד בעיוה למלתא דמצוה תנא ליה ולא גמר אמר ליה האידנא מאי שנא אמר ליה מדהיא שעתא דאמרו ליה למר איכא מילתא דמצוה אסחאי לדעתאי וכל שעתא אמינא השתא קאי מר השתא קאי מר אמר ליה הב דעתך ואתני לך הדר תנא ליה ארבע מאה זימני [אחרני] נפקא בת קלא ואמרה ליה ניחא לך דליספו לך ארבע מאה שני או דתיזכו את דרך לעלמא דאתי אמר דניזכו אנא ודריי לעלמא דאתי אמר להן הקדוש ברוך הוא תנו לו זו וזו."

המידה הרביעית – 'ארך' ו'לשארית נחלתו' והמידה החמישית – 'אפים' ו'לא החזיק לעד אפו'

לפי האריז"ל, המילים 'ארך אפים' מרמזות לרעיון, ולפיו סבלנותו הבלתי-נגמרת של ה' גורמת לכך שלוקח לו זמן רב לכעוס, והן אף מרמזות לשני מאפיינים שונים במהותם - לראשונה קוראים 'ארך', ולשניה - 'אפים'.

חז"ל מבארים, כי 'ארך אפים' היא מידה המתיחסת לצדיקים ולרשעים יחדיו. בהקשר לכך קובע האריז"ל, כי למעשה ישנן שתי תכונות בהיותן ארך אפים לכעוס - אחת עבור הצדיקים ואחת עבור הרשעים, והוא מונה אותן כשתי מידות שונות במנין י"ג המידות.

אבחנה זו רמוזה גם בשתי המידות המובאות בפסוק במיכה - הראשונה ('לשארית נחלתו') מרמזת על עזרתו לצדיקים, ואילו השנייה ('לא החזיק לעד אפו') רומזת לאלו שלא זכו להיות צדיקים בהקשר שלנו.

ממילא מובן כי קיים קשר ישיר בין שתי המידות האלו, ועל-כן נבאר אותן יחדיו.

המהלך הראשון – ארך ואפים

ביטוי ראשון זה של 'ארך אפים' מבטא את האמונה, ולפיה ה' רואה את סבל בני ישראל כסבלו שלו, ועל-כן הוא מעניק להם זמן רב יותר על-מנת לתקן את הנזק שעשו.

מה נוסף לנו בעקבות ידיעת דבר זה ביחס לשתי המידות הקודמות שהזכרנו? האדם בא לעולם בין השאר על-מנת לזכות לקרבת ה' באמצעות מעשיו, ובאופן האמון, ככל שהאדם זקוק יותר לעזרת ה' באמצעות רחמיו - כך יורד ערך מעשיו שבזכותם הוא זוכה. ועל-כן אדם צדיק, שיכול לשאת בהשלכות מעשיו מבלי שה' ירעיף עליו רחמים מיוחדים, רק ירוויח מכך בעולם הבא. גם אדם שחטא - ה' מאפשר לו לשוב בתשובה כראוי ולתקן בכך את הנזק שגרם, ובאופן הזה הוא עדיין יהיה אחראי לכל מעשיו מבלי שיזדקק לרחמים מיוחדים מאת ה'. כאשר ה'

מעוניין שאדם צדיק יזכה לתקן את מעשיו, מידה זו מאפשרת לו לדחות את הדין ובכך לזכות ליותר זמן על-מנת לשוב בתשובה.

והמידה של 'אפיים' ביחס לרשעים מתארת את רחמיו של ה' לדחות את ענשם ע"מ שלא יאבדו בעונשם, מתוך תקווה שאכן יזכו לשוב בתשובה.

יש מקום להתבונן בלשון הפסוק "ארך אפים", שבפשטות משמע שמדובר על ענין אחד ולא בשתי מידות שונות.¹¹ אולם יש לבאר שטמון כאן ענין גדול. התורה מלמדת אותנו כיצד לקרוא להקב"ה במידות אלו. דהיינו, לעולם האדם צריך להיות עניו ודל לפני הבורא, ואין ראוי לקרוא אל הבורא ולעורר את רחמיו משום שהוא צדיק - כלומר לפי המידה הראשונה לבד [ארך]. אלא, יש לקרוא להקב"ה כאדם שאין לו זכויות, ולבקש רחמים מכוח המידה השנייה המופיעה בפסוק - ולכן אנו קוראים "ארך-אפיים" [באופן שהמידה הראשונה אינה עומדת לעצמה].

כאמור לעיל (עיין בדברי הרמח"ל המובאים בחלק א' פרק א'), כל המידות האלו שייכות לכוח היחוד של הקב"ה גם בלי הקריאה שלנו, אבל הקב"ה נתן לנו אפשרות להצטרף בגילוי שלהן. ולכן, אם האדם שהוא צדיק בעיני הקב"ה יבא לפניו בבקשת הרחמים ששייכת גם לרשעים [משום שהוא אינו מחזיק את עצמו כצדיק], ודאי הקב"ה יעורר את רחמיו אליו מכוח המידה הראשונה "ארך".¹²

המהלך השני - לשארית נחלתו

ה'תומר דבורה' מסביר, כי 'לשארית נחלתו' - שהיא המידה המקבילה במיכה למידת ארך אפים לצדיקים - מתייחסת לבני ישראל הצדיקים, אשר מתנהגים כמו בניו של ה'.¹³ בתור שכאלו, קשה לה' לראות בסבלם, ועל-כן הוא מעדיף לדחות את דינם לגמרי בכדי להעניק להם זמן נוסף לשוב בתשובה, וז"ל -

11. דהיינו הלשון "ארך" מצד עצמו אין לו משמעות, אלא הוא מבאר את ה"אפיים".

12. ועיין שאותו ענין קיים גם במידת 'נוצר חסד'.

13. ויש לשים לב שהגמרא בראש השנה (ס) דורשת מידה זו בהקשר למידת "עובר על פשע לשארית נחלתו" - דהיינו הקב"ה עובר על פשע למי שעושה את עצמו כשיריים - דהיינו למי שעניו. אמנם, עיקר "לשארית נחלתו" היא מידה מצד עצמה, והיא השורש של "ארך", וזה הנושא בתומר דבורה.

"הנה הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך זה, לומר, מה אעשה לישראל והם קרובי, שאר בשר לי עמהם, שהם בת זוג להקב"ה, וקורא לה בתי, אחותי, אמי... וכתוב (תהלים קמ"ח י"ד) - "ישראל עם קרובי", ממש קורבה יש לו עמהם ובניו הם. והיינו 'לשארית נחלתו', לשון שאר בשר, וסוף סוף הם נחלתו, ומה אומר, אם אענישם הרי הכאב עלי...".

מידה זו מבטאת קירבה יתירה בינינו לקב"ה, כאב שמרחם על בנו ורואה את סבל בנו כסבלו, ולכן דוחה את העונש בתקוה שבנו יחזור בתשובה. אהבה זו כוללת השגחה מיוחדת, כי האב רוצה לעזור לבנו לחזור בתשובה. דהיינו, לפעמים האדם בעצמו אינו מודע לחטאיו כלל [משום איזו טעות בהבנה] או שאינו זוכר את חטאי העבר, וממילא לא יודע שעליו לשוב עליהם. או אז הקב"ה מנהיג אותו ברחמים, ועוזר לו להבין מה עליו לתקן, כמידת האב שמורה לבנו את הדרך שצריך ללכת בה.

המהלך השני – לא החזיק לעד אפי

כפי שהוסבר לעיל, מידה זו נחשבת לכח העמוק יותר של 'אפיים', שמבטאת את יכולתו של ה' לעכב לגמרי את משפטו ביחס לאדם שאינו מתכנן אפילו לעשות תשובה. באופן הזה, הכח העמוק יותר של מידה זו למעשה מעניק לאדם שאינו צדיק ברכה והצלחה אפילו כשאינו מתכנן לשוב בתשובה, משום שבכל מקרה יתכן וישוב ביום מן הימים.^{מב}

מידה זו ניכרת מאוד לעין בחיינו כיום, כאשר לעיתים קרובות אנו רואים יהודים

מב. כמבואר בדברי התומר דבורה: "וזה מדה אחרת, שאפילו האדם מחזיק בחטא, אין הקב"ה מחזיק אף. ואם מחזיק, לא לעד, אלא יבטל כעסו אפילו שלא ישוב האדם... אלא מצפה ומרחם אולי ישובו... אלא הקב"ה מתנהג ברכות ובקשות, הכל לטובת ישראל."

שפונים מעם ה', ועל-אף זאת הוא ממשיך להרעיף עליהם ברכה, וממתין בסבלנות שישבו אליו; ולעיתים, הם אכן שבים.

מידה זו מתוארת על-ידי מיכה כ"לא החזיק לעד אפוי", כשפרש הדבר הוא שאפילו כאשר ה' כבר החל לגלות את כעסו כלפי אדם שעוזב את דרכיו, אזי מתוך תקוה לעורר את אותו אדם לשוב, אפילו כאשר החוטא 'אינו קולט את המסר' ה' אינו מחזיק לעד אפוי. תחת זאת הוא מעכב את כעסו, וממשיך לעזור לאותו אחד שנטש אותו, מתוך תקוה שישבו ביום מן הימים.

באותו אופן, אנו קוראים אל ה' באמצעות המידה הזאת כדי שעל-אף שאנו עצמנו - כמו גם אנשים אחרים - מרוחקים כעת מה', הוא ברחמיו מכל מקום ימשיך להפגין כלפינו את סבלנותו האינוסופית, ויעניק לנו את הזמן הדרוש על-מנת שנשוב באמת ללכת בדרכיו.

המידה הששית – 'ורב חסד' ו'חפץ חסד הוא'

שוב ניתן לראות בנקל את ההקבלה שכל-כך בולטת לעין בין י"ג המידות כפי שהן מנויות במיכה לאלו המוכרות לנו מהתורה. חסד עניינו מתנת חנם. באופן פשוט, הרעיון שמובע כאן הוא שה' מעניק חסד מעבר למה ש'נצרך', מעבר לשורת הדין. לעיתים ה' מעניק לאדם מסוימת של עזרה שאינו ראוי לה, אבל ברכתו עדיין לא תהיה מרובה. המידה הזאת - 'רב חסד' - מאפשרת לה' לבטא את חסדו בכך שהוא מעניק לאדם אפילו ברכה מרובה, וזאת רק משום ש'חפץ חסד הוא' ^{מג}.

מג. ובדבר זה המידה הזו שונה מהמידה הראשונה של א-ל. במידה הראשונה ה' נותן חסד חנם בלי שום זכות, אך הוא לא מעניק לאדם ריבוי ברכה. אבל במידה זו ["ורב חסד"] מעניק ה' לאדם ריבוי ברכה אפילו יותר ממה שהאדם צריך.

המהלך הראשון – ורב חסד

בכחה של מידה ששית זו **לבטל את כל הדינים**, ובכלל זאת למנוע ענישה, ו'מאפשרת' לה', כביכול, לסגור על מנעול ובריה את הבית דין של מעלה.^{מד}

בעוד המידות הקודמות שהוזכרו אפשרו כל אחת בצורה אחרת למתק את הדין באמצעות רחמים, הרי שהמידה שלפנינו מאפשרת לה' פשוט לסגור את המערכת לחלוטין רק משום שהוא 'חפץ חסד'. יתר על כן, אפילו אם לא יסגור לחלוטין את המערכת, ביכולתו להוסיף חסד למערכת המשפט באופן שיאפשר לאדם לזכות בדין רק משום שה' אוהב להשפיע חסד - ובכך הוא נקרא שהוא 'רב חסד'.

בדרך זו, אנו קוראים אל ה' במידה הזו על-מנת לעורר את חסדו להשקיף עלינו לטובה, לזכות אותנו בדין ולהשפיע את חסדו עלינו, אף כאשר אנו מכירים בעצמנו שאין לנו זכות כאשר מתבוננים לפי מערכת המשפט הרגילה.

המהלך השני – חפץ חסד הוא

על-מנת לתפוס את עומק משמעותה של מידה זו, עלינו לדעת כי אחת המטרות העיקריות שלנו בבואנו לעולם היא לזכות במדרגות מרוממות יותר של קשר עם נשמתנו. אולם כאשר האדם חוטא, הוא יוצר דינים, המונעים ממנו להתקדם בצמיחתו הרוחנית כפי שהיה ראוי לצמוח.

כפי שהסברנו בחלק הראשון של חיבור זה, י"ג המידות לכשעצמן מבטאות את רצונו של ה' להביא את העולם לשלימותו אף כשהאדם אינו ממלא את תפקידו בשלימות. מידה זו שאנו עוסקים בה כעת, מאפשרת גם היא לה' **לשחרר כח מחודש עבור צמיחה רוחנית מחודשת**, אשר תאפשר לאדם להשיג רמות של

מד. הכוח של המידה "ורב חסד" מבואר בספר קיצור הכוונות לרמח"ל (בענין תקיעת שופר), וזה מקצת לשונו שם "וזה, כי השופר רומז לדיקנא בצורתו, שהוא צר מלמעלה ורחב למטה, וגם הדיקנא הוא כן, בסוד הב' תיקונים "אל, ורב חסד", שא"ל - הוא צר והוא למעלה, ור"ב חס"ד - הוא רחב והוא למטה. ויען כי כל הדינים נמתקים בשרשם, לכן מעוררים הדיקנא בכח השופר, ועל ידו הגבורות נמתקות. ועל ידי הטורמיטין מתערבב השטן, כמו שאבאר בס"ד."

קרבת ה' שלא באמת היה ראוי אליה. זוהי מתנה מאת המלך, שנועדה לסייע לאדם להתקרב אליו, משום ש"חפץ חסד הוא".

הקריאה שלנו למידה הזו מגלה את רצוננו להתקרב לה', אף שאנו יודעים שאין לנו יכולת לזכות מצד הדין, וכל זאת רק משום שה' 'חפץ חסד' ורוצה לעזור לכך שכל הבריאה כולה תבוא לידי שלימותה בצורה הטובה ביותר.

המידה השביעית – 'ואמת' ו'שוב ירחמנו'

השאלה מזדקרת לעין, מה ל'אמת' ולי"ג מידות הרחמים? יתר על-כן, מה ל'אמת' ולי'שוב ירחמנו'? את התשובה לשאלה זו ניתן ללמוד מדברי הרמח"ל בספר תקט"ו תפילות (תפילה ת"ט), וז"ל -

"רבון כל העולמים, הרי ליחודך אנו מקוים באמת, ואור פניך באמת תאיר עלינו שכן מדתם באמת, ובאמת ישוב ירחמנו וכו' לגלות לנו מה שנסתר ממנו, מיד יאמר בנו תודיענו אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימיך נצח, ה' אל תאחר - לישועתך קייתי ה'"

ניכר מדברי הרמח"ל, כי מידת 'ואמת' מגלה את הקשר האמתי והפנימי שלנו עם ה'. אף כאשר היצר הרע מצליח להרחיק אותנו מה', 'האמת' היא שבעומק תוכו היהודי תמיד מבקש לקיים קשר קרוב ואישי עם ה'.

המהלך הראשון – ואמת

הנה לפי מה שהוסבר לעיל ניתן להבין, כי הקריאה למידת ה'אמת' מבטאת את בקשתנו לה' שירחם עלינו לדון אותנו לפי פנימיותנו האמיתית, שהרי בפנים אנו רק רוצים לעשות את רצונו יתברך, כתפילת רבי אלכסנדר:

"רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות, יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם." (ברכות יז.)

כלומר אפילו החטאים שהאדם עשה במתכוון - אינם באמת חלק מפנימיות היהודי. הקריאה שלנו להקב"ה ע"פ מידה זו, היא שיקל מעלינו את הדין ויהפוך את כל הזדונות לשגגות, משום שלפי עומק המציאות האמיתית של כל יהודי באמת מדובר בשגגות שהתרחשו משום בלבול השאור שבעיסה ושעבוד מלכויות.

המהלך השני – ישוב ירחמנו

פנימיותה של מידה זו מתמקדת בנקודה עמוקה של פנימיות הקשר בין כל יהודי להקב"ה. לפיה, המשמעות של 'ישוב ירחמנו' היא, שכאשר אדם קורא שברצונו לשוב אל המהות היסודית של יחסיו עם ה' [כפי שהוסבר בחלק ג פרק ג], אזי ה' שב ומגלה את היחס האמיתי שקיים בינו לבין אותו אדם.

חשוב לשים לב לכך, שמידה זו מחדשת תכונה שטרם ראינו מוצגת במידות שקדמו לה. מדובר בכך שהמידה הזו משתמשת בכח התשובה לכשעצמו ומבקשת לגלות את הקירבה שנתחדשה עם ה'.^{מה}

כל המידות שראינו עד כה אמנם בטאו את בטחונו של האדם בה' לסייע בעדו ולהצילו מההשלכות השליליות של חטאיו, וכדברי הרמח"ל - כבודו של המלך מתגלה בכך שהוא מסייע לבוטחים בישועתו - אך לא היה בהן משום קריאה לשוב אל מהות מערכת היחסים שבין האדם לבוראו. במידה זו של 'ואמת' אנו קוראים לה' שיגלה את מערכת היחסים האמיתית שלו עם האדם.

המידה השמינית – 'נוצר חסד' ו'יכבוש עוונותינו'

והמידה התשיעית – 'לא לפים' ו'תשליך במצולות ים כל חטאתם'

האריז"ל גם כאן מפריד את המידה של 'נוצר חסד לא לפים' לשתי תכונות

מה. כאן צריך להבין שאף על פי שיש קשר עצמי בין הקב"ה וכל יהודי, אם האדם אינו זוכה, הקשר לא יתגלה בדרך שהאדם יכול להשיג אותו בתוך חייו. כאן מדובר על גילוי של אמיתת הקשר בדרך שהאדם יכול להכיר אותו בחוש בתוך חייו.

נפרדות, אשר אמנם קשורות זו בזו, אך לכל אחת מהן ביטוי יחודי משלה. בשל הקשר המובנה שביניהן נדון בהן יחדיו.

רש"י פירש (שמות ל"ד) ש'נוצר חסד' הולך על החסד שהאדם עושה לפני ה', שה' נוצר אותנו, ואילו 'לאלפים' פרושו לאלפיים דורות.¹⁰

בעוד שמידת 'חנן' המידה השלישית] תארה את מידתו של ה' להעניק מתנות חנים למי שמצא חן בעיניו, ו'רב חסד' תארה את מידתו להעניק אך ורק בשל חפצו לעשות כן, הרי שמידת 'נוצר חסד' מוציאה אל הפועל חסד גדול אף יותר, שה' נותן לאלו אשר הם עצמם גומלים חסד עם אחרים!

כך גם 'לאלפים', שרש"י הסביר שמדובר באלפיים דורות - מידה זו מאפשרת לאדם לקרוא אל ה' בזכות חסדי אבות. כלומה, כפי שהאבות עשו חסד וסייעו לאחרים, כך גם ראוי שה' יעניק סיוע בחינם לצאצאיהם. כשה' בא לעזור למי שקורא אליו, הוא מתבונן בכל החסדים שנעשו על-ידי אבותיו במשך הדורות [ולא רק האבות הראשונים], ובזכות חסדים אלו יגן בחסדו על הבנים.

המהלך הראשון – נוצר חסד ולאלפים

כאמור, במידות אלה ['נוצר חסד' ו'לאלפים'] יש את הכוח לגרום לקב"ה לעשות איתנו חסד מיוחד ולהטיב עימנו בזכות החסד שלנו, ובזכות החסד של אבותינו אפילו יותר ממה שמגיע לנו בזכות עצמנו. ענין זה מבואר בדברי הספורנו (שם) "נוצר חסד לאלפים- שומר זכות אבות לבנים, להיטיב לבנים בשביל אבותם."

כמו ב"ארך אפיים", גם כאן פשטות לשון הפסוק מורה על ענין אחד, ולא על שתי מידות.¹¹ ונראה לבאר (באותו ענין של ארך אפיים), שאין ראוי לבוא לפני הקב"ה בבקשה לחסד בזכות עצמו [דהיינו, המידה הראשונה "נוצר" שהקב"ה שומר על

10. והענין מובן על פי דברי חז"ל שגמילות חסדים היא בכלל הדברים שאוכלים פירותיהם בעולם הזה.

11. דהיינו, הלשון "אלפים" מצד עצמו אין לו שום משמעות, והוא לגמרי בא לבאר את ה'נוצר חסד'. וממילא משמעות הלשון היא שהקב"ה שומר את החסד לשני אלפי דורות, והוא מצד הזכות אבות דוקא.

החסד שהאדם עצמו עשה], אלא יש לבקש בזכות אבותיו, בהכרה פנימית שמצד עצמו אין לו זכות. ולכן הקריאה שלנו להקב"ה ע"פ מידה זו היא בקשתנו שישפיע את חסדו עלינו בשפע גדול בזכות אבותינו אף על פי שמצד עצמינו לא היינו זוכים לזה, וזה "נוצר לחסד לאלפים".

המהליך השני – יכבוש עוונותינו, ותשליך וכו'

במיכה מתוארות שתי המידות הללו כ'יכבוש עוונותינו' ו'תשליך' במצולות ים כל חטאתם'. שתי המידות הללו מורות על כחו של ה' לגבור על החטאים. הן מחדשות בחינה חדשה של התערבות א-להית, שכן תכליתן היא לעקור את שורש החטא מיסודו.

כפי שהסברנו, 'עוון' עניינו עבירה שנעשתה במזיד. 'חטא' לעומת זאת, מורה על עבירה הנעשית בשוגג. בכל פעם שהאדם חוטא, הוא מעוות [מלשון 'עוון'] את שורשי הבריאה ובכך יוצר כח שלילי, אשר בתורו מליץ חובה על האדם מתוך מטרה לגרום לו סבל או גרוע מכך.

ביודענו זאת, אנו יכולים להבין כי המידה הראשונה - 'יכבוש עוונותינו' - כובשת בפועל את הנזק הרוחני שנגרם עקב הכוונה הרעה שעמדה ביסוד המעשה השלילי, ומורידה אותו לרמה של 'טעות בשגגה', אשר עדיין צריכה תיקון, אך מדובר בענין פחות חמור בהרבה.

אחר שזה נעשה, מגיעה המידה השניה - 'תשליך' - ומנקה את שרידי הנזקים שנגרמו בעקבות העבירה ומוחה אותם לחלוטין, עד שנראה הדבר כאילו מעולם לא נעשתה עבירה.

כל חטא יוצר כח שלילי השואף להרוס את בעל החטא. בעוד המידה השניה ('רחום' - נושא עוון) ריסנה לאחור כחות אלו ומנעה מהם לצאת אל הפועל, הרי שמידת 'תשליך'... לוקחת את הכח השלילי שנוצר על-ידי החטא ומסירה אותו לגמרי מהמציאות, כאילו טבע במצולות ים לבלתי שוב, עד שלא ניתן יהיה עוד להבחין בו!

הקריאה שלנו להקב"ה בכוח המידה הזאת היא בקשה שיגלה את כח יחודו השולט בכל כוח שיהיה, ובמקרה הזה לתקן גם את השורש של הקלקולים שגרמנו על ידי עוונותינו.^{מח}

חסד והסרת החטא

מהו היחס בין חסד [שבאמצעות מונח זה מתוארת המידה שלנו 'נוצר חסד'] לבין הסרת החטא [יכבוש וכו', שהיא התוצאה של פעולת מידה זו]?

ניתן להבין את היחס בין המונחים לאור דברי חז"ל, ולפיהם גמילות חסדים נמנית על אותן מצוות מיוחדות אשר בעבורן זוכה אדם לחיי העולם הבא, בעוד שמפירותיהן הוא אוכל כבר בעולם הזה. במקרה הזה, פירותיהן של החסדים משפיעים על כך שה' יעניק עזרה מיוחדת בעולם הזה לאלו שמסייעים לאחרים.

באופן הזה מתוארת הסרת החטא במיכה כביטוי של מידה כנגד מידה, וזאת משום שמדת החסד משלימה את החסר, ובסופו של דבר הרי כל חטא מושרש בחסרון אשר נתגדל עקב מעשיו השליליים של האדם, אשר העניקו תוקף וממשות לחסרון. על-כן מובן, כי כאשר האדם מעניק לאחר מתנת חנם מתוך מגמה להשלים לאחר את מה שחסר לו, אזי גם לו מגיע שה' יסיר את חסרונו, שכעת מושרש בהשלכות השליליות של מעשיו.^{מט}

מח. יש לבאר עוד, ששלושת המידות האלו - רב חסד, ואמת, נוצר חסד לאלפים, הן בסדר עולה של דרגת כוח הרחמים המתגלה לעזור לאדם, עד שבסופו ישנה מחיקה של החטא מכל וכל. ויש להבין שאף על פי ש"נוצר חסד" ו"לאלפים" תלויים גם במעשים של האדם עצמו או של אבותיו, הזכות הזו רק נותן לאדם את האפשרות לקבל את הגילוי היותר גדול של רחמי הקב"ה שהקב"ה רוצה לתת לו ולא היה לו אפשרות לקבלו בלי הזכות הזו.

מט. אף שהמשמעות הפשוטה של המילה 'נוצר' היא כעין שמירה, קיים גם רמז יותר עמוק במילה זו בשיכול אותיות, שמורה על 'רצון'. כפי שהסברנו בהקדמה, מקור כל ההשלכות השליליות של העבירות בסופו של דבר נעוץ בהסתר פני ה', אשר מביא לחשכות ופגם בקיום העולם. כאשר ה' מאיר את פניו אל עולמו מתוך רצונו הטוב, ההשלכות השליליות של החטאים פשוט אינן יכולות להתקיים. המשמעות העמוקה של הקריאה 'נוצר חסד לאלפים' היא ההשתוקקות שה' יאיר את פניו אלינו בכדי שההשלכות השליליות של החטא תוחלשנה ותוסרנה לגמרי מעל פני האדמה.

הקדמות לשלושת המידות הבאות

הקדמה למהלך הראשון

שלושת המידות הבאות [נשא עון ופשע וחטאה] כולן מתארות תהליך הקרוי 'נשיאה' - כעין 'העלאה' של חטאים כאלו ואחרים. מהי משמעותו העמוקה של רעיון זה? נראה שהעקרון הפועל כאן הוא שאדם נשפט על-פי שיקול מעשיו, ועל-פי השקלול הכללי בין מעשים טובים לרעים נקבע אם הוא צדיק או רשע. אמנם נכון הוא שכל מעשה נידון בפני עצמו, אך יש גם שקלול כללי של כל המעשים. בהקשר זה נעשה שימוש במשל המאזניים, אשר בצדם האחד עומדים מעשים טובים ובצדם השני - מעשים רעים. הצד ששוקל יותר מכריע את הצד השני, ובהיותו כבד יותר הוא יורד כלפי מטה ו'מעלה' את הצד החלש - כמו במאזניים.

הרעיון של 'נשיאת חטאים' נועד לומר, שה' בעצם מרים את החטאים מהצד בו הם נערמים ובכך הוא מאפשר לצד של הזכויות להכריע את צד העוונות. נדגיש שוב כי אין משמעות הדבר שהחטא אינו קיים, אלא יותר נכון לומר שיש כאן תהליך של שמירה על האדם מפני תוצאותיו של הדין המתרחש באותו הזמן.

מלבד זאת, בשלושת המידות הבאות פועלת בחינה שונה של רחמים מזו של המידות שקדמו להן. המידות שהוזכרו עד כה גילו רמות שונות של רחמים העולות בהדרגה, עד שבסופו של דבר הגענו אפילו לידי עקירת החטא מעיקרו, מה שמאפשר בניה חדשה של מציאות בעתיד. שלושת המידות הבאות מגלות בחינה מיוחדת של רחמים, אשר ביכולתה לסייע אף לאותם אנשים שאינם ראויים מצד מעשיהם לביטויים היותר נעלים של רחמים שהובאו עד כה. יתר-על-כן, הן מאפשרות לאותם אנשים לעמוד בדין באופן שלא ימחו לחלוטין.

הקדמה למהלך השני

לארבעת המידות האחרונות ישנו מכנה משותף עמוק יותר, והוא כחו של ה' להביא את העולם לידי שלימות אף לו יצויר שעם ישראל אינו ראוי לכך. ה' כרת

ברית עם האבות כולם על כך שבסופו של דבר, הוא בוודאי יגלה את תפארתו בעולמו באמצעות בניו -

"וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר." (ויקרא כ"ו מ"ב)

חז"ל מסבירים (וכן מובא ברש"י) כי יעקב מוזכר ראשון בפסוק על-אף היותו האחרון בסדר התולדה, כדי ללמד שאפילו ע"י הזכות שלו לבדה - שהוא הקטן שבאבות - ה' יביא את הגאולה לעמו. הפסוק ממשיך להזכיר את יצחק ואברהם כדי ללמד, שגם לו יצויר שבניו יחטאו בצורה כה נוראית, עד שזכותו של יעקב לבדה לא יהיה בה כדי להצילם - מכל מקום יזכור ה' את הברית עם שאר האבות, אשר מחייבת את ה' להביא את הגאולה הסופית בכל מקרה.

לאמיתו של דבר, כוחה של הגאולה האחרונה לכשעצמה מושרש במידות הרחמים של ה', אשר תתגלינה סופית באחרית הימים. כאשר מוענקת לנו האפשרות לקרוא אל ה' באמצעות מידות אלו אפילו כיום - עוד בטרם הגיעה הגאולה, בכך מלמד אותנו ה' כי הוא יהיה מוכן להשתמש בכוחן של אותן מידות גם בכדי לסייע לנו להתגבר על קשיי הגלות עוד בטרם תבוא הגאולה השלימה, כפי שיבואר להלן.¹

המידה העשירית - 'נושא עון' ו'תתן אמת ליעקב'

המהלך הראשון - נושא עון

בסה"ק 'תומר דבורה' מבואר כי השם 'יעקב' רומז ליהודי הבינוני, אשר מקיים את ההלכה על-פי שורת הדין ולא מעבר לכך, ומבחינה זו הוא אינו ראוי באמת

1. יחס זה מבואר בהרחבה בנספח שיבוא בסוף חיבור זה. שם מוסבר כי ברית י"ג המידות לכשעצמה עניינה מחויבותו של ה' לאפשר לנו להתחבר כבר עכשיו לקשר העמוק שיש לנו עמו, ואשר יתגלה במלואו רק לעתיד לבוא. בעוד שתשע המידות הראשונות מגלות רמות חדשות של חיבור, ארבע המידות האחרונות שאנו עוסקים בהן כעת מיועדות לעורר את כח הגאולה העתידית לכשעצמו.

לזכות ב'תוספת החדש' שמיוחסת למידה הקודמת שעסקנו בה - מידת 'נוצר חסד'. אולם, מכיון שאותם אנשים נוהגים על-פי האמת, ה' גם הוא ינהג כלפיהם במידת האמת לפי הדין היש, אשר גם בו מעורבת מידה מסוימת של רחמים. רחמים אלו בנויים בטבעם על הרעיון ולפיו המלך חפץ שהשלימות של עמו תצא אל הפועל.

כתוצאה מכך, ה' מגביה את עוונם ומסירו מעל המאזניים. 'עוון' - מלשון עוות - הוא הפך האמת. לפעמים אדם שאינו צדיק במיוחד [כפי שמורה השם יעקב] יכול להעריך אמת, אך בכל מקרה, בשל הבלבול הרב השורר בעולמנו, אדם כזה עלול עדיין לבוא לידי מסקנות שלאמתו של דבר הן מעוותות ביותר ורחוקות מהאמת. בעשותו עבירה על-סמך הבנתו המעוותת, הוא אינו שם לב אפילו שהוא עושה עוון. כשאדם נוהג באופן כללי על-פי האמת [כפי שהיא מתוארת כאן כ'יעקב'], אזי גם אם בתחומים מסוימים הוא מאוד מבולבל, מדת הרחמים תרים ותישא את העבירה מעל המאזניים, משום שמעשה עבירה זה אינו מבטא באמת את היחס הכללי שלו לחיים, שמעניק ערך לאמת.^{נא}

המהלך השני - תתן אמת ליעקב

מפורסם וידוע, כי יעקב מייצג את מידת האמת. הרמח"ל מסביר, כי מידה זו - 'תתן אמת ליעקב' - מתיחסת אל יכולתו של ה' להסיר את השקר מהעולם כפי שיעשה בסופו של דבר בעת הגאולה השלימה, וז"ל -

"רבון כל העולמים, הרי עד עתה הולכת עולמך בגלגולי שבטיך, עתה תחזיר הכל ליחוד שלך, יעקב לנגדו, בו 'זכרתי את בריתי יעקב', 'תתן אמת ליעקב', שבשעה שהלכו הגלגולים בשבטיו היה השקר שולט בעולם, כשהכל חוזר אליו לא יש כי אם אמת, 'תתן

נא. כפי שהוסבר בהקדמה לשלושת מידות אלו, אין פרושו של דבר שהאדם יצא נקי ויסולח לו על אותם עוונות, אלא שה' יסיר אותן באופן זמני מעל מאזני המשפט כדי שהאדם יוכל לזכות בדין יותר חיובי כעת.

אמת ליעקב' ודאי, 'ואתם בני יעקב לא כליתם', הרי אנו מקוים
לפניך בתקות ישראל"...

(תקט"ו תפילות - תפילה קפ"ב)

הרמח"ל מסביר, כי כל עוד עם ישראל נמצא בגלות השקר מולך בעולם, אולם
לעתיד לבוא, בעת הגאולה השלימה, יגלה הקב"ה את האמת בכלל, וביחוד את
האמת אודות הקשר הקרוב שיש לו עם עם ישראל הקרויים 'יעקב'.

מידה זו, הנקראת 'נושא עוון' - יש בכחה להסיר את השקר [הרמוז במילה 'עוון',
מלשון עיוות המציאות] מהעולם ולגלות את האמת. מובן, כי האפשרות לקרוא
באופן זה לה' תהיה תלויה בשאלה עד כמה חיינו את חיינו עד כה לאור האמת,
וממילא עד כמה אנחנו ראויים לזכות של 'יעקב'.

המידה האחת-עשרה – 'נושא פשע' ו'חסד לאברהם'

המהלך הראשון – נושא פשע

ב'תומר דבורה' מוסבר, כי מידה זו נוגעת לאדם שמתנהג כלפי הזולת במדת החסד
בדומה לאברהם אבינו, ועל-כן גם ה' אינו מתנהג כלפיו על-פי מדת הדין היבשה.

לאם כן נשאלת השאלה, מה ההבדל בין מידה זו למדת 'נוצר חסד' [המידה
השמינית] בה עסקנו לעיל. נראים הדברים, כי התשובה לשאלה זו תובן אחר
שנתאר את המידה של 'נושא פשע'. מדובר כאן באדם, אשר אמנם זכה לרמה
מיוחדת של עשית חסד ביחס לכלל הציבור, אולם הוא אינו צדיק כל-כך ביחס
לה', שזו משמעות המונח 'פשע', שעניינו מרידה. מאידך, המידה השמינית - 'נוצר
חסד' - מתיחסת לכאלו שביסודם הם צדיקים, אלא שעדיין ישנן כמה עבירות
שעליהם לתקן.

בעוד ש'עון' פרושו עיוות, המעשה שהוא עושה אינו נעשה מתוך מטרה למרוד
בה', אלא האדם 'טועה בהבנת האמת', ועל-כן הוא מתנהג בצורה מעוותת [שהוא
עצמו יכול היה להבין את העיוות שבה אילו השקיע מחשבה רצינית בענין].

אולם 'פשע' משמעו מרידה ישירה כנגד ה', משום שהאדם במפורש אינו מעוניין לשמוע בקולו. והנה ה' מוכן לעזור אפילו לאדם הזה על-ידי נשיאת פשעו מעל כף המאזניים, אם לכל הפחות יהיה האדם הזה בעל חסד כלפי הזולת. יש כאן גם היבט של 'מידה כנגד מידה', משום שכפי שאותו אדם מתחסד עם הזולת, כך ה' מתחסד עמו.

המהלך השני – חסד לאברהם

ביחס לגאולה העתידה, מתאר הנביא ישעיה -

**"בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר
גאלך ה'."**
(ישעיה ב"ד ח')

המלבי"ם על הפסוק מבאר, כי זעמו של ה' אשר נתגלה בעת גלותנו, מתואר כ'רגע', משום שיחסית לכמות החסד האדירה והבלתי-ניתנת לתפיסה שה' ירעיף עלינו בעת הגאולה השלימה, יהיה אותו זעם קטן ביותר.

בספר 'אהבת יהונתן' לרבי יהונתן אייבשיץ מבואר, כי פסוק זה מתייחס לגאולה השלימה העתידה, אשר תבוא בזכותו של אברהם אבינו, אשר גילם בדמותו את מידת החסד.

בהמשך הוא מבאר, כי דבר זה רמוז בדברי חז"ל, ולפיהם ה' אמר לאברהם כי אף שלכל אחד מהאבות ישנה משמעות בחיי העם, ושמו של ה' יקרא על כל אחד מהם [בברכת אבות, הברכה הראשונה בשמונה-עשרה], חתימת הברכה מכל מקום תהא שייכת דווקא לאברהם, וכפי שאנו חותמים - 'מגן אברהם',²² וז"ל -

**"ואולם הגאולה השלימה תהיה בזכות אברהם, והיינו חסד, וזהו
דאמרי בגמרא - "יכול יהיו חותמין בכולם ת"ל והיה ברכה -**

בך חותמין" - ר"ל הגאולה העתידה, ולא בהם, דבחסד עולם ירחם אותנו.^{נג}

אנו קוראים לה', שהוא 'נושא פשע', מה שרמוז במילים 'תתן חסד לאברהם', מתוך תקווה שיסלח לנו על פשעינו, שנעשו מתוך מרי חמור, בזכות כח חסדו אשר הבטיח לגלות בעת הגאולה השלימה. גם כאן, גילוי של כח אדיר זה יהיה תלוי גם ביכולתנו שלנו להשאר נטועים בתלם של אבינו אברהם, ולנהוג במידת החסד כלפי הזולת.

המידה השתים-עשרה - 'נושא חטאה' 'אשר נשבעת לאבותינו'

המהלך הראשון - נושא חטאה

ב'תומר דבורה' מבואר, כי מידה זו מתיחסת לאנשים שמצד עצמם אינם באמת ראויים לזכות לרחמים במידה מיוחדת כלשהי. על-אף זאת, יש לה' בית גנזים, משם הוא מעניק רחמים אף למי שאינו ראוי לכך, וזאת רק בשל השבועה שנשבע לאבותינו שישמור על בניהם. עבור אדם כזה נושא ה' את עוונותיו שנעשו בשוגג מעל פני המאזניים אך ורק משום שהוא צאצא של האבות הקדושים.

המהלך השני - אשר נשבעת לאבותינו

מידה זו יש בה מעלה גדולה אף יותר מהקודמות, משום שהיא מאפשרת לנו לשאוב מכח הגאולה בכדי שיסולח לנו על חטאינו אפילו שאין לנו כל זכות להגאל - לא האמות של יעקב, ואף לא החסד של אברהם. מהלך זה מתואר על-ידי הרמח"ל, וז"ל -

"זאת נחמתנו בענינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותנו ימתין,

נג. אהבת יהונתן על הפטרת שביעי של פסח "והיא הפטרת האזינו".

או מחסרון מעשים יחליפנו ח"ו, אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת. הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל - כשיגיע עת מועד, יום נסתם בלבם, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי אדון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה."

אף שתכונה זו מאפשרת לנו לבקש מה' שיסלח לנו מכח זכות השבועה שנשבע לאבותינו, הרי שבחינה זו של ברית י"ג המידות [אשר פועלת אף לפני בוא הגאולה השלימה] ביכולתה להשפיע על ה' לסלוח לנו אך ורק על חטאים שנעשו בשגגה.

המידה השלוש-עשרה – 'ונקה' ו'מימי קדם'

הגר"א מטעים, כי באמצעות מידה זו ה' מטהר את האדם לחלוטין כאילו לא חטא כלל מלכתחילה. באופן זה, המידה השלוש-עשרה שונה מהותית מכל האחרות, משום שבעוד האחרות מסירות מעל פני השטח את ההשלכות השליליות הנגרמות מהעבירה, אשר נועדו לפגוע באדם, הרי שמידה זו מטהרת בפועל את האדם מההשפעות השליליות של החטא עצמו.

ונבאר את הענין בתוספת ביאור. כבר למדנו (חלק ב' - ה' ה') שי"ג המידות עצמן מגלות פנים שונים של רחמים הנובעים מכוח שתי האזכרות שאנו אומרים לפנין (ה' ה').

ובארנו שם, שהאזכרה הראשונה שייכת בדרך כלל למהלך הראשון, שהיה ממוקד בדרך כלל בהמתקת הדינים. אמנם האזכרה השניה מגלה רחמים שמתמקדים בעיקר על טהרת החטא עצמו, והוא המתבאר במהלך השני.

וכאן צריך להבין, שהגם שהאזכרה השניה שייכת לכל י"ג המידות (כמו שביארנו במהלך השני של רוב המידות), הגילוי הסופי של האזכרה השניה מתגלה במידה האחרונה של 'ונקה' ו'מימי קדם'. ולכן, אין כאן שייכות למהלך הראשון [משום שהמהלך הראשון שייך יותר לאזכרה הראשונה], אלא בעומק הדבר כל המהלך השני היה

מכוון להגיע לגילוי הכוח הזה של "ונקה", שהוא כוח הטהרה של העולם שמיועד להתגלות במלואו לעתיד לבא באחרית הימים.

וע"פ המהלך הזה, המקובל הגאון רבי יצחק אייזיק חבר - פה שלישי להגר"א - מלמדנו, כי לאמיתו של דבר אין לנו אלא י"ב מידות רחמים, ואילו המידה הי"ג למעשה כוללת את כל השאר, אשר בהתחברן יחדיו יוצרות **מצב חדש של טהרה**, ובעין לידה רוחנית מחדש בדומה למי המקוה המטהרים את האדם.

עוד הוא מוסיף לבאר, כי מידה זו היא בעצם השורש לטהרה הרוחנית אשר תתגלה בסופו של דבר בפועל באלף השביעי, כשהרע שבעולם הזה יוסר לחלוטין ויתחיל העולם הבא^{נד}. להלן קטע קצר מדבריו, בו הוא מבאר את המאפיין היחודי של המידה האחרונה:

"וזה"ס עמוק ונורא, שהם ענין י"ג תיקונים שהם באמת י"ב. ותיקון י"ג הוא העולה יותר למעלה שהוא תיקון י"ג המים שתיקון ונקה הוא בסוד המקוה."

ומובן כי מידה מיוחדת זו לא תוכל לצאת אל הפועל כל עוד האדם מתכנן להמשיך להחזיק במעשיו הרעים, אבל אם בליבו הוא רוצה באמת להשתנות, והוא מקוה לקרבת ה', אזי מידה זו ביכולתה לנקות אותו מההשפעות השליליות של החטא עצמו.^{נה}

נד. והוא גם סוד כוח ה"מקוה" שמוזכר במהר"ל בביאור כוח הטהרה שהקב"ה יגלה לטהר את כל ישראל באחרית הימים כשישובו אליו (עיין בזה חלק ג' פרק ג').

נה. והנה, כבר ביארנו במידה הראשונה במהלך השני, שהעוצמה של מידת 'מי א-ל כמוך' אינה מתגלה בתהליך של העולם הזה בצורה ישירה, אלא היא מאירה בשאר המידות כשורש המחיה את הענפים. ונראה שאותו ענין מתקיים כאן בכח של המידה "מימי קדם", שהיא שורש המידה הפנימית הזאת, שהוא הכוח של הקב"ה לטהר את העולם לגמרי להביאו למצב של אדם הראשון לפני החטא, ועל ידו העולם יקבל הכנה לעולם הבא. אמנם המידה של 'ונקה' היא עיקר הגילוי של הטהרה ששייך לאחרית הימים, שיתגלה בשלבים הראשונים של התהליך של העתיד לבא, והוא גם כוח המקוה המתגלה ביום הכיפורים. הברית של י"ג המידות נותנת לנו את האפשרות לקבל קצת הארה מהכח העצום של המידה של 'ונקה' גם במערכת של העולם הזה, אם אנחנו חוזרים בתשובה שלימה ומבקשים את עזרת הא-ל לשוב אליו.

והנה לפי מה שהתבאר לעיל בדברי המבי"ט, שהכוח של השם השני הוא להביא את האדם למצב שהוא 'כאילו לא חטא מעולם', נמצאנו למדים שהכוח של ה"שם" השני יוצא לפועל בשלימותו במידת "ונקה", שהיא מטהרת את האדם לגמרי כמו שביאר הגר"א.¹¹

נו. והנה על פי דברי רבי יצחק אייזיק חבר שבאמת יש רק י"ב מידות פרטיות, ניתן גם להבין שעיקר הגילוי של כללות כוח המידות הוא מצד שם הוי"ה השני. ובדרך זו ניתן להבין, שאף שלשון התורה ב"ב המידות הראשנות מתארת את הגילוי החיצוני של השם הראשון, באמת המידה האחרונה של "ונקה" שייכת לשם ההוי"ה השני. דהיינו הגם שיש כוח נסתר בתוך כל הי"ב מידות, וכמו שביארנו במהלך השני, עיקר הגילוי של שם ההוי"ה השני הוא במידת "ונקה". וזו כוונת הגמרא "אני ה' אחרי שהאדם יעשה תשובה" (וכביאור המבי"ט).

נספח: סיכום קצר ל"ג מידות

המהלך הראשון

כשאנו קוראים להקב"ה בשם ה' הראשון, אנו פונים אליו מתוך אמונה שיגלה את כוח ממשלת היחוד, וע"י כך יגלה את הרחמים האין סופיים וישלוט על מידת הדין כדי להציל אותנו. על ידי הביטחון בו, אנו מגלים את כבודו יתברך, משום שכבוד המלך מתגלה על ידי שעמו בוטחים בו.

- א. א-ל: ממשיך את חסדו האין סופי בלי גבול ובלי להסתכל על הדין כלל.
- ב. רחום: מקל על חומרת המשפט ברחמים כדי למנוע מהצרה להגיע.
- ג. חנון: שנמצא חן בעיניו כדי להציל אותנו מצרות.
- ד. ארך: להאריך אף, לתת לנו זמן לשוב באמת בלי הצורך להיכנס למשפט ולעמוד לדין.
- ה. אפיים: לאפשר לרשעים לשוב ע"י שנותן להם זמן לשוב ולא מאבד אותם לגמרי מכוח המשפט.¹¹
- ו. רב חסד: כשתוקף הדין מתגבר ולא זכינו למידות הקודמות באופן שיכול להציל אותנו, מידה זו יש בכוחה לבטל את כוח הדין לגמרי, ולהעניק שפע של ברכה בריווח.
- ז. ואמת: בקשה שהקב"ה יסתכל בנו בפנימיות, ש"באמת" אנחנו לא רוצים

11. כאמור לעיל, עיקר הקריאה שלנו מדגישה את צמד המילים "ארך אפיים", משום שאין זה ראוי שהאדם יחזיק מעצמו ויבא לבקש רחמים משום שהוא צדיק ["ארך" כערך שעומד בפני עצמו ללא הצורך של "אפיים"].

למרוד בו.

- ח. **נוצר חסד:** בקשה שהקב"ה יגלה את חסדו עלינו בזכות חסדים שעשינו.^{יח}
- ט. **לא לפים:** בקשה שהקב"ה יגלה את חסדו עלינו בזכות החסד של אבותינו.
- י. **נושא עוון:** בקשה שהקב"ה יסיר את ה"עוון" [עבירות שנעשו בכוונה] ממאזני הדין.
- יא. **נושא פשע:** בקשה שהקב"ה יסיר את ה"פשע" [החטאים שהם בגדר מרידה] ממאזני הדין.
- יב. **נושא חטאה:** בקשה שהקב"ה יסיר את ה"חטא" [שהן השגגות] ממאזני הדין.^{יט}

המהלך השני

במהלך השני [מושרש בשם הוי"ה השני] אנו פונים להקב"ה מעומק הלב בתשוקה להתקרב אליו ולתקן את הקלקול שגורם להסתער פניו יתברך. זה מתרחש על ידי כך שה' שובר את כל המחיצות הקיימות בינינו על ידי גילוי עומק הקירבה שיש לו איתנו.

- א. **מי א-ל כמון:** במידה זו אנו מגלים את אמונתנו בהקב"ה שיש בכוחו לבטל כל דין שהוא [אם הוא רק רוצה] כדי לגלות את הקירבה האמיתית שיש לו עם כלל ישראל.^ס

- ב. **נושא עון:** בקשה לקרבת ה' בזכות זה שאנו וויתרנו לאחרים שנהגו כלפינו

נח. כאמור לעיל, עיקר הקריאה שלנו מדגישה את צמד המילים "נוצר חסד לא לפים", משום שאין ראוי שהאדם יתלה את ההצלחה בעצמו [בחסד שעשה], אלא דרך הענווה מחייבת שהאדם יתלה את הזכות בחסד של אבותיו.

נט. כאמור בביאורי פרטי המידות, התיקון הי"ג הוא עיקר הגילוי של המערכת השניה, ואינו שייך מצד עצמו למערכת הראשונה.

ס. למרות שאנו קוראים ב"ג המידות לפי המהלך הראשון (תורה), ניתן עדיין לכוון בלב גם על פירוש המידות לפי המהלך השני (מכה), משום שבעצם מדובר באותה מידה, החיצוניות של המידות מתבטאת במהלך הראשון, ואילו השורש, הפנימיות, מתבטאים לפי המהלך השני. דהיינו, "מי א-ל כמון" פירושו הוא פנימיות הכוח של "א-ל", ו"נושא עון" הוא הכוח הפנימי של "רחום" וכן הלאה.

שלא כהוגן.^{סא}

- ג. **ועובר על פשע:** בקשה שהקב"ה יעביר את העבירות לגמרי (כלשון הרמ"ק) על ידי כך שהואדם מוצא חן בעיני ה' (כמו שפירשתי במקומו).
- ד. **לשארית נחלתו:** בקשה לעכב הדין על מי שהוא צדיק [ששייך לשם "בנים למקום" בפועל] כדי לתת לו זמן לעשות תשובה.
- ה. **לא החזיק לעד אפנו:** בקשה שהקב"ה יכבוש את האף ולא יעניש גם אנשים שאינם רוצים לשוב כלל.
- ו. **כי חפץ חסד הוא:** בכוח מידה זו, להעניק מתנת חיים הכוללת קירבת ה' בדרגה שהיא יותר גבוהה ממדרגת האדם, בכדי לעזור לו להגיע לתיקון. ולכן אנו קוראים אל הקב"ה לגלות מידה זו ולעזור לנו להתקרב אליו יותר רק משום שהוא אוהב חסד.
- ז. **ישוב ירחמנו:** היא הקריאה להקב"ה מעומק פנימיות הלב, המשתוקק "לשוב" לקירבה האמיתית שבאמת מתאימה לו.
- ח. **יכבוש עוונותינו:** כאן אנו קוראים להקב"ה לתקן את שורשו של הפגם שגרמנו במעשים לא טובים. המידה הזו מתקנת את קלקול העוון [שהוא במזיד] עד שהוא נמדד רק בדרגה של "חטא" [שהוא שוגג].^{סב}
- ט. **ותשליך... כל חטאתם:** זה המשך של "יכבוש עוונותינו". כאן אנו מבקשים עוד, שהקב"ה יתקן גם את שורש הקלקול של החטאים [כולל את העוונות במזיד שכבר הפכו לדרגה של חטא] עד שכוח הקטרוג מתבטל לגמרי.
- י. **תתן אמת ליעקב:** זו בקשה כללית שהקב"ה יקרב את הגאולה על ידי שיחזק את הכוח של האמת ויחליש את כוח השקר. וזה בזכות יעקב, כמו שכתוב "וזכרתי את בריתי יעקוב".

סא. ולכאורה מי שיודע בעצמו שהוא לא מוותר לאחרים יכון את עיקר הבקשה לפי המהלך הראשון.

סב. וצריך להבין שהמידה הזו [יכבוש וגו'] והמידה הבאה [תשליך וגו'] הן הפנימיות של "נוצר חסד לאלפים", והתיקון הזה צריך זכויות מצד החסד [כמו שביארנו]. אמנם ודאי שכל אחד יכול לקרוא אליו, שאין אחד בכלל ישראל שאין לו איזו זכות מצד חסדי אבותיו.

- יא. **וחסד לאברהם:** זה בקשה מעומק הלב שהקב"ה יקרב את הגאולה העתידה בחסד עולם בזכות אברהם, כמו שכתוב "וזכרתי... ואף את בריתי אברהם".
- יב. **אשר נשבעת לאבותינו:** זו קריאתנו אל ה' שימחל לנו כדי להביא את הגאולה העתידה גם אם אין לנו זכות, אלא רק מצד השבועה והברית שהקב"ה עשה עם אבותינו הקדושים.^{סג}
- יג. **מימי קדם [ונקה]:** זה כלל כל המערכת, והוא גילוי של המים טהורים של "מקוה ישראל ה'" שמטהר את האדם כאילו הוא לא חטא כלל.^{סד}

סג. המידות של "תתן אמת ליעקב" ו"חסד לאברהם" הן בקשות לקרב את הגאולה לפחות משום שאנו קשורים עם "אמת" ו"חסד", אבל הקריאה הזו מביעה את בקשתנו אפילו בלי שום זכות מצדינו.

סד. אף שהפשט של "מימי קדם" מתאר את **הימים** הקודמים, עיקר כוח התיקון מרומוז בלשון הזה מצד כוח ה"**מים**". ועיין בביאורים של פרטי המידות שעיקר קריאתנו [מצד הברית של י"ג המידות] מכוונת למידת "ונקה", וזה משום שפנימיות כוח מידה זו שהיא 'מימי קדם' שמורה לעתיד לבא, וגילוי של הפנימיות הזו כבר כעת היה מבטל את הבחירה לגמרי.

נספח: התגלמות י"ג המידות בברכת כהנים

אחר שביארנו את כוח האדיר הטמון ב"ג מידות הרחמים, כח הממתיק וכובש את כל הדינים, צריך להוסיף דעת שיש עוד כוח במידות אלו, והוא הכוח להביא תוספת של ימוות לעולם.^{סח}

והוא שיש להבחין בין שני נושאים לגבי מידות אלו -

י"ג המידות הם חלק מהברית שהקב"ה כרת עם כלל ישראל שהוא יצילם ממידת הדין. אם כלל ישראל יפנו להקב"ה שירחמם על ידי המידות האלו - הקב"ה הבטיח להם שקריאתם לא תחזור ריקם. זהו עיקר ענינה של קריאת י"ג המידות בימים הנוראים, וזהו עיקר ענינו של החיבור עד כאן.

א. י"ג המידות עצמן הן הדרך שבה הקב"ה מנהיג את עולמו, שהיא דרך נסתרת שתכליתה להביא את העולם לשלימותו הרצויה על אף שכלל ישראל אינם עושים את עבודתם בשלימות. הנהגה זו כוללת תוספת השלמה לעולם המושפעת מאת הקב"ה בזמן הנצרך לזה.^{סו}

ב. והנה מבואר בדברי רבותינו שיש לנו דרך להתקשר למידות האלו גם על ידי ברכת כהנים. קשר זה מרומז ב**שלוש-עשרה יודי"ן** הנמצאות בברכת כהנים,

סח. והנה באמת י"ג המידות האלו, המכונות בספרים הקדושים "הדיקנא קדישא", כוללות הרבה פנים עמוקות שקשורות לתהליך של השלמת העולם, ואין כאן המקום להיכנס לנסתרות או לכוונת דברי המקובלים. אמנם, הכוונה כאן רק לגלות טיפה מן הים בדרגה השווה לכל נפש, בכדי שיהיה ניתן להתקשר למידות האלו גם במהלך השנה.

סו. דהיינו, אפילו אם כלל ישראל לא מבקשים מהקב"ה לגלות את המידות האלו, ה' משתמש איתם תמיד בדרך נסתרת כדי להביא את העולם לשלימותו.

שהן מקבילות לשלוש עשרה מידות הרחמים.^{סז}

על מנת לבאר את הקשר שבין י"ג המידות לפסוקי ברכת הכהנים, נראה בהקדם לבאר את ברכת הכהנים בכללותה.

והנה ישנן דרכים רבות מאוד לפרש את עומק המשמעות של ברכת הכהנים [בדרך נגלה וגם בדרך נסתרת], וכמו שכתב הכלי יקר (במדבר ו' כ"ו) בתחילת פירושו לברכת הכהנים וז"ל, "בביאור נוסח הברכות רבו הדעות, איש לפי שכלו יפרשם..." עכ"ל.

ביאור שלושת הברכות של ברכת הכהנים בדרך כללית

ראשית נראה לבאר את הענין והמבנה של שלושת הברכות בכלליות על פי דברי הספורנו^{סח}, ולאחר כן נבאר על פי דרכינו איך ברכת הכהנים קשורה ל"ג המידות בפרטות [כל אחת מהמידות מכוונת כנגד אחת משלוש עשרה היודי"ן שנמצאים בברכת הכהנים].

יברכך ה' וישמרך: הספורנו מפרש את הפסוק וז"ל, "יברכך", בעושר ונכסים, אם אין קמח אין תורה. "וישמרך" – מן הגזלנים, עכ"ל. העולה מדבריו הוא שהברכה הראשונה מכוונת כנגד השלמות צרכי העולם הזה, שהוא עצמו הכנה להשגת התכלית, וכמו שלמדונו חז"ל ש"אם אין קמח אין תורה".

יאר ה' פניו אליך ויחנך: הספורנו מפרש וז"ל, יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות

סז. יסוד זה מבואר בעץ חיים (שער כוונת חזרת העמידה – שער ה') ובעוד מקומות בכתבי האר"י ז"ל, וכן בכתבי הגר"א על דרך סוד. והנה בברכת הכהנים ישנן חמש עשרה מילים, והאות יו"ד נמצאת בכל מילה חוץ משתי המילים האחרונות. אמנם יש לציין שבדברי האר"י לא מבואר שיש הקבלה ישירה בין י"ג היודין של ברכת הכהנים לי"ג המידות, אלא רק שיש קשר כללי ביניהן. הדרך שכתבתי כאן מיוסדת על דברים אלה, כפי מה שנחברר בביאור י"ג המידות בחיבור זה.

סח. והנה, צריך להבין למה בחרנו דוקא את דברי הספורנו מתוך כל דרכי המפרשים. והוא כאמור, שאע"פ שיש דרכים רבות לבאר את ברכת הכהנים, ועל כולן נאמר "אלו ואלו דברי אלוקים חיים", התכלית של החיבור הזה היא רק לבאר את הקשר שבין ברכת הכהנים ל"ג מידות הרחמים [ולא להכריע כנגד שום פירוש אחר]. ולכן בחרנו דוקא את הדרך של הספורנו, משום שכפי דרכו ניתן לבאר כמין חומר את הקשר שבין ברכת כהנים וי"ג המידות.

מתורתו וממעשיו, אחר שתשיג צרכיך בברכתו, עכ"ל. הדגש בברכה זו הוא על השגת השלימות הרוחנית של האדם עצמו.^{סט}

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום: וז"ל הספורנו, לחיי עולם, כענין כי עמך מקור חיים באורך נראה אור, עכ"ל. ובספר העקרים (מאמר רביעי פרק נ"א) מבאר את הענין יותר:

"ולפי ששתי אלו ההצלחות מתנגדות, רצה לומר הצלחת הקנינים הגופיים עם שלמות החכמה והתורה שהם סבות אל שלמות הנפש ולשכר העוה"ב ולמצוא חן בעיני השם יתברך, אמר בסוף 'וישם לך שלום', לרמוז שצריך אל השלום להשיג השלום הרוחני... וע"כ אמר 'ישא ה' פניו אליך', ואח"כ לרמוז על השכר הרוחני הנמשך מנשיאות הפנים אמר 'וישם לך שלום' - לרמוז כי אחרית כל טובות שבעולם למין האדם הוא השכר הרוחני לנפש שנקרא שלום. וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהלים ל"ז) 'שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום'."

משמעות הענין הזה תתבאר יותר בהקדמה לברכה השלישית (ועיין בהערה"ב איך ששלושת הבחינות האלו רמוזות בברכת שים שלום).

סט. וזה לשון המדרש רבה (במדבר פרשה י"א פסקה ו'), יאר ה' פניו אליך, יתן לך מאור עינים, דבר אחר יאר ה' וגו', שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות, ד"א יאר זה מאור תורה, שיאיר עיניך ולבך בתורה ויתן לך בני תורה, עכ"ל. וכל זה מצד שלימות הנשמה.

ע. הנה בברכת הכהנים יש שלושה נושאים, שהם:

(1) השלמת צרכי האדם מצד הגשמיות. (2) השלמת האדם מצד הרוחניות. (3) השגחת הקב"ה על האדם להביא אותו לתכלית הקשר עם הקב"ה בעולם הבא.

ועל פי זה נראה לבאר עוה, ששלושת בחינות השלימות האלו מרומזות גם בברכת "שים שלום" שבסוף העמידה. ובהקדם יש לדעת שיש קשר ישיר בין ברכת "שים שלום" ובין ברכת הכהנים, כמבואר בגמ' במגילה (י"ח ע"א) בביאור הפסוק שאחר ברכת הכהנים (במדבר י' כ"ז), "ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם", ואיתא שם, תניא - מה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים, דכתיב ואני אברכם, ברכה דהקב"ה שלום, שנאמר (תהלים כ"ט) ה' יברך את עמו בשלום, ע"כ (וכן מובא בלבוש או"ח סימן קכ"ב אות א'). והיינו דברכת "שים שלום" היא גילוי של ברכת השלום שמתעוררת ע"י ברכת הכהנים. והנה, המעיין בברכת שים שלום יראה שמוזכר "שלום" שלוש פעמים בעיקר הברכה, והברכה עצמה

ביאור כוונת ברכת הכהנים בפרטות והקשר לי"ג המידות

ברכה ראשונה – סדר השלמת צרכי האדם בעולם הזה בכללות

יברכך: בספרי (כאן) כתוב "בנכסים", ובמדרש תנחומא (כאן) כתוב "בממון".

בשורש הברכה הזו טמונה מידת "א-ל" ו"מי א-ל כמוך" [הנרמזת ביו"ד הראשונה של "יברכך"], המורה על הכוח האין סופי של חסד הקב"ה. והנה על אף שהקב"ה צריך לעכב את עיקר הגילוי של מידה זו בעולם הזה, על מנת לתת מקום לבחירה, עדיין הוא 'שומר לעצמו את הזכות' להמשיך את הברכה כפי רצונו הטוב, כדי לאפשר לעולם להמשיך להתקיים ללא תלות בזכויות בני העולם (עיי' בכל זה בביאורי המידה הראשונה).

וצריך להבין שהברכה כאן אינה גילוי של הכוח האין סופי של חסדו יתברך, אלא שכוח החסד האין סופי משפיע לתת לאדם את הברכה לה הוא נצרך בעולם הזה [וכלשון הספורנו "אם אין קמח אין תורה"] אפילו אם הוא לא זכה לקבל את הברכה מצד הדין.

י-ק-ו-ק: ידוע ששם הוי"ה ברוך הוא מרמז תמיד למידת הרחמים. ביו"ד השניה [שהוא האות הראשונה של שם הוי"ה כאן] מרמז הכוח של מידת "רחום", שהיא

גם מחולקת לג' חלקים:

שים שלום טובה וברכה, חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישראל עמך.

ברכנו אבינו כלנו כאחד **באור פניך** - כי **באור פניך** נתת לנו ה' אלקינו תורת חיים ואהבת חסד, וצדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום.

וטוב בעיניך לברך את כל עמך ישראל בכל עת ובכל שעה בשלומך.

ונראה על פי דרכנו שבאמת הם ביטוי מלא של ג' החלקים של ברכת הכהנים -

החלק הראשון [שים שלום... עלינו ועל כל ישראל עמך] מתייחס לברכת השלימות של צרכי העולם הזה.

החלק השני [ברכנו אבינו... באור פניך... תורת חיים ואהבת חסד...ושלום] הוא ברכת אור פני הקב"ה [שמקביל לחלק השני של ברכת הכהנים "יאר פניו"], והוא ברכה להשלמת הרוחניות של האדם.

החלק השלישי [וטוב בעיניך לברך... בכל עת ובכל שעה בשלומך] הוא הברכה להשגחה פרטית שמביאה את האדם בסוף התהליך לשלימות האמיתית של העולם הבא המכונה "שלומך".

המידה השניה מי"ג המידות. הרחמים המיוחדים האלו מוסיפים כוח בברכה להסיר את כל מה שיכול לעכב את קבלת הברכה. והיינו שלפעמים העבירות של האדם מעכבות את האפשרות לקבל את הברכה שהקב"ה היה רוצה לתת לו, וכאן המידה של "רחום" מסירה את הקטרוגים כדי להמשיך אליו את הברכה.^{עא}

וישמך: במדרש רבה (כאן) פירשו בשם רבי נתן "ישמרך - בגופך", ובשם רבי יצחק "מיצר הרע", וכן מובא שם "שמירה מן המזיקים". במדרש הגדול כתוב "שלא ישלטו עליך אחרים". וכל הפירושים מכוונים לענין אחד, שהוא שמירת האדם מכל דרכי ההיזק שבעולם הזה.

כוח השמירה הזה הוא גילוי של המידה "חנון" ו"עובר על פשע" [המידה השלישית של י"ג המידות, ומרומזת ביו"ד השלישית בברכה זו], וכמו שמובא בשם הריב"א (במהלך הראשון בביאור המידה השלישית) שהמידה של חנינה מתגלה בשמירת האדם מהיזק שלא יבוא עליו אפילו אם באמת מגיעות לו צרות והוא אינו ראוי לשמירה זו כפי מידת הדין.

הברכה השניה – כלל השלימות הרוחנית של האדם בעולם הזה

יאר: במדרש רבה (כאן) כתוב, "יאר - זה מאור תורה, שיאיר עיניך ולבך בתורה ויתן לך בני תורה, כמה דתימא כי נר מצוה ותורה אור" והיינו שברכה זו מתחיל לעורר את כוחו של הקב"ה לברך את האדם בהשלמת הרוחניות שלו.

בברכת האור של התורה [שבמילה "יאר"] טמון גילוי של המידה הרביעית ארך/

עא. צריך להבין, שבדאי לפי הפשט של הברכה כל הברכה מגיעה משם הוי"ה, וכמו שכתוב "יברך ה'". אמנם המכוון בזה הוא שבתוך המילים האלו טמון גילוי של הכוח של י"ג המידות של רחמים, שמביא את העולם לשלימות בכוח היחוד של הקב"ה (וכמו שביארנו בשם הרמח"ל בחלק א' פרק א').

ונראה לבאר את ההבדל שבין הגילוי של המידה הראשונה של הי"ג [א-ל] לגילוי של המידה השניה [רחום] ע"פ זה. כדי לקבל את הברכה האדם צריך זכות כדי להיות ראוי לברכה, וגם צריך שלא יהיו קטרוגים שמעכבים את הברכה [מעבירות של האדם וכדומה]. המידה הראשונה [א-ל] מעוררת את הרצון לתת את הברכה לאדם אפילו אם הוא אינו ראוי לה מצד הדין, והמידה השניה [רחום] מסירה את הקטרוגים כדי להמשיך את הברכה שהקב"ה רוצה לתת בלי עיכוב.

לשארית נחלתו השייכת בעיקר לצדיקים שמתנהגים במידת הענוה (וכמו שביארנו במהלך השני של המידה הזו, ועיין שם איך זה מרומז בלשון "שארית").

ונזכיר את הכתוב בספר תומר דבורה, שבלשון "שארית נחלתו" מרומזת הקירבה המיוחדת של שאר-הבשר עם הקב"ה, וזה לשונו,

"הנה הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך זה, לומר, מה אעשה לישראל והם קרובי, שאר בשר לי עמהם, שהם בת זוג להקב"ה, וקורא לה בתי, אחותי, אמי, כדפירשו ז"ל (שיר השירים רבה פ"ג), וכתוב (תהלים קמ"ח י"ד) "ישראל עם קרובו", ממש קורבה יש לו עמהם ובניו הם, והיינו "לשארית נחלתו", עכ"ל.

והנה מידה זו מתייחסת לכל אחד ואחד מכלל ישראל ששייך לשם "בנים", וכמו שביארנו בביאור המידה הזו, שתכלית המידה הזו היא לעזור לאדם לעשות תשובה על מיעוט העבירות שבידו.

ונראה שאותה מידה עצמה שייכת להשפעת השפע של אור התורה בדרך חסד, כדי לעזור לאדם לשוב. דהיינו, התורה ניתנה לבנים של הקב"ה, והתכלית של התורה עצמה היא כדי לעזור לאדם לעשות תשובה, כמאמר חז"ל^{עב} "מרגלא בפומיה דרבא, תכלית חכמה - תשובה ומעשים טובים".

ונראה להוסיף שכל זה שייך בפרט למי שנוהג במידת הענוה [המרומזת בלשון "שארית", כמו שביארנו בביאור המידה], שהיא גם תנאי לקבלת התורה, כדברי חז"ל (עירובין נ"ד ע"א) שהתורה ניתנה למי שעושה את עצמו כמדבר שהכל דשים בו.^{עב}

י-ק-ו-ק: כאמור לעיל שם הוי"ה תמיד מרמז לרחמי הקב"ה. ונראה לבאר שהרחמים כאן מרמזים בפרט לבחינה השניה של ברכת "יאר ה'", המובאת

עב. ברכות (י"ז ע"א).

עג. "מאי דכתיב וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במות ומבמות הגיא, אמר ליה אם אדם משים עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו תורה ניתנה לו במתנה, וכיון שניתנה לו במתנה נחלו אל..." (עירובין נ"ד ע"א)

במדרש רבה (כאן) - "יאר ה' פניך - שיביט בך בפנים מאירות ולא בפנים זעומות".
דהיינו שמלבד הארת מעלת התורה, ההארה של ברכה זו גם שוללת את הזעם של
הסתר הפנים.

ונראה לבאר שהרעיון שבא בדברי המדרש, שהברכה כאן מרמזת גם להסרת
הסתר הפנים של הזעם, מכוון בדיוק עם המידה החמישית [מ"ג המידות] של
"**אפיים**" ו"**לא החזיק לעד אפיו**" [שמרומזת היו"ד החמישית שהיא האות הראשונה
של שם זה]. כמו שביארנו לעיל בביאור המידה הזו בשם התומך דבורה, מידה זו
מגלה את חסדו של הקב"ה עם אנשים שאינם צדיקים, שלאחר העונש ניתנת להם
עוד אפשרות לחזור בתשובה. ממילא מובן שיש בשם הזה גם פן של התחדשות
של גילוי פניו יתברך על מנת להסיר את הזעם, וכמבואר במדרש.^{עד}

פניו: המדרש תנחומא (כאן) ביאר שיש רמז מיוחד בלשון של "פניו" כאן, "יאר
ה' פניו אליך - יאר לך מאור פניו, ואין יאר אלא חיים שנאמר (משלי ט"ז) באור פני
מלך חיים, וכן הוא אומר (תהלים קי"ח) אל ה' ויאר לנו, ע"כ. והנה המושג הכללי של
הארת פני ה' מתקשר לחלק הרוחני של האדם, משום שהשורש של נשמת האדם
הוא בהארת פניו יתברך, ולכן הארה זו כלולה גם בכוח הכללי של החיים הרוחניים
וקירבת ה'.^{עה}

היו"ד של המילה "פניו" [שהיא היו"ד הששית בברכה] מרמזת על הכוח של
המידה הששית שהיא "**ורב חסד**" ו"**חפץ חסד הוא**". והענין מובן היטב כפי מה
שביארנו בביאור המידה הששית (במהלך השני), שהמידה הזו מולידה צמיחה חדשה

עד. ונראה לבאר את משמעות הענין עוד על פי דברי המדרש לקח טוב, שביאר "יאר ה' פניו - זו ישועה,
כמו שכתוב "האירה פניך על עבדך הושיעני בחסדך". וע"פ דרך זו יש כאן גילוי מיוחד של רחמים
שתכליתו להסיר את כעסו של הקב"ה, ולעורר את ישועת ה' מכוח המידה הזו של "לא החזיק
לעד אפיו".

עה. וזה לשון הרמח"ל (דעת תבונות סימן ע"ח), "על פי יסודות אלה נעשה החיבור הזה של הגוף והנשמה;
שהגוף עניינו בכל דרכיהם בהסתר הפנים נמשכים ובאים; והנשמה וכל עניניה - בהארת הפנים.
והנה האדם הוא עצמו המתקן והנתקן, כי את עצמו הוא מתקן בעבודתו, והוא ענין (סנהדרין צט ע"ב),
"ועשיתם אותם" - ועשיתם אתם כתיב, שדרשו חז"ל, ובידו הוא להגביר בעצמו את הגופניות ודרכיו,
או הרוחניות ודרכיו..."

של רוחניות על מנת לעזור לאדם. ענין זה מכון בדיוק עם דברי המדרש שיש כאן גילוי של "חיים" מאור פניו של הקב"ה, שהם החיים הרוחניים המתחדשים מכוח המידה הזו.

אליך: המילה הזו [שבה היו"ד השביעית] קשורה למידה השביעית, שהיא "ואמת" ו"ישוב רחמינו". ויעוין בביאורים (במהלך השני), שנתברר שיש כוח במידה זו להעניק לאדם גילוי של הקשר והקירבה שיש לו באמת עם הקב"ה.

ועל פי זה נראה לפרש את תוספת הכוח של הארת פני הקב"ה במילה הזו, וזאת על פי דברי המדרש רבה (פרשה י"א פסקה ה') -

"יאר ה' פניו - יתן לך מן מאור השכינה, שנא' (ישעיה ס') קומי אורי וגו', ואומר (תהלים ל"ו), באורך נראה אור, אל ה' ויאר לנו."

דהיינו שבנוסף להתחדשות החיים הרוחניים של האדם, ישנה גם תוספת קשר של דביקות ממשיית עם שכינתו יתברך, כמו שבאמת האדם שייך לקירבה המיוחדת שהקב"ה רוצה לתת לו (ועיין בהערה ט').

ויחנך: הלשון "ויחנך" נדרשת בכמה פנים בדברי חז"ל. מצד אחד הוא נדרש להשלמת המידות הטובות של האדם עצמו, וזה לשון המדרש -

"ויחנך, יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמים זה את זה, כענין שנא' ונתן לך רחמים וגו'."

דהיינו, השלמת הרוחניות של האדם אינה מסתיימת עם חכמת התורה בפני

עו. צריך להבין שכל הענינים המוזכרים בדברי חז"ל - אור תורה, וחיים רוחניים, ושכינה, הם בחינות שונות שנאמרו בכלליות הברכה השניה "יאר ה' פניו אליך" [לפני "ויחנך"]. וכאן חילקנו אותם לענינים פרטיים שמקבילים למילים של הברכה [כמו - הלשון "פניו" שמקבילה ל"אור פני מלך חיים"], וזאת כדי להראות את ההקבלה לי"ג המידות ביתר דיוק. אמנם אין הכוונה שכל ענין [אור התורה, חיים רוחניים, שכינה] עומד בפני עצמו ממש. למשל - בארנו שהלשון "פניו" מרמזת לשפע של חיים רוחניים (וכלשון הפסוק "אור פני מלך חיים"), אבל אין הכוונה שהמילה "פניו" עומדת בפני עצמה, אלא המילה "פניו" היא המשך של כללות הברכה של כל המשפט "יאר ה' פניו אליך", אך עדיין כל מילה מדגישה התפתחות של בחינה אחרת של רוחניות שהקב"ה מזריח עלינו בהארת פניו.

עצמה, אלא היא צריך להשפיע גם בחיי האדם בפועל^ע, ולכן הברכה הזו מסתיימת עם חיזוק הקשר שבין אדם לחבירו, שיהיה קשר של חנינה ורחמים.^{עט}

מצד שני הוא נדרש בדרך של מתנת חנים -

"ויחנך, במתנת חנם, וכן הוא אומר (תהלים קכ"ג), חננו ה' חננו וגו', (שם) כן ענינו אל ה' אלהינו עד שיחנונו."

ובעוד אופן ניתן להבין את החנינה הזו, והיא כהשלמת כוח הבנת חכמת התורה, וזה לשון המדרש -

"... ומנין אף חנוני בדעת בבינה, ת"ל ויחנך, כמה דמצלינן אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה... ויחנך, בתלמוד תורה, וכן הוא אומר (שם ד) תתן לראשך לויית חן וגו', (שם א) כי לויית חן הם לראשך וגו'."

המילה "ויחנך" מקבילה למידת **"נוצר חסד"**. ונראה לבאר שכל הבחינות של ה"חנינה" שנאמרו במדרש שייכות לכוח העצום של המידה השמינית של "נוצר חסד". יעוין בביאורים, שהמידה הזו מאפשרת לעורר חסד עצום למי שעושה חסד. ע"פ דרך זו יקל עלינו להבין את דברי המדרש שבלשון 'ויחנך' מרומזת השפעת השלימות במידת החסד של האדם עצמו ("יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה וכו'"), וגם נתינת מתנות חנים מאת הקב"ה.

ונראה להוסיף בזה, ע"פ הא דמידת "נוצר חסד" נקראת "מזלא" בספרים הקדושים, שהוא השורש של השפעת הרוחניות לכל העולמות והאדם בכללם.

עח. ואין כאן המקום להיכנס לעומק כוונת תכלית התורה בקשר להשלמות האדם. אמנם יש לציין על כל פנים שכל דרכי התורה תכליתן כדי להשלים את המידות של האדם עד כדי כך שהוא יתבדק במידותיו של הקב"ה לגמרי. וע"פ זה גם בכל לימוד דף גמרא שבו האדם עוסק בחיפוש האמת יש גילוי וחיזוק של מידת האמת בתוך האדם, שהיא חותמו של הקב"ה.

עט. ויש לציין שהקשר בין ההשלמה הזאת והארת פני הקב"ה ניכר גם בברכת "שים שלום", שם כתוב "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך, כי באור פניך... תורת חיים ואהבת חסד...", דהיינו, שעל ידי השפעת הארת פני ה' האדם מקבל את המידה של "אהבת חסד".

וממילא יובן היטב שהיו"ד השמינית שבמילה "ויחנך" מרמזת להשלמת התהליך של הבנין הרוחני של האדם בברכה השנייה, והיא כוללת חנינה של דעת ותורה כמוזכר במדרש.

הברכה השלישית – השגחת ה' להביא את האדם לתכלית השלימות של עולם הבא

הקדמה קצרה לברכה השלישית

כבר בארנו (על פי דברי הספורנו וספר העקרים) שהברכה השלישית מכוונת בכללות להשגת ה"שלום" של השלימות התכליתית של העולם הבא. ונראה לבאר עוד באופן יותר פרטי, שהברכה מכוונת להשגחה הפרטית בעולם הזה שמטרתה לעזור לאדם להגיע לתכלית השלימות שהיא בעולם הבא. הענין של השגחת הקב"ה בברכה הזו מבואר בדברי רבנו בחיי בביאור הלשון "ישא ה' פניו", וזה לשונו:

"ישא ה' פניו אליך, בכל מקום שתפנה יהיו פניו נשואות לך לשום לך שלום, ותנצל מכל פגע ומכל מקרה - וזה השגחה פרטית ויתירה."^פ

בהמשך ביאור משמעות ברכה זו, נבאר איך בפרטי הברכה אנו מתברכים בסייעתא דשמיא מיוחדת שתכליתה לעזור לאדם להגיע לתכליתו.

ישא: והנה האות יו"ד שבמילה "ישא" בברכה הזו עומדת כנגד המידה התשיעית מי"ג המידות שהוא **"לאלפים"**, שמעוררת את הרחמים בזכות האבות (עין בזה בביאורים). וע"פ זה נראה לבאר את משמעות הלשון "ישא" כמובן מדברי המדרש רבה כאן -

"ישא ה' - בשעה שאתה עומד ומתפלל, שנאמר (בראשית י"ט), ויאמר

פ. רבינו בחיי על במדבר (י"ב ד'). ויש לציין שהענין הזה מתבאר גם בדברי הרמב"ם במורה נבוכים (חלק א' פרק ל"ז) בביאור משמעות הלשון "פנים" אצל הקב"ה, וזה מקצת לשונו, "ולפי זה הענין גם כן נאמר "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" - רצונו לומר, הלוות ההשגחה בנו".

אליו הנה נשאתי פניך וגו', הרי דברים ק"ו, אם ללוט נשאתי פנים
מפני אברהם אוהבי, לך לא אשא פנים מפניך ומפני אבותיך, וזהו
שנאמר ישא ה' פניו אליך."

והיינו שאע"פ שעיקר התעוררות זכות האבות של "לא לפים" בקריאת י"ג
המידות שייכת להמתקת הדינים [שהיא מקבילה למידת "ותשלך וכו'"], כאן אותו
הכוח של זכות האבות מתגלה בדרך נשיאת פני ה' לקבלת התפילה בזכות אבותיו.
י-ק-ו-ק: כאמור שם הוי"ה מרמז תמיד לענין מידת הרחמים של הקב"ה. והנה
שם הוי"ה הזה מתחיל ביו"ד העשירית, שמרמזת למידה העשירית [מ"ג המידות]
שהיא "נושא עוון". ויעוין בביאורים שלשון "נושא" במובן הזה פירושה "הסרה",
ומרמזת להסרת העוון ממואזני המשפט כדי שכן הזכות תכריע (ועיין בהערה פא
לתוספת ביאור בזה).

בנוסף, רעיון זה **מכוון בדיוק** גם לדברי המדרש בביאור הענין של "ישא ה"
שמוזכר בברכת כהנים כאן. וזה לשון המדרש 'משנת רבי אליעזר' (פרשה ד) -

"ישא ה' - שאם היו עונותיך כנגד זכותיך ביום הדין, יכריע לך
לכף זכות. וכן הוא אומר נושא עון ועובר על פשע."

והנה בביאורים ביארנו שהמידות י', י"א, וי"ב [שהן מקבילות לג' היודי"ן שברכת
הכהנים] שייכות במיוחד לגבי אנשים שאין להם הרבה זכויות. וכבר ביארנו לעיל
את הענין הכללי של הברכה השלישית, שהוא לעורר השגחה מיוחדת על האדם
בכדי להביא אותו לתכלית השלימות שהיא העולם הבא (וכלשון הספורנו המובאת לעיל).
וע"פ זה נראה לבאר, שעיקר משמעות הברכה השלישית ("ישא ה' וכו') היא לייצר

פא. ונראה לבאר עוד, שמהדברים עולה שחז"ל ביארו את הלשון "ישא ה'" **בשתי פנים**: בחינה אחת מורה
על הכוח לעורר נשיאת חן לפני הקב"ה לענין קבלת התפילה, והבחינה השניה קשורה ל"הסרת"
הכעס. וע"פ דרכנו נבאר שהשינוי במשמעות הלשונות תלויה בשורשה ב"ג המידות. הלשון "ישא"
במובן של נשיאת פנים לשמיעת התפילה קשורה למידה התשיעית (אלפים). אמנם שלושת המידות
(י-י"ב) שהן "נושע עוון ופשע וחטאה", הן כולן שייכות לבחינה של "ישא" כהסרת החטא והכעס. ולכן
יש לדרוש "ישא ה'" גם בדרך של הסרת הכעס, וכפי שהן מתגלות בשלושת המילים י-ק-ו-ק פניו
אליך", וכמו שיבואר עוד בהמשך.

רחמים מיוחדים גם כלפי אנשים שאין להם הרבה זכויות, בכדי להביא גם אותם לתכלית של עולם הבא, כפי האפשר.

פניו: המילה הזו מקבילה למידה האחת עשרה שהיא **"נושא פשע"** וגם **"חסד לאברהם"**. בביאורים הבאנו את דברי ה"תומר דבורה", שהמידה הזו מעוררת כוח מיוחד למחול על עבירות שבין אדם למקום, וזאת אם האדם מתנהג כצדיק לבריות על כל פנים (עיין שם).

ונראה לבאר שרעיון זה מכוון עם דברי התנא רבי יוסי הכהן שמובאים בגמ' בראש השנה (דף י"ז ע"ב). בגמרא שם שאלו שלכאורה הברכה **"ישא ה' פניו"** סותרת את לשון התורה שהקב"ה **"לא ישא פנים"**. ואף שישנן הרבה דרכים בחז"ל לבאר את ההבדל בכוונת הפסוקים, אחת הדרכים שמובאות שם²³ היא שיש לחלק בין עבירות שבין אדם לחבירו ועבירות שבין אדם למקום. דהיינו, בכוח נשיאת הפנים של ברכת הכהנים הקב"ה מוכן להקל על עבירות שבין אדם למקום [כמו המידה הי"א שהיא חסד לאברהם], אבל בעבירות שבין אדם לחבירו כתוב **"לא ישא פנים"**.

אליך: המילה הזו מקבילה למידה הי"ב, שהיא **"נושא חטאה"** ו**"אשר נשבעת לאבותינו"**. ובביאורים הובא בשם ה"תומר דבורה" שמידה זו מונהגת כלפי אנשים שאין להם כמעט זכויות, אבל הקב"ה מרחם עליהם עכ"פ בזכות האבות (ועיין שם ליתר פירוט).

ונראה לפרש את משמעות הענין הזה על פי דברי המדרש רבה (פרשה י"א פסקה ז'):

"ישא ה' פניו אליך וגו', יעביר כעסו ממך, ואין ישא אלא לשון הסרה, כמה דתימא (בראשית מ') ישא פרעה את ראשך וגו', פניו, אלו

פב. ראש השנה (י"ז ע"ב), וז"ל הגמ', שאלה בלוריא הגיורת את רבן גמליאל, כתיב בתורתכם אשר לא ישא פנים, וכתיב ישא ה' פניו אליך, נטפל לה רבי יוסי הכהן, אמר לה אמשול לך משל למה הדבר דומה, לאדם שנושה בחבירו מנה, וקבע לו זמן בפני המלך ונשבע לו בחיי המלך, הגיע זמן ולא פרעו, בא לפייס את המלך, ואמר לו עלבוני מחול לך, לך ופייס את חבירו, הכא נמי כאן בעבירות שבין אדם למקום כאן בעבירות שבין אדם לחבירו..."

פנים של זעם, כמה דתימא (ויקרא כ') ונתתי את פני בנפש ההיא וגו', כלומר אותם פנים של זעם שהיו ראויות לבא אליך יסירם ממך."

וכפי דרכנו יתבאר, שכל התהליך של החצי הראשון של הברכה השלישית, שהוא "ישא ה' פניו אליך", מרמז על הכוח להסיר את הפנים של זעם של הקב"ה, כדי לעזור לאדם להשיג לבסוף את השלימות. בתחילה הוא מתגלה על ידי הסרת העבירות [הגורמות לפנים של זעם] כדי שהאדם יזכה בדין [כבמידה ה' והי"א] ולבסוף [כאן במידה הי"ב] הוא מסיר את מידת הכעס והפנים של זעם מכל וכל.

וישם לך שלום: המדרש פירש את הענין של השלום כאן "שיפטר מן העולם הזה בשלום ובשיבה טובה, שנאמר 'ואתה תבא אל אבותיך בשלום'".³⁰ רעיון זה מכוון בדיוק עם דברי הספורנו וספר העיקרים [הובאו לעיל בביאור כלליות ענין ברכת כהנים], שה"שלום" כאן מרמז על השלימות הגמורה השייכת לעולם הבא.

דהיינו, הברכה כאן היא שהקב"ה ישגיח על האדם בהשגחה פרטית מיוחדת (כלשון רבנו בחיי המובאת לעיל), כדי להביא אותו לשלימות שעליו להשיג בעולם הזה בכדי לזכות בסוף לעולם הבא.

היו"ד האחרונה במילה "וישם" מרמזת למידה הי"ג שהוא "ונקה" ו"מימי קדם". והנה ביארנו לעיל שהמידה השלוש עשרה מוליד את הטהרה מכל רע שיתגלה באחרית הימים מכוח יחודו של הקב"ה (כפי הבטחת הברית של י"ג המידות), והברית של י"ג כולל גילוי קטן של הכוח הזה גם בתהליך של עולם הזה על מנת לעזור לאדם להגיע לתכליתו הסופית (ועיין בביאורים). וע"פ זה יובן, ששורש של ברכת השלום כאן ["וישם לב שלום"] נובע מהגילוי של קצה קטן של המידה י"ג שמביא את העולם לשלימות הסופי.

קיצור כוונת ברכת כהנים בהקבלה לי"ג מדות הרחמים

יברכך/א-ל: שפע ברכה של חסד לתיקון כל צרכי האדם בעולם הזה בכדי לעזור לו להשיג את התכלית.

ה'/רחום: תוספת רחמים מיוחדת להסיר את הקטרוגים כדי שהאדם יוכל לקבל את הברכה הנזכרת.

וישמרך/חנון: שמירה ממוזיקים ונזקים אפילו אם מגיעים לאדם מצד הדין.

יאר/ארך: השפעת ברכת אור התורה כדי לעזור לאדם להתקרב לה'.

ה'/אפיים: תוספת רחמים להאיר את הארת פני ה' על האדם כשהוא במצב של הסתר פנים.

פניו/ורב חסד: גילוי של הארת פנים לעורר התחדשות של חיות רוחנית, כמו שכתוב "באור פני מלך חיים".

אליך/ואמת: התגברות הארת פניו יתברך לגרום גילוי של אמיתות הקשר שבין האדם להקב"ה, שהוא השראת שכינתו בקרבנו.

ויחנך/נוצר חסד: השלמת ברכת אור התורה ורוחניות הכוללת את הדעת לבטא את התורה לתוך החיים.

ישא/לאלפים: נשיאת פנים שגורמת לקבלת התפילה בזכות אבותיו.^{פד}

ה'/נושא עון: השפעת רחמים מרובים כדי לעזור לבינוני בדין על ידי שהקב"ה נושא [דהיינו "מסיר"] את העוונות מכף החובה כדי להכריע את הדין לטובה.

פניו/נושא... פשעי: תוספת רחמים כדי לעזור לבינוני בדין, בזכות מה שהוא מתנהג לאחרים בצורה טובה.

פד. כאמור לעיל, הלשון "ישא" נדרשת בחז"ל לשתי פנים. והנה למרות שהפן ש"ישא ה'" מכוון לנשיאת חן לפני ה' בתפילה נמשך גם בהמשך הפסוק "ישא ה' פניו אליך", עם זאת ישנה עוד בחינה של נשיאת פניו של הקב"ה שהיא להסיר את הפנים של זעם (וכמבואר במדרש) שהיא מיועדת לאנשים הצריכים לה.

אליך/נושא... וחטאה: תוספת רחמים של הסרת פנים של זעם מאדם שאין לו זכויות מלבד העובדה שהוא חלק מהעם היהודי שהם הבנים של האבות [כמו שכתוב "אשר נשבע לאבותינו" שהיא לשון המידה במיכה].

וישם לך שלום/ונקה: נשיאת פניו של ה' בהשגחה מיוחדת על מנת להביא את האדם לעולם הבא.